

De kompetente eldre

Aldring og digital kompetanse – konflikt eller lykke?

Sammendrag

Vi er på full fart inn i samfunn hvor det er en forventning om at alle landets innbyggere har digital kompetanse. Det er i dag digitale skiller mellom ”yngre” og ”eldre” eldre. Det antas at dette skyldes en generasjonseffekt og at forskjellene vil bli mindre i årene framover.

Hovedfokuset i dette forskningsprosjektet har vært å se på hvordan den eldre generasjon forholder seg til IKT. Vi har foretatt seks fokusgruppeintervjuer som er blitt fulgt opp av et spørreskjema som har blitt besvart av 650 eldre. Vi finner at det er minst fire grupper av eldre. 1) De som kan IKT og vet å bruke det. 2) De som ikke kan så mye om IKT – og vet at de ikke følger med i denne utviklingen. 3) De som har brukt IKT for eksempel i en jobbsammenheng, men som har et bevisst valg på ikke å bruke IKT når de pensjoneres. 4) De som aldri har brukt IKT og som sier de aldri vil ta det i bruk uansett betingelser mht. kjøp og support etc.

Det skjer også perspektivendringer mht. syn på egen aldring når man eldes. De blir mindre opptatt av materiell ting og mer opptatt av åndelige verdier. Dette kan evt. forklare noe av ulike interesse og bruk av IKT. Om de digitale skillelinjer skyldes en generasjonseffekt eller en aldringseffekt bør man undersøke ved en longitudinell studie. Myndighetene bør legge til rette for opplæring i bruk av data for de som ønsker det og motivere eldre til bruk. Samtidig tenke på de 500.000 over 60 år som ikke bruker data og ikke stigmatisere denne gruppen.

Emneord

Digitale skillelinjer, digital kompetanse, eldre, sosialgerontologi, Informasjons- og kommunikasjonsteknologi, Internett

Summary

Information and communication technology (ICT) characterises today's society. Side by side with technological development we will within the next few years be faced with a greatly increasing number of elderly people. The elderly do not have the same skills in using ICT as the younger people. We have a digital divide and many assert that this is a generation effect that will disappear when the younger people get older. In this project we have tried to find out why some elderly use ICT a lot and others do not use it at all. We have interviewed 6 groups of pensioners and 650 elderly people have filled out a questionnaire and returned it to us. We find that there are four groups of elderly. The first group uses ICT a lot and have done so for some years, the second group has tried to learn about computers and they are eager to learn more. The third group have used ICT at work, but are not interested in using it now. The fourth group say they are not interested in learning about a computer. We have used different theories in social gerontology to explain why the elderly don't use ICT. There are perspective and values changes when they get older. There is a need for more research on this field. We can find one explanation in a generation effect, but perhaps there also is an ageing effect that we have to look into.

Indexwords: Digital divide, elderly, ICT, gerontology, ageing, information literacy, digital literacy, Internet

Om forfatteren:

Øyvind N.Nøhr, høgskolektor ved Høgskolen i Lillehammer, avdeling for helse- og sosialfag. Han har jobbet med ulike spørsmål knyttet opp mot eldre og aldring siden 1986. Først ved Norsk gerontologisk institutt, deretter ved Norges Kommunal- og sosialhøgskole og så ved HiL. E-mail: oyvind.nohr@hil.no. Hjemmeside: www.gerontologi.no

Desktop: Øyvind N. Nøhr
Trykk: Storkopi HiL

Henvendelse og bestilling:
Øyvind N. Nøhr
HiL, Pb. 1004
2601 Lillehammer
Tlf: 61 28 80 89 Fax: 61 28 81 90

ISBN:827184-320-6
Forskningsrapport

Forord

Det er mange måter å eldes og bli gammel på. Aldringen har mange fasetter og det gjør at vi har et bredt mangfold av eldre blant landets befolkning. Forskjellene gjør seg gjeldende ved at de fysiske og intellektuelle uttrykk eldre gir er forskjellig fra individ til individ. Det kan være forskjellig mellom menn og kvinner, mellom byfolk og folk fra distriktet, mellom folk med ulike utdanning og sosial bakgrunn. Dette gjelder også bruken av informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT) som datamaskiner og mobiltelefon. Noen har tatt det i bruk og har glede av det, andre har prøvd det litt og lyst til å lære mer, andre igjen vet lite om det og syns de klarer seg bra uten, mens det også er noen som kanskje har brukt data i jobbsammenheng som ikke har lyst til å fortsette med det når de blir pensjonister.

Hva er så årsaken til at de eldre forholder seg til denne nye teknologien på ulikt vis? Dette spørsmålet har jeg stilt meg lenge og da Høgskolen i Lillehammer fikk midler fra Norges Forskningsråd til sitt nyopprettede senter for mediepedagogikk i 2003, fikk jeg midler til å sette i gang et forskningsprosjekt om eldre og bruk/ikke bruk av IKT. Senteret sitt hovedmål var å øke forskningsinnsatsen knyttet til medier, teknologi og undervisning. Prosjektet skal synliggjøre, samordne og styrke HiLs forskningsrettede virksomhet på feltet. Senteret var tenkt som et ledd i utviklingen av mediepedagogikk/livslang læring som et av satsingsområdene ved HiL. Følgelig er Senteret nært knyttet til forskningsfeltet mediepedagogikk ved pedagogikkseksjonen. Samtidig har det som erklært mål å favne HiL som helhet og være en ressurs for alle avdelinger, enheter og ansatte.

I mitt arbeid med dette prosjektet vil jeg takke mine samarbeidspartnere i Norsk Pensjonistforbund. Fra sekretariatet i NPF vil jeg bl.a. takke Rune Bugge Persson, Harald Nordmann, Anne Hanshus og Arild Daleng. En stor takk til Georg Liungh som var oppnevnt av NPF til å lede en referansegruppe jeg skulle samarbeide med. En stor takk også til pensjonistene i Tromsø, Bodø, Molde, Trondheim, Fåberg, Oslo og Halden som ville møte meg til en lengre samtale. En takk også til de knapt 650 som svarte på det spørreskjemaet som ble utarbeidet i forbindelse med denne rapporten.

En stor takk også til kollegaer på HiL som jeg har fått fine innspill fra. Dette gjelder ikke minst Geir Haugsbakk, Yngve Nordkvelle, Anne Mette Bjørgen og Brit Svoen, samt min veileder Professor Lars Qvortrup fra Syddansk Universitet. En spesiell varm takk til Per Erik Solem ved NOVA som alltid har gode svar på de faglige spørsmål jeg stiller ham og som har inspirert meg i mange av de refleksjoner jeg gjør i denne rapporten. Teorikapitlet bygger nesten i sin helhet på det han har publisert gjennom bøker og i artikler. Gode innspill har jeg også fått fra Torbjørn Svensson ved Universitetet i Lund og Oddgeir Synnes fra Høgskolen i Bergen. En stor takk til min kone Rigmor som med stor tålmodighet har lyttet, lest og kommentert mine mer eller mindre gjennomtenkte utspill. Varm takk også til mine barn Anna og Ingrid som allerede i ung alder innehar en betydelig digital kompetanse!

Innholdsfortegnelse:

1	Bakgrunn og problemstillinger	9
1.1	<i>Innledning.....</i>	9
2	Eldre i det digitale samfunn	11
2.1	<i>Digital dannelse</i>	11
2.2	<i>Digital kompetanse.....</i>	11
2.3	<i>Digitale målsettinger og de digitale skiller.....</i>	13
2.4	<i>Digitale skillelinjer.....</i>	14
2.5	<i>Eldre og bruk av IKT.....</i>	16
2.6	<i>Bruk av datamaskin er aldersbetinget.....</i>	17
3	Metodisk opplegg og datakilder.....	20
3.1	<i>Fokusgrupper</i>	20
3.2	<i>Utvalg til fokusgruppene</i>	20
3.3	<i>Gjennomføring av fokusgruppene</i>	21
3.4	<i>Intervjuguide</i>	21
3.5	<i>Spørreskjemaet.....</i>	23
3.6	<i>Innsamling og bearbeiding av data.....</i>	23
3.7	<i>Gjennomføring av undersøkelsen.....</i>	25
3.8	<i>Reliabilitet</i>	25
3.9	<i>Validitet</i>	25
4	Sosialgerontologisk teori i lys av bruk av ny teknologi.....	27
4.1	<i>Hva er aldring?</i>	28
4.2	<i>Tilbaketrekningsteorien.....</i>	29
4.3	<i>Aktivitetsteorien.....</i>	30
4.4	<i>Laura Carstensens teori om sosioemosjonell selektivitet</i>	30
4.5	<i>Ressursmodellen.....</i>	31
4.6	<i>Teorien om Gerotranscendens</i>	31
4.7	<i>Oppfatningen av aldringen.....</i>	33
5	Resultater fra spørreundersøkelsen	34
5.1	<i>Bakgrunnsopplysninger.....</i>	34
5.2	<i>Sivil status</i>	35
5.3	<i>Hushold</i>	36
5.4	<i>Utdanning og økonomi</i>	37
5.5	<i>Personlig inntekt</i>	38
5.6	<i>Aktivitet - deltakelse og sosialt nettverk.....</i>	41
5.7	<i>Helse, sosialt nettverk og ensomhet</i>	42
5.8	<i>Nettverk og ensomhet</i>	44
5.9	<i>Om ensomhet.....</i>	45
5.10	<i>Trivsel i hverdagen.....</i>	46
5.11	<i>Kort sammenfatning</i>	47
5.12	<i>Perspektiver på egen og andres aldring</i>	48
5.13	<i>Syn på livet før og nå.....</i>	49
5.14	<i>Sammenhenger</i>	53
5.15	<i>Oppfatning av når man er gammel</i>	54
5.16	<i>De eldres mediebruk og bruk/ikke bruk av IKT i hverdagen</i>	56
5.17	<i>Erfaringer med bruk av datamaskin.....</i>	59
5.18	<i>Hvordan bruker de eldre sin datamaskin?.....</i>	62
5.19	<i>Hva er de viktigste årsakene til at de bruker Internett?.....</i>	64
5.20	<i>Bredbånd og support.....</i>	66

5.21	<i>Hvorfor velger noen å holde seg borte fra bruk av datamaskin?</i>	68
5.22	<i>Opplæring innen IKT</i>	69
5.23	<i>Hvordan forholder de seg til bruk av mobiltelefon?</i>	70
5.24	<i>Kommentarer til eldres bruk av mobiltelefon</i>	73
5.25	<i>Bruk av andre automatiserte tjenester</i>	74
6	<i>De digitale skillelinjer – generasjonseffekt eller aldringseffekt?</i>	77
6.1	<i>Kohorteffekt eller aldringseffekt?</i>	79
6.2	<i>Bruk av IKT hos eldre sett i lys av aldringsteoriene</i>	81
6.3	<i>Eldre med teknofobi? Vår tids luddister?</i>	84
6.4	<i>Eldre, læring og opplæringsbehov</i>	85
6.5	<i>Eldrepedagogikk og krav til de som skal lære bort hvordan man bruker IKT</i>	87
6.6	<i>Oppsummering og perspektiver</i>	89
6.7	<i>De kompetente eldre</i>	90

Referanser

Vedleggstabeller

Tabelloversikt:

Tabell 1. Andel av de som har vært på Internett siste 3 måneder, etter kjønn, alder, utdanning og arbeidssituasjon. 2005. Prosent	18
Tabell 2. Utvalg av respondenter etter fylke	24
Tabell 3. Aldersfordelingen blant eldre sammenlignet med andelen av de som har besvart spørreskjemaet.....	24
Tabell 4. Kjønnfordeling.	34
Tabell 5. Fordeling etter alder og kjønn. Absolutte tall. Prosent i parentes.....	35
Tabell 6. Ekteskaplig status etter kjønn. Absolutte tall og prosent.	36
Tabell 7. Høyeste fullførte utdanning. Etter kjønn. Prosent.....	37
Tabell 8. Husholdets samlede brutto inntekt i 2004. Etter kjønn. Prosent.	38
Tabell 9. Beskrivelse av egen økonomiske situasjon. Etter kjønn. Prosent	40
Tabell 10. Andelen eldre som er med på ulike aktiviteter. Prosent.	41
Tabell 11. Andelen eldre som er med på ulike aktiviteter. Etter alder. Prosent.	42
Tabell 12. Skulle du ønske at du hadde en større omgangskrets, eller er det bra som det er? Prosent.	44
Tabell 13. Hvordan vil du si at du trives? Etter kjønn. Prosent.	46
Tabell 14. Oppfatning av egen aldring fram til i dag? Prosent.	48
Tabell 15. Oppfatning av egen aldring fram til i dag? Svært eller nokså enig. Etter kjønn. ..	49
Tabell 16. Ser du annerledes på en del ting nå sammenlignet med da du var 50. Prosent.	50
Tabell 17. Andelen eldre som er sier det stemmer helt eller delvis at de er blitt mer opptatt av sitt indre liv.	51
Tabell 18. Andelen eldre som er sier det stemmer helt eller delvis at de er blitt mindre opptatt av materielle ting. Prosent.....	52
Tabell 19. Andelen eldre som er sier det stemmer helt eller delvis at åndelige verdier betyr mer.	52
Tabell 20. Hvor gammel man føler seg opp mot faktisk alder.	54
Tabell 21. Fra hvilken alder vil du si at man er ungdom, middelaldrende og gammel?.....	55
N= 567.....	55
Tabell 22. Andelen som føler deg følger med i utviklingen innen data- og informasjonsteknologi. Etter kjønn. 5	57
Tabell 23. Andelen som sier det er nødvendig å beherske data og Internett for å være en likeverdig deltager i dag. Etter kjønn.	58
Tabell 24. Andelen som sier det er nødvendig å beherske data og Internett for å være en likeverdig deltager i dag. Etter alder.	59
Tabell 25. Andel som har datamaskin hjemme. Prosent. Etter alder	59
Tabell 26. Hvor flink man er til å bruke Internett sammenlignet med jevnaldrende.	60
Tabell 27. Tilgang til datamaskin?.....	62
Tabell 28. Hvor mye man bruker Internett daglig. Etter kjønn.....	64
Tabell 29. Hva er de viktigste årsakene til at de bruker Internett? Prosent.....	64
Tabell 30. Svært viktig og viktige årsaker til at man bruker Internett. Etter kjønn.	65
Tabell 31. Kunne du tenke deg å lære og bruke en datamaskin? Etter alder.	68

Tabell 32. Hva er den eller de viktigste årsakene til at du ikke vil, eller er usikker på om du vil , lære deg å ta i bruk datamaskin? Absolutte tall	69
Tabell 33. Hvor mange ganger snakket du i mobiltelefon i går (antall samtaler)?	72
Tabell 34. Hvor mange tekstmeldinger sendte du i går? Prosent. Etter kjønn.....	72
Tabell 35. Bruk av automatiserte tjenester. Absolutte tall.....	74
Tabell 36. Andelen som synd det er lett eller vanskelig å bruke automatiserte banktjenester. Etter alder.....	74
Tabell 37. Begrunnelser for hvorfor man ikke bruker automatiserte tjenester som nettbank, minibankkort, betale regninger over telefon etc)	76

Figurliste

Figur 1. Andel som har tilgang til diverse Media- og IKT, 2. kvartal 2005. Prosent	16
Figur 2. Bruk av Internett fordelt på alder. Mars 2005. Prosent	17
Figur 3. Ressursmodellen	31
Figur 4. Sivil status. Prosent.....	35
Figur 5. Antall personer i husholdet.....	36
Figur 6. Sivilstand etter kjønn. Prosent	37
Figur 7. Oppfatning av egen helse. Prosent.	43
Figur 8. Antall personer i omgangskreten.	44
Figur 9. Hender det at du føler deg ensom? Prosent.....	45
Figur 10. Hender det at du føler deg ensom? Etter kjønn. Prosent.	46
Figur 11. Hvordan oppfatter du holdningen til eldre i samfunnet i dag?.....	55
Figur 12. Andelen som bruker massemedier en gjennomsnittsdag i Norge. Prosent.....	56
Figur 13. Andelen som bruker massemedier en gjennomsnittsdag blant respondentene.	57
Figur 14. Andel som har datamaskin hjemme. Prosent. Etter kjønn.	59
Figur 15. Andelen som tror de vil oppleve en bedre alderdom hvis de mestrer bruk av en datamaskin. Prosent.	62
Figur 16. Antall år man har brukt en datamaskin.....	63
Figur 17. Bruk av Internett. Etter kjønn. Prosent.	63
Figur 18. Har en person som kan hjelpe til med datamaskin/Internett. Prosent. Etter kjønn. 66	
Figur 19. Om man kunne lære seg å bruke datamaskin. Etter kjønn. Prosent.	68
Figur 20. Deltakelse i opplæring i bruk av datamaskin. Etter kjønn. Prosent.	70
Figur 21. Eldre som har egen mobiltelefon. Etter kjønn. Prosent.	71
Figur 22. Interesse av å gå på et kurs hvor man kunne lære noe om hvordan man kan bruke en mobiltelefon. Prosent.	72

1 Bakgrunn og problemstillinger

1.1 Innledning

Vi er på full fart på vei inn i informasjonssamfunnet. Informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT) er sentral i den økonomiske utviklingen. Informasjonssektoren sysselsetter i dag godt over 100.000 personer. IKT-sektoren og innholdssektoren har de siste årene hatt en verdiskapning på 70 -90 milliarder kroner. Dette utgjorde henholdsvis 7-8 % prosent av den samlede verdiskapningen i fastlandsøkonomien unntatt offentlig sektor. (SSB 2006)

Begrepet "informasjonssamfunnet" gir et bilde av IKT og store endringer i samfunnet. Selv om denne utviklinga ikke skulle utgjøre et epokeskifte, er IKT likevel en samfunnsendrende kraft. IKT påvirker i stadig raskere tempo innhold og utforming av varer og tjenester. IKT endrer også organiseringen av næringer.

Samtidig påvirker IKT forholdene for menneskelig samhandling og kontakt. IKT har sosial, politisk og kulturell innvirkning på nordmenns dagligliv. (SSB 2005).

Den nye informasjons- og kommunikasjonsteknologien (IKT) setter mer og mer preg på dagens samfunn. Med IKT mener vi ulike former for teknologi som kan lagre, bearbeide og overføre tekst-, lyd-, og bildeinformasjon. Teknologien kan være et medium for kommunikasjon mellom mennesker. Samtidig med denne teknologiske utvikling vil man de nærmeste årene oppleve at antall eldre øker.

Ulike eksempler på IKT er:

- Datamaskin, koble seg opp mot Internett for å søke informasjon, overføre bilder, lyd, filmer, forelesninger. Videokonferanseteknologi etc.
- Mobiltelefon (kan brukes til koble seg opp mot Internett, søke etter informasjon i digitale baser).

Den eldre del av befolkningen, dvs. personer 60 år og eldre er ikke på vei inn i informasjonssamfunnet i samme tempo som yngre. Over 60% i aldersgruppen 30-45 år bruker Internett, mens bare 18% i aldersgruppen 65-74 år bruker nettet.(SSB 2005) Det er langt færre eldre kvinner enn menn som bruker PC. Det har blitt hevdet at uten digital kompetanse vil man falle utenfor deler av samfunnslivet og være mindre delaktig i demokratiske prosesser. Det å oppnå målsettingen om at vi alle skal være E-borgere innen 2009 kan være vanskelig å oppnå. Det antas at dette skyldes en generasjonseffekt.

Hovedfokus i dette forskningsprosjektet er å se på hvordan den eldre generasjon forholder seg til denne forholdsvis nye informasjons- og kommunikasjonsteknologien (IKT).

Hvordan kan vi forklare eldre bruk/ikke bruk av IKT? Det er færre eldre enn yngre som er aktive brukere innen IKT. Sosialgerontologer har de siste 50 år prøvd å lansere ulike teorier som kan forklare dette. En gruppe forskere mener at det ligger i våre gener å trekke oss tilbake når vi blir eldre, og at vi trives med det. En annen gruppe mener at eldre vil være mer aktive samfunnsborgere hvis det stilles krav og forventninger til dem og at de har en rolle å spille i samfunnet. En tredje gruppe forskere eller teorier henter sine forklaringer fra begge disse nevnte tilnærmingene. Vår empiri vil bli tolket i lys av disse tre paradigmene. Andre spørsmål vi vil belyse er:

Hvor stor andel benytter seg av en datamaskin?
Er det forskjeller mellom aldersgruppene og mellom menn og kvinner?
Hva bruker de ev. datamaskinen til?
Hvorfor velger noen å ikke bruke data?
Hvordan oppfatter de eldre sin kompetanse innen IKT og føler de at de kan holde tritt med utviklingen?
Hvilke perspektiver har de på egen aldring og egen læreevne?
Hva kan vi si om Eldres mediebruk?
Hvilke opplæringsbehov kan dekkes med og uten hjelp av ny teknologi for de eldre?

Hovedproblemstillingen blir å få svar på eller få mer informasjon om hvorfor eldre bruker mindre IKT i hverdagen enn andre aldersgrupper. Mange mener dette skyldes en generasjonseffekt, at forskjellene vil bli mindre ettersom nye alderskohorter med mer IKT kunnskaper blir eldre. Er svaret så enkelt eller kan man også finne forklaringen i at dette er en aldringseffekt? Prioriterer eldre andre ting og endrer de for eksempel perspektiv slik at de prioriterer annerledes enn hva de gjorde før de ble pensjonister?

Rapporten er bygd opp som følger:

I kapittel 2 vil vi kort redegjøre for noen sentrale begreper man møter når man skal omhandle temaet eldre og ny teknologi. Vi vil også i dette kapitlet gi en oversikt over hva vi i dag vet om eldre og bruk av IKT. Viktig er det også å gjøre rede for hva som er de politiske signaler mht. hvilken vei det offentlige ønsker å gå mht. den kompetanse som er nødvendig for å henge med i samfunnsutviklingen.

I kapittel 3 gjøres det rede for det metodiske opplegget som er benyttet i dette arbeidet samt de datakilder som er lagt til grunn.

I kapittel 4 vil vi komme inn på de mest sentrale teorier som vi kjenner til og som er brukt for å forklare og forstå hvorfor eldre er mindre med i en del sosiale og kulturelle sammenhenger. Disse sosialgerontologiske teorier er ment å kaste lys over hvorfor eldre bruker mindre IKT enn hva yngre gjør. Teoriene vil da bli drøftet opp mot vår egen empiri som vi skal presentere i kapittel 5.

I kapittel 5 presenteres de resultatene vi fikk etter å ha sendt ut et spørreskjema til 1500 medlemmer av Norsk pensjonistforbund. 640 av disse svarte på skjemaene og det er deres svar som blir gjennomgått i dette kapitlet. Noen tolkninger og analyser kommer også inn her, og da trekker vi i stor grad inn momenter fra de samtaler vi har hatt med medlemmer i de ulike pensjonistforeningene.

I kapittel 6 drøfter vi hvordan det kan forstås at eldre gjør mindre bruk av IKT.

Her vil vi peke på ulike årsaker til at eldre forholder seg til IKT som de gjør, samt ser på hva vi i dag vet om Eldres utdannings- og kunnskapsbehov. Drøftingene vil sees opp mot de sosialgerontologiske teoriene vi har vist til før i rapporten samt de perspektiver de eldre selv uttrykker de har på egen aldring

2 Eldre i det digitale samfunn

Vi skal i dette kapitlet sette fokus på hva vi i dag vet om eldre i et digitalt samfunn. I den forbindelse er det først viktig å definere noen sentrale begreper som vi vil bruke utover i rapporten. Noen av dem er allerede i vår daglige tale uten at vi helt vet hva de betyr eller hvor de kommer fra. I tillegg vil vi nevne noen av de politiske mål som i dag er uttrykt for det digitale samfunn via ulike politiske dokumenter. Hva betyr begrepet digital?

Digital kan defineres som informasjon basert på en kombinasjon av det binære tallsystemet, 0 og 1. Mens da digitale signaler er signaler der amplituden skifter brått fra ett nivå til et annet. Dette i motsetning til et analogt signal hvor skift er kontinuerlige.

(<http://no.wikipedia.org/wiki/Digital>)

2.1 Digital dannelse

«Digital dannelse» er en sammensetning av to ord som begge gir en mengde ulike assosiasjoner. I mange sammenhenger kan begrepet synes som en selvmotsigelse. (Wikipedia 2006)

I dagligtale blir gjerne digitalt knyttet til ny teknologi, og gir en del forventninger om nye bruksmåter. Dannelse knyttes derimot sterkere til kultur, og gir oss assosiasjoner til kunnskap om vår historie. Samtidig bærer begrepet dannelse ofte med seg implisitte forventninger om oppførsel i samsvar med det bestående.

En relativt teknisk orientert definisjon finnes i Høykom-utredningen "Skole for digital kompetanse - (2003). Her defineres digital dannelse som "... å utvikle evnen til å forstå og bruke informasjon i mange formater fra en rekke ulike kilder når det blir presentert gjennom bruk av IKT" (s. 21).

En definisjon som er mer orientert mot de kulturelle aspektene ved digital dannelse kan gis med utgangspunkt i Wilhelm von Humboldt. Dannelse («Bildung») dreier seg om «å knytte selvet til verden i den mest allmenne, rikeste og frieste vekselvirkning». Den digitale dannelsen oppstår dermed i det vi benytter IKT for å realisere Humboldts dannelsesideal.

Med andre ord, digital dannelse kan forstås som «å knytte selvet til verden ved hjelp av IKT».

10.juni 2003 kom ITU med et problemnotat der de diskuterer begrepene digital dannelse og digital kompetanse. Begrepene dannes med utgangspunkt i to engelske begrep som ikke uten videre lar seg oversette til norsk. Det er "information literacy" og "digital literacy".

Information literacy dekker både:

a) Grunnleggende IKT-ferdigheter som omfatter det å søke, lokalisere, evaluere, manipulere og kontrollere informasjon fra ulike digitale kilder og formater og:

b) Utvikling av en kommunikativ kompetanse; kildekritikk, fortolkning, analyser av digitale genre og medieformer.

Digital literacy omfatter evnen til å utvikle potensialet som finnes i IKT og utnytte det innovativt i læring og arbeid. Dette forutsetter en fortrolighet med IKT og digitale medier og vurderes som nøkkelbegreper i livslang læring. Kilde (ITU-problemnotat 10.06.03)

2.2 Digital kompetanse

Kunnskapsdepartementet ønsker å legge til rette for at det norske utdanningssystemet skal ligge i fremste rekke i verden når det gjelder å integrere IKT som verktøy i skolen. Man

ønsker at bruken av den nye teknologien skal være som en femte ferdighet ved siden av det å lese skrive, regne og uttrykke seg muntlig.

I forlengelsen av disse ferdighetene introduseres de fire kulturteknikker der IKT-kunnskap er integrert som en del av ferdighetene i lesing, skriving og regning pluss en spesifikk teknikk som går på det å mestre datamaskinen og bruk av Internett. Det er altså ønskelig å se på IKT som en integrert del av opplæringen på alle nivå, ikke som et sidespor som lever sitt eget liv separat.

Dette vil si at man går fra å betrakte digital kunnskap som den femte basiskunnskap til den digitale dannelsen. ITUs notat så dagens lys i 2003, og det er tydelig at dette notatet har hatt stor betydning for tankegodset som ligger bak den nye stortingsmeldinga som kom våren 2004.

I St.meld. 30 "Kultur for Læring" nevnes IKT som et spesielt satsingsområde. På bakgrunn av dette er det utarbeidet en plan som redegjør for hvilke konsekvenser dette får for utdanningssituasjonen i Norge de neste fire år. Denne planen er KDs femårige program for "Digital kompetanse". I dette programmet beskriver de hvordan bruk av IKT i undervisningen skal være et satsingsområde fra 2004 til 2008. I den sammenhengen gir de oss en definisjon av begrepet "digital kompetanse".

"Digital kompetanse er den kompetansen som bygger bro mellom ferdigheter som å lese, skrive og regne, og den kompetansen som kreves for å ta i bruk nye digitale verktøy og medier på en kreativ og kritisk måte.

Det er viktig å operasjonalisere hva man legger i digital kompetanse. Som ITU hevder så spenner den internasjonale litteraturen på området over et vidt spekter av begrepsforståelser og det er vanskelig å få en oversikt over begrepsbruken (Cope & Kalantzis 2000; Erstad 2003). ITU sin innfallsvinkel retter seg mot følgende fire dimensjoner.

Dimensjon 1	Ferdigheter i bruk av IKT
Dimensjon 2	IKT brukt i ulike fagområder
Dimensjon 3	Læringsstrategier. Meta-kognitive evner.
Dimensjon 4	Kulturell kompetanse, digital dannelsen

Dimensjon 1: Ferdigheter med IKT

I de fleste vestlige land har en gjennom flere år tilbudt kurs i grunnleggende opplæring i bruk av datamaskiner og ulike programvare, ofte betegnet som 'ICT driving license'. Disse har tradisjonelt vært fokusert mot ferdighetslæring. I de senere år har alle de skandinaviske land trukket inn behovet for å tilpasse ferdighetene til læreres faktiske bruk i klasserommet og de kontekstuelle forhold som den pedagogiske bruken må ta hensyn til. I dette ligger det også perspektiv på IKT som eget kunnskapsfelt, det vil si kunnskap om teknologien i seg selv. Som en del av dette må man også bygge inn en progresjonstenkning der man blir tydeligere på hva elever skal kunne beherske i sin teknologibruk på ulike trinn i utdanningen, og hvordan dette knytter an til bruken av IKT utenfor skolen. Hva som kreves av ferdigheter med IKT vil naturlig nok endre seg over tid etter som teknologien endrer seg over tid.

Dimensjon 2: IKT og fagområdenes kunnskapsgrunnlag

Dels så er IKT med på å endre premissene for de tradisjonelle aktivitetene i skolen som lese, skrive og regne, og dels så skapes det helt nye premisser i form av simuleringmuligheter i f.eks. kjemi eller fysikk, kommunikasjonsmulighetene ut mot verden utenfor skolestua og informasjonstilgangen gjennom bruk av Internett. Digital kompetanse er derfor også et

uttrykk for den faglige bruken av IKT og hvordan dette også utfordrer kunnskapsgrunnlaget i ulike faglige sammenhenger. I dette ligger det også vurderinger om hvordan elevenes 'høyere ordens tenkning' blir stimulert og utviklet.

Dimensjon 3: IKT og læringsstrategier

Her er det snakk om kompetanseforhold som går på tvers av fag og temaområder. Et grunnleggende forhold gjelder hvordan elevene orienterer seg i forhold til informasjonstilgangen som den digitale teknologien representerer, hvordan de reflekterer og stiller seg kritiske til kilder og informasjon i pedagogisk sammenheng og hvilket forhold de har til kommunikasjonsaspektet ved teknologien. For elevene innebærer det en evne til å lære og lære med bruk av IKT. I denne sammenheng vil det også være naturlig å se nærmere på forholdet mellom ulike læringsarenaer, og forholdet mellom den formelle og uformelle læring.

Dimensjon 4: IKT og den kulturelle kompetanse

Denne dimensjonen er definert som en bredere kulturell kompetanse enn de foregående, og er derfor vanskeligere å spesifisere. Det handler om å fungere optimalt i kunnskapssamfunnet og kunne forholde seg til de teknologiske rammer som preger vår kultur. Slik sett går denne dimensjonen på tvers av de foregående og kan sies å være integrert i disse. Men samtidig kan det være behov for å løfte de mer allmenne betraktninger knyttet til digital kompetanse ut for nærmere belysning, spesielt knyttet til de utfordringer som 'kunnskapssamfunnet' stiller oss overfor.

Digital dannelse gir uttrykk for en helhetlig forståelse av hvordan barn og unge lærer og hvordan de utvikler sin identitet. I tillegg vil begrepet også omfatte hvordan ferdigheter, kvalifikasjoner og kunnskaper anvendes i kulturen. Digital dannelse peker mot en integrert helhetlig tilnærming som setter oss i stand til å reflektere rundt den innvirkning IKT har på ulike kvalifikasjoner som kommunikativ kompetanse, sosial kompetanse, elevenes kritiske holdninger m.m.

2.3 Digitale målsettinger og de digitale skiller

Et av Regjeringens overordnede mål i planene for IT-politikken er at «Alle skal kunne utnytte informasjonsteknologiens muligheter». Regjeringen satser på Internett som en viktig kanal for kommunikasjon mellom innbyggerne og myndighetene. Selv om utviklingen på dette feltet går svært raskt er det ennå et stykke igjen før 'alle' har tilgang til og bruker Internett.

I vårt naboland Sverige finner vi noen av de samme formuleringene fra politisk hold:

”I propositionen 1999/2000:86 ”Ett informationssamhälle för alla” uttrycker regeringen målsättningen att Sverige skall erbjuda det första informationssamhället för alla. Insatserna från staten skall, inom ramen för regelsystem, utbildning och infrastruktur, framförallt vara inriktade på tre områden.

- *Tillit* till IT. Att alla kan lita på att det är säkert att använda IT

- *Kompetens* att använda IT. Att alla på en grundläggande nivå kan använda tekniken.

Kompetens skall uppnås genom utbildning inom skola och arbetsliv och praktisk användning av IT

- *Tillgänglighet* till informationssamhällets tjänster, att kunna hitta och använda information samt kommunicera med hjälp av IT”

Regjeringer har med prosjektet ”e-borger 2009” fremmet en rekke mål for hvordan man få til et kunnskapssamfunn hvor alle kan delta og hvor potensialet i informasjonsteknologien

utnyttes. Regjeringen vil at alle skal ha mulighet til å delta i informasjonssamfunnet. Digitale tjenester skal tilrettelegges med utgangspunkt i den enkeltes behov.

For å sikre deltagelse i det digitale kunnskapssamfunnet vil regjeringen:

- tilrettelegge for tilgang til Internett og digitale tjenester som tar utgangspunkt i den enkeltes behov
- at tjenester inkluderer alle brukere og brukergrupper
- at det er god digital kompetanse i hele befolkningen – både innen utdanning, arbeidsliv og samfunnsliv
- legge til rette for et godt forbruker- og personvern
- bidra til at det utvikles en kultur for IT-sikkerhet
- sørge for tilgang til kunnskapskilder og kultur på nettet

Nordmenn kommuniserer i stadig større grad via e-post og chatting, leser nyheter på nettet, bestiller flyreiser og hotellrom, og håndterer sine banktjenester elektronisk. Organisasjoner, foreninger og lag har egne nettsider, nyhetsbrev sendes ut elektronisk til medlemmene, og informasjon gis via SMS. Forbrukerne tar raskt i bruk mobile tjenester. Utviklingen vil fortsette med enda større tempo og styrke. Nye kommunikasjonsformer vil komme til.

Selv om mange har tilgang til teknologi, er det fortsatt betydelige forskjeller i bruks- og kompetansenivå. Siden flere og flere samfunnsområder preges av og forutsetter bruk av IT, vil regjeringen sikre tilbud som gir alle grupper i befolkningen veiledning og opplæring i å nyttiggjøre seg IT. Økt satsing på digitale ferdigheter kan være et viktig virkemiddel for å hindre utstøting fra arbeidslivet.

eNorge 2009 har satt seg en del mål som skal nås. Vi nevner kort noen av dem som er nevnt av Fornyelsesdepartementet som er det Departement i Norge som har ansvar for IKT.

- I løpet av 2009 skal alle relevante interaktive tjenester som har innbyggerne som målgruppe, være tilgjengelige gjennom innbyggerportalen MinSide.
- Alle nye interaktive tjenester som har innbyggerne som målgruppe, skal utvikles slik at de kan være tilgjengelige gjennom innbyggerportalen MinSide fra det tidspunkt de lanseres.
- Målgruppenes utnyttelse av elektroniske tjenester skal følges nøye. For store volumtjenester (for eksempel skatt, samordnet opptak til høyere utdanning mv.) skal minst 75 prosent av målgruppen benytte de elektroniske tjenestene i 2009.
- I 2009 skal 80 prosent av brukerne av offentlige digitale tjenester være fornøyd eller meget fornøyd med tjenestene.
- I løpet av 2007 skal hver enkelt innbygger selv kunne velge om henvendelser fra og kommunikasjon med det offentlige skal skje elektronisk.
- I løpet av 2009 skal det være foretatt en helhetlig gjennomgang av åndsverkslovgivningen. En naturlig del av dette arbeidet vil være å vurdere praktiseringen av regelverket rundt kopiering, spredning og tekniske beskyttelsessystemer knyttet til digitalt innhold.
- I løpet av 2009 skal offentlige virksomheter ha lagt til rette for elektronisk uthenting av egen personinformasjon på en enkel og sikker måte.

2.4 Digitale skillelinjer

De mål og målsettinger som er tydeliggjort i de nevnte politiske dokumenter, men hvor lang vei fram er det for at disse målene skal oppfylles. Det er i dag betydelige digitale skiller mellom ulike grupper av befolkningen. Digitale skiller forstås ofte som ulikhet i tilgang til digitale medier eller til digitale informasjonsstrømmer. Dette er imidlertid en snever avgrensning. Studier viser at vi sammenliknet med andre land har god tilgang på

datamaskiner og Internett, også i skolen. Når det gjelder å ta det i bruk har vi på enkelte områder langt igjen, særlig gjelder dette deler av den eldre befolkningen, men også hos de i aktivt arbeid er det mange med manglende digital kompetanse.

SSB definerer begrepet digitale skiljeliner slik på sine hjemmesider:

"Omgrepet "Digitale skiljeliner" (på engelsk "Digital Divide") refererer til ulik konkurransevne blant bedrifter og nasjonar, til ulik kvalitet ved opplærings- og utdanningsinstitusjonar, til individuelle, lokale, nasjonale og globale skilnader knytt til tilgang og bruk av IKT (Informasjons- og kommunikasjonsteknologi). I norsk samanheng vil "digitale skiljeliner" ofte tolkast som nye former for sosial, økonomisk eller regional ulikskap."

Det er en antakelse at skillet mellom eldre og yngre mht. bruk av datamaskiner er en generasjonseffekt. Frønes(2002) hevder at det går dype skiller mellom eldre og yngre, skiller som primært ikke er knyttet til alder, men til generasjoner. Det er dette skillet veiledere og organisasjoner prøver å forhindre, ved å lære bort teknologien til de som ikke har lært dette enten på arbeidsplassen, eller andre steder før de gikk av med pensjon. Ivar Frønes mener at dette ikke vil være et problem i fremtiden siden de fleste som er i lønnsarbeid i dag vil bruke Internett via jobben. "Eldre i en viss periode har manglende kompetanse til å mestre den digitale hverdagen."

Frønes bemerker at den digitale marginalisering har de samme likhetstrekk med den allmenne marginaliseringen som skjer på andre plan i samfunnet. Med dette sikter Frønes til at det er de samme gruppene som for eksempel har økonomiske problemer eller de med lavere utdannelse vil henge etter i den digitale utviklingen. Datamaskiner og Internett er blitt en viktig del av utdannelsen og helt nødvendig i jobbsammenheng. Dette vil også få følger for ungdom som ikke får delta i den digitale utviklingen. For senioren har ikke denne utviklingen så mye å si, men det denne gruppen kan slite med er hverdagsdigitalisering av samfunnet som gjør at de vil falle utenfor hvis de ikke henger med i den digitale hverdagen.

Petter Brandtzæg (2006) sier at: Gruppen mennesker som ikke greier å utvikle evnen til å beherske nye digitale verktøy, eller rett og slett ikke har tilgang, blir utestengt fra en sentral viktig informasjons- og kommunikasjonsstrøm. Vi har fått et samfunn der effektiviseringstankegangen og teknofetisjistene fører an gjennom å fokusere på teknologien i seg selv og ikke menneskenes behov. Det utvikles teknologi tilpasset noen, men ikke alle og en digital kløft der mange blir utestengt er et faktum. Konsekvensene av denne utviklingen er både et demokratisk problem og et menneskerettighetsproblem.

Det er en overhengende fare for at en digital kløft vil bidra til å forsterke eksisterende skillelinjer i samfunnet. Den informerte og utdannede delen av befolkningen er de som i størst grad har tilgang og som best utnytter seg av den nye teknologien.

Det er en lang vei å gå før alle har den digitale kompetanse som kreves for å mestre den teknologi som kreves for å holde seg orientert og for å nyttiggjøre seg mange offentlige og private tjenester. Er det slik at det offentlige må ha to systemer videre. Et for de som behersker IKT og et for dem som ikke gjør det? Det offentlige har jo et krav og en forventning om å yte likeverdig service til alle sine brukere. Da må de kanskje i mange år ha to parallelle systemer for å betjene sine brukere. Det kan jo også være slik at når folk eldes så velger de bort IKT og prioriterer andre ting i sine eldre år. Det skal vi komme tilbake til i våre drøftinger. Først så skal vi se litt på hva vi vet om eldres bruk av IKT i dag.

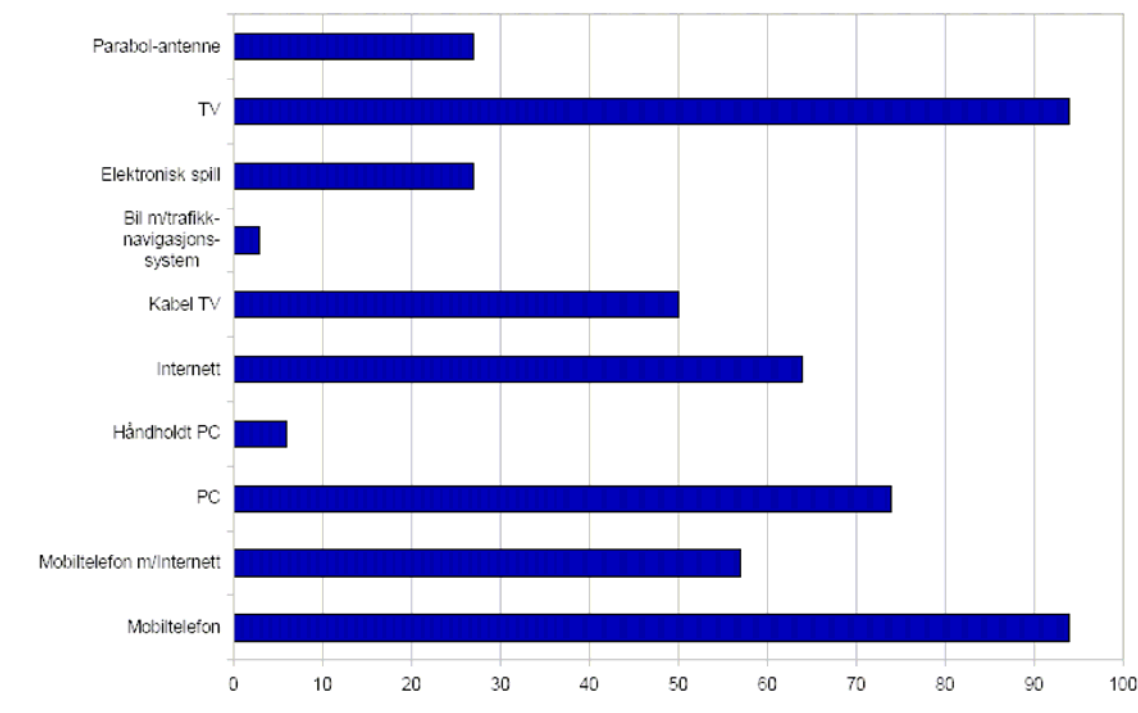
2.5 Eldre og bruk av IKT

Eldre er en gruppe som i liten grad utnytter informasjonsteknologiens muligheter. Før vi ser nærmere på det skal vi kort vise til hvordan Medie- og IKT bruken er blant landets husholdninger i dag.

74% av alle hushold hadde PC i 2005 og den ble brukt daglig av 58 prosent av befolkningen. 64 % av alle hushold hadde tilgang til Internett, og to tredjedeler av disse var via bredbånd. Tre av fire husholdninger hadde tilgang til PC (www.ssb.no 2006).

41 prosent av husholdningene hadde bredbånd, noe som er en økning på 11 prosentpoeng siden 2004. ADSL, og andre DSL-teknologier, er nå blitt den vanligste oppkoblingen mot Internett. 37 prosent av husholdningene hadde i andre kvartal ADSL, mens det på samme tid i fjor var 26 prosent. Av de som ikke har fast oppkobling er halvparten tradisjonelt modem og den andre halvparten ISDN.

Figur 1. Andel som har tilgang til diverse Media- og IKT, 2. kvartal 2005. Prosent

Kilde: www.ssb.no

Familier med barn og familier med høy inntekt har i større grad tilgang til informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT). Yngre personer med høy utdanning har mer tilgang til og bruker IKT. Mens 63 prosent av husholdningene med samlet bruttoinntekt på over 600 000 kroner hadde bredbånd, var andelen for husholdninger med inntekter under 200 000 kroner kun 30 prosent. Tilsvarende tall for PC var henholdsvis 97 og 48 prosent.

83 prosent av befolkningen hadde brukt PC de siste tre månedene. 58 prosent av befolkningen brukte PC minst en gang hver hverdag. Flere menn enn kvinner brukte PC på hverdager, og personer med høy utdanning brukte PC betraktelig oftere enn personer med lav utdanning.

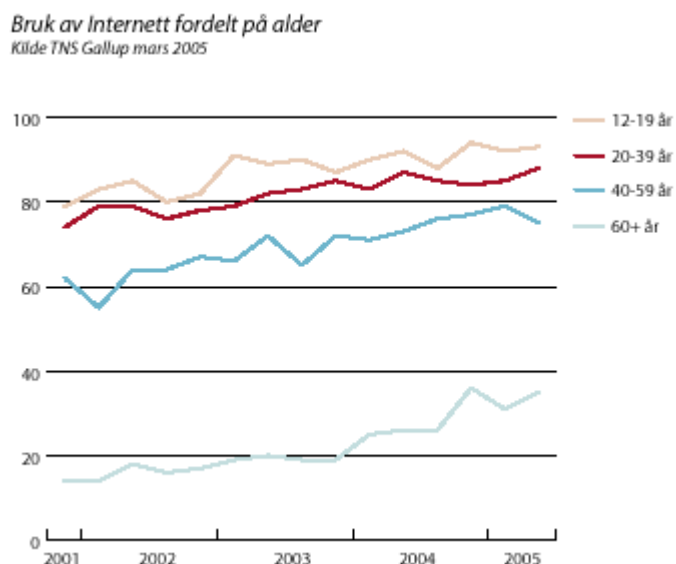
80 prosent av alle personer hadde brukt Internett de siste tre månedene. Det var flere yngre enn eldre som hadde brukt Internett. Internett ble brukt daglig av 50 prosent av befolkningen. Også her var det forskjell mellom kvinner og menn, henholdsvis 43 og 58 prosent.

Nesten alle brukte Internett til informasjonssøk og bruk av onlinetjenester. Dette omfatter generelle søk, tjenester knyttet til reise og innkvartering og bruk av Internett-radio/TV, spill, musikk og aviser. Ni av ti brukte Internett til kommunikasjon, ved bruk av for eksempel e-post og chatting. Det blir stadig mer populært å bruke Internett til kjøp, salg og banktjenester. Åtte av ti brukte Internett til dette. Av varer og tjenester som ble handlet på Internett, var reiser og innkvartering mest populært. Hele seks av ti Internett-handlere kjøpte eller bestilte nettopp dette. Andre artikler som var populære å handle på Internett, var billetter, bøker, film, musikk, klær, PC-utstyr og annet elektronisk utstyr. Alle disse artiklene hadde en økning i handelen i forhold til 2004.

2.6 Bruk av datamaskin er aldersbetinget

Når det gjelder eldre er det ulike tall for hvor mange som har tilgang til Internett: TNS Gallup april 2005 sier at 48 prosent av eldre 67 år og over har tilgang til Internett. Tall fra SSB 3 kvartal 2005 viser at 67% i alderen 67 år og over ikke har tilgang til Internett. Som neste figur viser så er det en klar forskjell mellom de ulike aldersgruppene mht, hvem som f.eks. bruker Internett.

Figur 2. Bruk av Internett fordelt på alder. Mars 2005. Prosent

Kilde: Fornyelsesdepartementet 2006

Som vi klart ser så er det i aldersgruppen 60+ vi finner færrest som bruker Internett. Selv om eldre ikke er de som benytter Internett etc. mest så er de allikevel en stor økning fra rundt 20 prosent for 4–5 år siden.

Brukere av pleie- og omsorgstjenester er antakelig betydelig underrepresentert i utvalget og siden disse er blant de eldste har de sannsynligvis lavere Internetttilgang. Det er enkelte beboere i sykehjem som har egen PC og tilgang til Internett. (NOVA Rapport 11/05)

I Gallupmaterialet som er gjengitt i nevnte rapport fra NOVA så er det for eksempel noe flere menn enn kvinner som bruker den tilgangen de har minst én gang i måneden.

Det er med andre ord mindre kjønnsforskjeller i tilgangen til Internett enn i bruken. Det samme gjelder alder. Mens det er 92 prosent av tenåringene som har brukt Internett siste 30 dager, gjelder det bare for 29 prosent av de over 60. I tillegg til kjønn og alder varierer bruk av Internett med utdanning. Over 90 prosent av dem med lang universitets- eller høyskoleutdanning har vært på Internett de siste 30 dager, mot 62 prosent av dem med grunnskole.

Tabellen nedenfor viser klar at det også er forskjell mellom aldersgruppene og også mellom de to kjønn mht. hva de bruker Internett til.

Tabell 1. Andel av de som har vært på Internett siste 3 måneder, etter kjønn, alder, utdanning og arbeidssituasjon. 2005. Prosent

	Kommunikasjon	Sendt og mottatt e-post	Telefon/videokonferanse	Chatte/sendeilmeldinger	Informasjonssøk og online-tjenester	Kjøp, salg og banktj.	Kontakt med offentlige myndigheter	Kurs og utd.
Personer i alt	86	85	10	37	95	83	65	9
Kjønn								
Menn	88	87	13	39	96	86	68	8
Kvinner	85	84	5	34	92	80	60	9
Alder								
16 - 24 år	90	88	19	75	97	77	52	10
25 - 34 år	90	88	13	47	97	90	70	15
35 - 44 år	87	87	44	27	97	85	74	6
45 - 54 år	82	80	5	20	96	85	63	6
55 - 64 år	83	83	2	16	86	76	59	6
65 - 74 år	82	82	2	6				

Kilde: SSB.no 2005

Nå mangler det en del opplysninger om gruppen 65-74 år i denne offisielle statistikken, men som vi ser så er chatting mye mindre brukt blant de eldste sammenlignet med de yngste.

I NorLAG undersøkelsen (NOVA 2005) ble det i spurt omtrent hvor ofte en bruker Internett eller e-post. Andelen som bruker Internett/e-post og hyppigheten av bruken synker jevnt med økende alder. I den eldste gruppa svarer de aller fleste at de aldri bruker Internett/e-post (85 prosent)

Forskjellene mellom aldersgruppene er sannsynligvis primært kohortforskjeller. (Kohort er egentlig navn på en avdeling i en romers hæravdeling hvor alle marsjerer fram i takt). De yngre kohortene som bruker nettet mye i dag vil ta med seg sitt bruksmønster opp i eldre år. Etter hvert som tilgjengeligheten og IKT-kompetansen i befolkningen øker framover vil

kanskje den gruppen av 40-åringene som i dag ikke bruker Internett/e-post (21 prosent) bli mindre når de kommer i 70–80-årsalderen.

Alt i alt finner NorLAG undersøkelsen at de faktorene som bidrar sterkest til å forklare variasjonen i bruken av Internett/e-post er utdanning, inntekt og alder. Økende utdanning og inntekt framover vil bidra til at flere eldre kommer til å bruke Internett om noen år

Microsoft Norge gjorde sin egen undersøkelse i 2005 for å kartlegge Eldres IT vaner i Norge. Det ble hentet inn svar blant 1071 nordmenn over 50 år i et representativt utvalg av befolkningen. Noe av det de fant ut står i stil med det andre undersøkelser viser mht. bruk/ikke bruk av IKT. Tallene deres viser at 62.7 % i aldersgruppen 70-79 år ikke har prøvd datamaskin/Internett, mens 75% i aldersgruppen 80-99 svarer det samme. I den samme undersøkelsen fant man ut at knapt 13 % føler at de i høy grad henger med i utviklingen innen data- og informasjonsteknologi, knappe 51 % føler at de til en viss grad henger med, mens vel 36% føler at de ikke henger med og her er det en klar overvekt av kvinner (31% mot 41%).

Oppsummering:

En av de mest sentrale digitale skillene går etter alder; de eldre, og særlig eldre kvinner, henger etter i bruk av IKT. De eldre bruker data og Internett langt mindre enn andre aldersgrupper. Ut fra politiske signaler vi har vist til her i innledningen så vil det være en fordel at de fleste tar i bruk IKT som hjelpemiddel i hverdagen. Uten digital kompetanse vil du være langt nede i en kløft som vil holde deg utenfor viktige samfunnsområder. De store forskjellene i bruk av Internett, e-post og datamaskin i hjemmet illustrerer det som har blitt kalt 'digital divide' eller digitale skiller på norsk og som er en følge av 'det digitale samfunn'. Du kan bli omtalt som at du tilhører et B-lag som da er mindre verdt en de som tilhører de IKT kompetente i A-laget. I dette ligger det en antagelse om at Eldres vei mot en "sucessfull ageing"(vellykket alderdom), oppnås gjennom å anvende ny teknologi. Er svaret så enkelt? Er det slik at eldre ikke ønsker å bruke ny teknologi selv om de har adgang til det? En hypotese kan være at eldre er sine valg i alderdommen mer bevist. Vår målsetting med dette forskningsprosjektet er derfor å kartlegge de valg som ligger bak bruk/ikke bruk av IKT. Hvordan vi har gjort dette og hvilke framgangsmåte vi har benyttet skal vi utdype nå.

3 Metodisk opplegg og datakilder

I dette kapitlet vil vi gjøre rede for de ulike metodiske tilnærminger vi har benyttet i arbeidet med denne rapporten. I tillegg til å gi en presentasjon av de datakildene vi har benyttet vil vi også gi en begrunnelse for der valg som er tatt, samt om det kan være mulige feilkilder. I denne rapporten har vi benyttet metodetriangulering: dvs. at et fenomen undersøkes med flere metodiske tilnærminger. Kjennetegnet på en kvantitativ tilnærming er bruken av tall som det sentrale verktøyet for å beskrive ulike fenomen. Mengdeangivelser står sentralt og datamaterialet blir ofte presentert i form av tabeller som ulike figurer. Til motsetning da fra kvalitative undersøkelser hvor man går mer i dybden. Bruk av fokusgrupper ble valgt som metode for å hente inn kvalitative data.

I denne undersøkelsen bestemte vi oss for å gjøre seks ulike fokusgruppeintervjuer hvor vi hadde en kvalitativ tilnærming med en intervjuguide som styre samtalene rundt de ulike temaene vi hadde satt opp. Ut fra disse samtalene om ulike temaer innen IKT, fokus på det å eldes etc., utformet vi et spørreskjema for å se om de uttalelser og utsagn som kom fram i diskusjonene var allmenne dvs. var gjeldene synspunkter for alle eldre eller grupper av eldre. Det var av avgjørende betydning for utforming av spørreskjemaet at vi først hadde disse samtalene med eldre. Ut fra disse samtalene fikk vi ideer til temaer som burde taes opp, til spørsmål som skulle stilles og hvilke svaralternativ som skulle benyttes.

3.1 Fokusgrupper

Fokusgrupper er en anerkjent forskningsmetode når man ønsker å undersøke:

- hvilke argumenter får deltakerne til å si ja til å delta i en undersøkelsen?
- hvilke begreper bruker deltakerne når de diskuterer temaet for undersøkelsen?
- hva forstår deltakerne med begreper som er tenkt brukt i spørreskjemaet?
- hvilke spørsmål synes deltakerne er mest og minst interessante å svare på?
- hvorfor synes deltakerne noen spørsmål er lette og andre vanskelige å svare på?

(Kilde SSB 2004)

Ved å snakke sammen inspirerer deltakerne hverandre til å tenke igjennom forskjellige sider ved temaet som diskuteres. Ved å lytte til samtalen kan man få ideer til hva man bør spørre om og hvordan man bør ordlegge seg i spørsmålene. Fokusgrupper er spesielt nyttige i starten av planleggingen; før man har begynt å lage spørsmål eller bestemt seg for hvordan datainnsamlingen skal foregå.

3.2 Utvalg til fokusgruppene

I dette prosjektet ble det besluttet at fokusgruppene skulle bestå av deltakergrupper fra ulike deler av landet. Det ble til at vi valgte å bruke seks ulike fokusgrupper spredt rundt i landet. Medlemmene ble rekruttert fra medlemsforeninger av Norges Pensjonistforbund. Noen var lokale foreninger fra en kommune, noen var medlemmer fra Fylkesforeningene. Ønsket var at gruppene skulle være mellom 5-9 personer og at det skulle være representanter fra begge kjønn. I tillegg var det et ønske at gruppen skulle bestå av personer i ulike aldersgrupper, samt at noen kunne litt om datamaskiner, noen kunne mye, mens andre igjen ikke brukte datamaskin i dag. En representant fra Norsk Pensjonistforbund kontaktet de ulike foreningene og gjorde avtale om møtested, den praktiske gjennomføringen og hvordan gruppen skulle være sammensatt. Det å bruke dette nettverket lettet planleggingen en hel del, slik at det var motiverte og forberedte diskusjonspartnere vi møtte.

De stedene vi hadde fokusgruppemøter var:

- Tromsø
- Bodø
- Trondheim
- Molde
- Oslo og
- Halden

3.3 Gjennomføring av fokusgruppene

Møtene begynte med at deltakerne ble informert om hva fokusgrupper er, hva som var tema for møtet og presentasjon av deltakerne som de gjorde selv. Etterpå presenterte forskeren seg og sa litt om bakgrunnen for møtet, hvilke tema vi skulle innom og litt om det praktiske rundt opplegget for dagen. Deretter ble deltakerne gjort oppmerksomme på at det ble tatt notater og at samtalene ble tatt opp på en Ipod. Det ble opplyst at intervjuene ikke ville bli spilt av for andre enn forskeren for å evt. kontrollere at han hadde fått med seg de korrekte sitater etc.

Gruppen fikk også vite at det var frivillig å delta, og man hadde mulighet til å trekke seg hvis man ønsket det. Det var det imidlertid ingen av deltakerne som gjorde.

All gruppene viste et stort engasjement for oppgaven de var satt til. Selv om sammensetning ikke var så forskjellig mht. alder, kjønn og erfaring med bruk av data og mobiltelefon så ble møtene ulike. Gruppene utfylte hverandre godt ut ved at i noen så hadde mange mye erfaring i bruk av IKT, i andre var det en blanding med folk som hadde noe erfaring med folk som ikke hadde noe. I en gruppe var det ingen som hadde noe særlig erfaring i bruk av IKT annen enn noe de hadde vært borti i jobbsammenheng.

Dette gjorde også møtene svært forskjellige og mer interessante.

3.4 Intervjuguide

Som i alle andre undersøkelser som er eksplorerende så utvikler man intervjuguiden etter hvert. Dette ble gjort i denne undersøkelsen også ved at fra den første intervjurunden i Tromsø til den siste i Halden så var det til dels store endringer i de spørsmål og de tema man brakte opp til debatt. Synspunkter som kom fram i de første møtene måtte følges opp ved de senere intervjuene, mens det også var temaer som ikke fungerte så godt å debattere, som vi derfor ikke valgte å bruke så mye tid på. Møtene varte fra 2 1/2 time og opp til nærmere 4 timer.

Møtene ble delt opp i 4 deler:

1. Presentasjon av deltakerne i møtet
2. Presentasjon av prosjektet samt samarbeidet mellom Hil – Norsk Pensjonistforbund
3. Tanker fra deltakerne om deres forhold til og tanker om bruk av data og mobiltelefoner
4. Tanker om det å bli gammel
Hvordan er det er å bli gammel?
Hvordan har dere møtt alderdommen?

Under punkt 2 var det disse temaene og spørsmålene samtalen dreide seg om:

- Hva slags teknologi de brukte og evt hvor mye?
- Hva slags elektronikk har de?
- Hva bruker dere av medier? (Minibank, PC, Internett, Tekst TV, telefaks, mobiltelefon, TV og radio)
- Hvem har lært dere opp?
- Hvor lenge har dere brukt dette?
- Hvorfor dere bruker den?
- Hvordan tar de ut penger og betaler regninger?
- Hvordan bruker dere mobiltelefon?
- Hvordan handler dere?

Temaer rundt bruk/ikke bruk av IKT:

- Er det slik at ikke eldre tar i bruk ny teknologi?
- Blir eldre utestengt på grunn av krav til økt kunnskap innen IKT?
- Må en ta i bruk ny teknologi for ikke å bli utestengt?
- Gir bruk av data selvtillit?
- Hva velger de bort i eldre år i forhold til det å ikke ta i bruk ny teknologi?
- Hvordan legge opp IKT opplæring for eldre?
- Hvilke faktorer som kan bidra til bruk – ikke bruk av data
- Hvilke barrierer må evt. overvinnes hvis ny teknologi skal taes i bruk?
- Er det forskjell mellom ulike aldersgrupper av de eldre?
- Hva skal evt. til for å få dem interessert i ny teknologi.
- Hvor sentralt er ny teknologi i de eldres hverdag?
- Hvor beviste valg har de gjort mht. det å ta i bruk ny teknologi?

Temaer rundt eldre, aldring og forhold til ny teknologi.

- Er de eldre som ikke bruker data et B-lag?
- Er det rett å bruke begrepet Digital kløft mellom de som kan og de som ikke kan?
- Er eldre redd for ny teknologi?
- Føler dere at dere er yngre eller eldre enn dere faktisk er?
- Blir man mer opptatt av sitt indre liv?
- Blir mer opptatt av å dyrke sine få venner – ikke opptatt av å få nye.
- Stemmer det at det er mye latskap at eldre ikke er med på mer enn de er?
- Føler eldre et aktivitetspress?
- Er man mindre opptatt av materiell ting som eldre?
- Betyr åndelige verdier mer ettersom man blir eldre i antall år?
- Tør man lettere hevde sine meninger som eldre?
- Tar man seg selv ikke lenger så høytidlig
- Hva er det gode liv som gammel?

Når er man:

- Ungdom
- Voksen
- Middeldrende
- Eldre
- gammel

3.5 Spørreskjemaet

Spørreskjemaet baserte seg på de temaer som vi var innom i møte med fokusgruppene. I tillegg så vi på de spørsmål som var stilt rundt disse temaene i den såkalte NorLAG undersøkelsen som gjennomføres av forskningsinstituttet NOVA. Vi kopierte noen av de spørsmålene fra denne undersøkelsen slik at vi var sikre på at vi hadde valide (gyldige) spørsmål samt at vi da kunne sammenligne med resultatene fra denne undersøkelsen. I tillegg så benyttet vi noen spørsmål hentet fra egne tidligere brukerundersøkelser, samt fra undersøkelser gjennomført av Microsoft og av SINTEF-IKT.

Spørreskjemaet ble sendt til høring til noen gode kollegaer som:

Per Erik Solem, NOVA, Petter Brandtzæg, SINTEF-IKT og Torbjørn Svensson, Universitetet i Lund. I tillegg hadde referansegruppa skjemaet til gjennomsyn og kommentarer i to runder.

Spørreskjemaet ble så kopiert opp og sendt ut til 10 medlemmer av Fåberg Pensjonistforening på Lillehammer for å teste det ut. Det kom inn 7 svar på disse skjemaene noe som førte til noen justeringer, bl.a. så vi at noen spørsmål trengte andre svaralternativer.

I juni 2004 hadde NPF sitt årsmøte i Ålesund og til det møtet fikk alle delegatene (ca 160) spørreskjemaet utdelt i begynnelsen av møtet samt noe informasjon om undersøkelsens hensikt og omfang. Hensikten var å gjøre deltakerne kjent med at det var en undersøkelse om eldre og IKT på gang, samt prøve ut skjemaet på en større gruppe. 146 skjemaer ble samlet inn og gjennomgått. Etter et møte med NPF i etterkant ble det bestemt at disse svarene skulle være med i den endelige undersøkelsen da det var svært få endringer på det endelige spørreskjemaet i forhold til dette som ble testet ut. Det kom til 2-3 nye spørsmål, samt at det ble lagt til et par svaralternativer på et par spørsmål. Dette ble vurdert å være så lite endringer at det lot seg forsvare å ta med alle de som var på landsmøtet som da også er delegater fra hele landet.

3.6 Innsamling og bearbeiding av data

Det er viktig å trekke et utvalg slik at de man velger ut utgjør et miniatyr av alle eldre. Dvs. et utvalg hvor forholdet mellom menn og kvinner er som det er for hele landet, at den geografiske spredningen er den samme, samt at aldersfordelingen innad blant de utvalgte er som i Norge ellers. Personer fra ulike samfunnslag burde være representert, i tillegg bør man sikre at folk med ulike utdanningsbakgrunn er med. Av ulike praktiske hensyn valgte vi i vår undersøkelse å sende ut spørreskjema til alle de som var medlem av NPF. NPF har ikke så gode data mht. aldersfordeling og andre variable, men de har gode data over hvor medlemmene bor. Nå er jo ca. hver 4. eldre medlem av NPF så allerede der er det gjort et utvalg. Det er ikke noen grunn til å tro at disse 150.000 medlemmene skulle skille seg ut fra andre eldre i Norge på noen spesielle områder som gjør at utvalget i utgangspunktet er skjevt. Medlemmene i NPF er nok fra alle samfunnslag men NPF har en tradisjon for å rekruttere sine medlemmer fra LO eller fra arbeiderklassen. Det er derfor helt sikkert en overvekt av personer fra denne klassen og færre fra de konservative. Dette vil vi tro ikke har noen avgjørende betydning for våre resultater.

Det ble gjort et utvalg som er representativt i forhold til innbyggertallene i fylkene. Vi bestemte oss for å ta et utvalg på 1500 og spørreskjemaet ble sendt ut til medlemmer av NPF i alle fylkene ut fra denne fordelingen.

Tabell 2. Utvalg av respondenter etter fylke

Fylke	Prosent	Antall
Østfold	7.5	110
Akershus	10.6	150
Oslo	11.4	170
Hedmark	4.1	60
Oppland	4.0	60
Buskerud	5.3	80
Vestfold	4.8	70
Telemark	3.6	50
Vest Agder	3.5	50
Aust Agder	2.2	35
Rogaland	8.4	125
Hordaland	9.6	145
Sogn og Fjordane	2.2	35
Møre og Romsdal	5.4	80
Sør Trøndelag	5.9	90
Nord Trøndelag	2.8	40
Nordland	5.1	75
Troms	3.3	50
Finmark	1.6	25
Sum	100	1500

Tabellen nedenfor viser aldersfordelingen innad i de ulike aldersgruppene 65 år og eldre sammenlignet med de som har besvart spørreskjemaet.

Tabell 3. Aldersfordelingen blant eldre sammenlignet med andelen av de som har besvart spørreskjemaet.

Alder	%	De som har svart
65-69 år	25	17
70-74 år	23	27
75-79 år	21	27
80-84 år	17	20
85-100 år	13	9
Sum	100	100

Som vi ser så er vårt utvalgt noe underrepresentert i gruppen under 70 år og i den aller eldste aldersgruppen, det er en noe høyere andel (4-6 prosentpoeng) i aldersgruppene som er i 70 årene.

3.7 Gjennomføring av undersøkelsen

Spørreskjemaene ble sendt ut av NPF i frankerte svarkonvolutter og med et følgebrev undertegnet av lederen i NPF og forfatteren av denne rapporten. Skjemaet gikk ut i begynnelsen av august 2005 og medlemmene fikk 4 uker på å svare på brevet. Det kom få eller ingen henvendelser til NPF eller andre mht. oppklaring av spørsmål etc. Totalt svarte vel 500 på spørreskjemaet som gir en svarprosent på ca 30%. Dette er omtrent hva svarprosenten ellers ligger på denne type postenquêtes. Vi valgte å ikke foreta en generell purring. Mest på grunn av de økonomiske årsakene med å sende ut nye 1500 brev ettersom vi ikke viste hvem som allerede hadde besvart undersøkelsen. I tillegg så kom det da 146 fra Landsmøtet i NPF, slik at det totalt er referert til 649 svar i den empiri vi skal presentere senere.

3.8 Reliabilitet

Reliabilitet blir tradisjonelt definert som muligheten til å gjenta studien og få de samme resultater. Kan studien vise samme resultater hvis to forskjellige forskere gjør det, eller kan studien bli gjentatt av den samme forskeren og respondentene med de samme funn?

Reliabiliteten i kvalitative studier påvirkes både av forskerens valg og tolkninger, og hvor strukturerte spørsmålene er: Hoveddelen av de strukturerte spørsmålene i undersøkelsen ville sannsynligvis ha blitt besvart på lignende måte, mens de åpne spørsmålene kanskje ville ha gitt et enda mer nyansert bilde. Blant de forhold som også påvirker reliabiliteten positivt er følgende:

- det er kjørt andre undersøker (NorLAG for eksempel) med til dels de samme spørsmålene
- spørreskjemaet er gjennomgått av forskere og andre med god innsikt i temaet og om eldre og aldring
- det ble foretatt en uttesting i 2 runder som viste at spørsmålene fungerte for målgruppen

3.9 Validitet

Styrken med kvalitativ forskning er validiteten i data, dvs. deres gyldighet, gjennom den fleksible og direkte interaksjon mellom intervjuer og respondenten. Dette var også tilfellet i denne delen av undersøkelsen som omhandlet fokusgruppeintervjuene. Det er forskjellig former for validitet, men vi vil bare fokusere på de mest relevante: overflatevaliditet og ekstern validitet.

Overflatevaliditet: En enkelt test av overflatevaliditet er å spørre om meningen til andre som har kunnskap om emnet, dvs. eksperter. Her kan vi betrakte medlemmene i NPFs referansegruppe som eksperter, i og med at mange av medlemmene har mye erfaring fra arbeidet med eldre og er eldre selv. Vi vurderer derfor overflatevaliditeten som relativt høy i studiet.

Ekstern validitet: Ekstern validitet refererer seg til om resultater kan generaliseres til andre utvalg enn de som er intervjuet i studien. I utgangspunktet ble vårt utvalg tilfeldig plukket ut, og vi skulle sikre geografisk spredning. Vi skal være forsiktig med å generalisere. Det virker som om vårt utvalg ikke er så ulikt det man hadde fått om man hadde styrt utvalget fritt mht. kjønn, alder, sivil status etc. Validiteten i data anses derfor generelt sett som god.

I enhver undersøkelse, både i totaltelling og utvalgsundersøkelser, vil det forekomme svar som er feil. Feilene kan oppstå både i forbindelse med innsamlingen og under bearbeidingen. Innsamlingsfeil kan også komme av at intervjupersonen avgir feil svar. Det kan skyldes vansker med å huske forhold tilbake i tiden. Det kan også skyldes misforståelser av spørsmål. Når det blir spurt om forhold som folk erfaringsmessig finner kompliserte, må en regne med å få en del feilaktige svar.

Bearbeidingsfeil er avvik mellom den verdien som registreres inn og den verdien som til slutt rapporteres ut. Gjennom ulike kontroller har man søkt å finne feil og rette dem opp. Når en har rettet opp feil så langt det er mulig, er erfaringen at de statistiske resultatene i de fleste tilfeller påvirkes forholdsvis lite av både innsamlingsfeil og bearbeidingsfeil. Virkningen av feil kan likevel være av betydning i noen tilfeller. Det gjelder særlig hvis feilen er systematisk, det vil si at den samme feilen gjøres relativt ofte. Tilfeldige feil har forventningen 0, og medfører ikke skjevhet i estimatene. En tenker seg at feil som ikke er systematiske trekker like mye i hver retning, og at de derfor har svært liten effekt.

I vår egen undersøkelse ble alle skjemaene skannet inn av Norsk Statistikk slik at det er få muligheter for at det kan skje feil ved at man får en annen verdi på spørsmålene med svaralternativ enn hva respondenten har svart. Når det gjelder hvordan de har svart på de lukkede og åpne spørsmålene så virker det som det er en god sammenheng her slik at for eksempel kommentarene etter et lukket spørsmål henger sammen med hva de ellers har svart. Som nevnt så har det vært en stor uttesting på forhånd som gjør at vi tror at de eldre har svart hva de mener på de ulike spørsmålene.

4 Sosialgerontologisk teori i lys av bruk av ny teknologi

Hvorfor er eldre mindre aktive brukere av IKT enn andre aldersgrupper? Dette er det sentrale spørsmålet vi ønsker å få svar på i denne undersøkelsen. Det har kommet tydelig fram av de undersøkelsene vi har vist til at jo eldre man er jo mindre deltar man i ulike aktiviteter, i vår tilfelle bruk av data og mobiltelefon og automatiserte tjenester innen f.eks. bank. Som Solem (2005) sier så er det gitt mange svar på hvorfor eldre deltar mindre i sosiale sammenhenger. En type svar er knyttet til holdninger, stereotypier og alderisme. Nå er det slik at det ikke er entydig at eldre deltar mindre på alle områder innen foreningsliv, arbeid, frivillig arbeid, som uformelle omsorgsgivere eller er aktive i ulike sosiale nettverk eller i sosial sammenhenger. Som Solem hevder (op.cit.) så er dette avhengig av hvor langt ut i samfunnet deltakelsen foregår. Nære relasjoner beholdes lengre enn mer formell deltakelse.

Vi vil i dette kapitlet se nærmere hvilke teoretiske forklaringer som ser på sammenhengen mellom aldring og sosial deltakelse. Solem (op.cit.) sier at forklaringene kan søkes dels i aldringen selv, dels i hvordan samfunnet og nære omgivelser forholder seg til aldring og dels i samspillet mellom disse indre og ytre faktorene. Disse forklaringene skal vi så i drøftingskapitlet se opp mot de empiriske funn vi har gjort i vår undersøkelse. Målet er søke en forklaring på hvorfor eldre ikke bruker IKT så mye som yngre og svaret eller deler av svaret kan vi kanskje finne i sosialgerontologiske teorier som sier noe om hvordan man skal forstå det å eldes.

Det finnes i dag mellom 15-20 sosialgerontologiske teorier. (Daatland og Solem 1995 s 9)

Sosialgerontologiske teorier er med på å styre vår tenkning om eldre og hva som er bra for eldre, og dermed for enkeltpersoner av kategorien eldre som man må forholde seg til som eldreomsorgspersonalet, som pårørende, som offentlig myndighet, frivillig hjelper, selger, arbeidsgiver, eller i hvilken som helst egenskap en møter eldre (Solem 1995).

På samme måte kan de teorier vi har være med på å styre vår egen tenkning og våre egne forventninger til oss selv som eldre, enten vi er eldre nå eller forventer å bli det i framtiden.

Sosialgerontologiske teorier om aldring kan inndeles i tre hovedtyper etter hvilken vekt de legger på at aldersrelaterte forandringer er (1) styrt innenfra organismen, (2) styrt av påvirkning fra omgivelsene eller (3) skjer i et samspill mellom indre og ytre faktorer. Så den klassiske grunddiskusjonen innen sosialgerontologisk teori går mellom et:

Indrestyrt perspektiv og et *ytrestyrt perspektiv* eller mellom primær og sekundær aldring, eller mellom arv og miljø (Solem 1995 s.9).

Riegel (1977) inndeler psykologiske utviklingsteorier etter tre grunnleggende paradigmer.

- Det mekanistiske paradigmet - omgivelsenes kraft
- Det mentalistiske paradigmet - utviklingskraften kommer innenfra individet
- Det dialektiske paradigmet - utviklingen skjer i et samspill mellom primær og sekundær aldring.

De fleste teorier henger ikke rendyrket fast i et enkelt paradigme. I aktivitetsteorien modifiseres omgivelsenes kraft, i dette tilfellet tilbudet av roller, av individets historie, interesser og motivasjon. I tilbaketrekingsteorien og teorien om gerotranscendens modifiseres den indre kraft av de muligheter kulturen gir for tilbaketreking eller

transcendens. I dialektiske teorier er det imidlertid større balanse mellom de indre og ytre krefters (og de ytre krefter som etter hvert blir indre) innflytelse på utviklingen (Solem 1995 s.10).

De fleste vil være enig i at menneskers utvikling gjennom livsløpet formes i et samspill mellom individet og omgivelsene. Individet kan påvirke og til dels velge sin egen utvikling, men er på den ene side avhengig av de muligheter eller begrensninger omgivelsene gir og på den annen side av de muligheter og begrensninger som ligger i sine egne genetiske forutsetninger. Det er altså også krefter som kommer innenfra individet som en selv ikke har noen direkte styring med.

Denne innledningen oppsummeres med at teorier er nyttige, men ingen, i alle fall ingen som gjelder aldring, er absolutt sanne.

4.1 Hva er aldring?

Aldring er forandring. Når vi blir eldre i antall år skjer det forandringer innen det fysiologiske og innen for det sosiale området. Alderdommen byr på flere utfordringer. Kroppen endrer seg og fungerer annerledes, den blir "gammel". Arbeid kan ikke gjøres på samme måte, i samme hastighet og med samme styrke som før. Alderdommen medfører også forandringer som krever tilpasning og nyorientering. Aldringsprosessen pågår hele livet, og aldring rammer alle individer og alle kroppens organer. Det er en form for funksjonssvikt som gradvis utvikles etter oppnådd modning. Etter hvert svekkes evnen til å tåle stress, belastning og plager, og risikoen for sykdom og død øker tilsvarende. Kroppsvekten og kroppslengden avtar hos de fleste i høy alder. De fleste prosessene i kroppen går langsommere. I det lange løp svekker aldringen organismen i slik grad at det er uforenlig med liv (Solem 1995 s.11).

Aldersforandringene som er nedlagt i arvemassen, og som dermed er både naturlige og uunngåelige, kalles gjerne for den **primære** aldringen. (Daatland og Solem 2000)

Utover dette kommer aldersrelaterte endringer som er forårsaket av ytre faktorer ved miljøpåvirkning, og som gjerne kalles den **sekundære** aldringen.

Vi er produkter av både arv og miljø - det ene kan ikke ses isolert fra det andre.

Det er ikke mulig å forestille seg mennesket uten sin genetiske utrustning.

Vi kan heller ikke fungere uten stimulans utenfra, langt mindre utvikles til gagns mennesker.

I den arvemassen vi fødes med (genotypen), ligger vårt potensial, som bare kan realiseres fullt ut under de mest optimale miljøbetingelser det vi framtrer som (fenotypen), ligger det vi har kunnet realisere av vårt potensial, og som per definisjon er mindre enn hva genotypen kunne tilsi.

Overført til aldring betyr det at funksjonsnivået vi observerer hos eldre mennesker, er hva de har kunnet realisere av sitt potensial med de begrensninger deres miljø har hatt.

Potensialet vil oftest være mer enn man har kunnet realisere, og i framtiden vil vi følgelig kunne avdekke at ting vi til nå har tatt som uttrykk for primær aldring, i realiteten har vært resultater av miljøpåvirkning. I dette ligger også at alle mennesker vil ha en latent, og urealisert, reservekapasitet.

Selv om det i praksis ikke er lett å skille mellom primær og sekundær aldring, er det visse kriterier som i prinsippet skiller mellom dem. Den primære aldringen er indrestyrt, og dreier seg om naturlige, uunngåelige, kumulative og irreversible prosesser. Disse endringene forløper i regelen gradvis, ikke plutselig, og de følger gjerne et visst mønster.

Et av de mest sentrale trekk ved aldringen er variasjon. Aldringen fortøner seg forskjellig fra individ til individ, vi ser ulike aldringsforløp i ulike kulturer, og selv innen hvert enkelt individ er det ulike aldringsprosesser på gang (Solem 1995 s 11). Som vi vet kan en skrøpelig kropp ha et vitalt og kreativt intellekt. Og selv mellom ulike deler av kroppen kan det være betydelige forskjeller. All den variasjonen vi finner mellom mennesker som har kommet over sin første ungdom skyldes imidlertid ikke aldring. Noe er situasjonsbestemt og et resultat av erfaringer som ikke har noe med aldring å gjøre. Ulike samfunnsendringer; velstandsøkning, arbeidsløshet, miljøforurensning, setter ulike preg på ulike generasjoner. Dessuten har hver enkelt varierende individuelle erfaringer som setter sine ulike preg. Har oppvekstvilkår, arbeidsvilkår og i det hele tatt levekårene gjennom livet vært belastende og nedbrytende eller har de vært vekstfremmende?

Dette er ikke til hinder for at den primære aldringen kan framtre med stor variasjon fra individ til individ. Vi er ulikt utrustet fra naturens hånd, og ytterligere variasjon kommer til gjennom livet fordi vi lever under ulike livsbetingelser.

Sosial aldring omfatter forandringer som skjer i forholdet til andre mennesker og til samfunnet. Vi kan beskrive disse forandringene som forandringer i sosiale roller. Den mest typiske rolleforandring finner vi ofte ved pensjonering. Andre eksempler på rolleforandring er at barna flytter hjemmefra, tap av ektefelle eller å flytte til en omsorgsbolig eller på sykehjem. Det er knyttet flere teorier til begrepet sosial aldring; teorier som i hovedsak prøver å forklare eldres synkende sosiale deltakelse.(Guntvedt og Solem 1981).

Vi skal nå se litt nærmere på noen av de mest sentrale teoriene. Disse er inngående beskrevet i en forskningsrapport fra NOVA nr 2/1995 med tittelen "Aldersforskning i kritisk lys" forfattet av Per Erik Solem og Svein Olav Daatland. Jeg vil i hovedsak følge denne rapporten hvis ikke annet er nevnt av kilder.

4.2 Tilbaketrekningsteorien

Utgangspunktet for teorien, det som skal forklares, er at eldre i vår del av verden deltar mindre i sosiale sammenhenger, spesielt i sammenhenger utenfor de nære kontakter, der det er mange mennesker og der en møter ukjente mennesker (i arbeid, foreninger, politikk, kulturelle aktiviteter etc.) (Solem 1995 s. 11). Dette forklarer Cumming & Henry (1961) med en indre kraft, et behov som melder seg vanligvis omtrent samtidig med at en når pensjonsalderen i arbeidslivet (den gang 65 -70 år). I så fall, hvis individets behov for tilbaketreking melder seg omtrent samtidig med samfunnets behov for at personen skal slutte i arbeid, vil tilbaketreking føre til trivsel. En vil trives som gammel ved å søke mindre kontakt og bruke mer av sin energi på sitt indre liv. Den indre kraft var delvis forklart som en forberedelse til døden, ut ifra tanken at desto mindre en lever, desto mindre er det å dø ifra slik at døden da blir mindre problematisk. Den indre kraft var også begrunnet i studier med projektive metoder der en blant middelaldrende kunne se en tendens til at de rettet mer av sin psykiske energi innover seg selv og i mindre grad utover. De så altså en innoverretting av energi før dette ga seg utslag i noen sosial tilbaketreking. Det psykiske kom før det sosiale og dermed er det nærliggende å tro at det som kommer først (det psykiske) er årsak til det som kommer etterpå (det sosiale). Det finnes imidlertid andre forklaringer på dette fenomenet. En

slik forklaring finnes i begrepet antesipert sosialisering, som innebærer at en begynner å forberede seg mentalt på forandringer en vet må komme slik som pensjonering.

4.3 Aktivitetsteorien

Dette fører oss over i den alternative teorien på 1960-tallet, aktivitetsteorien som ser sosial tilbaketrekning som en reaksjon på at mulighetene for delta (tilbudet av roller) blir dårligere når en blir eldre (Solem 1995 s. 12). Denne teorien finner forklaringen i omgivelsene, i en sosial utstøtning, og hevder, med henvisning til de samme empiriske data som Cumming & Henry fant støtte for det motsatte i, at de som greier å opprettholde kontinuitet i sin sosiale aktivitet vil trives.

Handlingsperspektivene fra disse to teoriene er grovt sett å la de eldre være fred (tilbaketrekningsteorien), eller å gi dem mulighet for aktivitet (aktivitetsteorien). I praktisk eldreomsorg har ideologi knyttet til aktivitetsperspektivet vært mest framtrædende. Noen ganger nokså vulgært i form av at eldre mer eller mindre har blitt presset til aktiviteter og deltakelse de ikke har vært interessert i. Det er rimelig å reagere mot slik respektløs omsorg som er basert på hva personer i den eldres omgivelser, utenifra oppfatter som det beste for den eldre.

Teorien om gerotranscendens er en reaksjon mot slike tendenser i eldreomsorgen (Solem 1995 s. 12). Den henter fram perspektiver fra tilbaketrekningsteorien (den indre naturlige drift), men aviser at denne indre kraft må føre til sosial tilbaketrekning. Teorien om gerotranscendens gir altså ikke noen entydige svar på det problemet som tilbaketrekningsteorien og aktivitetsteorien forsøkte å forklare - at eldre deltar mindre enn yngre i visse sosiale sammenhenger.

4.4 Laura Carstensen teori om sosioemosjonell selektivitet

En nyere teori som griper fatt i dette problemet på en måte som synes fruktbar er Laura Carstensen teori om sosioemosjonell selektivitet (Carstensen 1991). Hun ser på redusert sosial kontakt som et resultat av at eldre søker å styrke emosjonelle bånd og optimalisere sine sosiale omgivelser. Det kan lyde noe paradoksalt (Solem 1995 s 13).

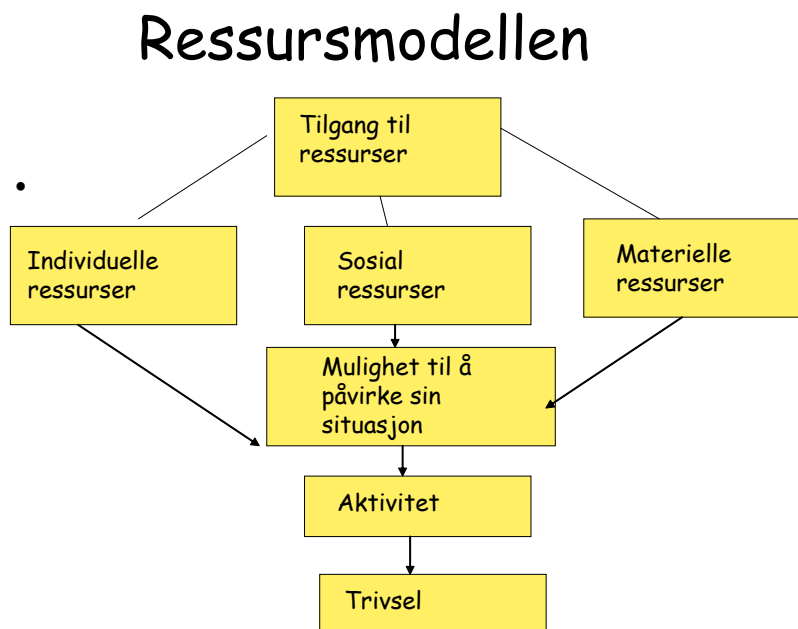
Sosial interaksjon er motivert av ulike mål og tjener ulike funksjoner, som f.eks. å samle informasjon om verden og seg selv, eller å søke emosjonell støtte og selvbekreftelse. For ungdom er det nødvendig å søke informasjon om verden og om sin egen plass i sosiale sammenhenger ved å oppsøke nye venner og nye miljøer. Når en er eldre trenger en ikke det lenger, framtidsperspektivet er kortere og det er viktigere å ta vare på den emosjonelle støtte sosial kontakt kan gi og å holde seg til nære kontakter som kan bekrefte en som den en er. Dermed blir en mindre interessert i overflatiske sosiale kontakter, en har ikke bruk for dem lenger. Carstensen mener dette ikke primært eller bare er en defensiv, reaktiv tilpasning til reduserte muligheter for kontakt, men en proaktiv utforming av egen tilværelse ut ifra at behov og interesser endrer seg. En selekterer ut det som er minst interessant nemlig overflatiske kontakter og konsentrerer seg om de kontakter som gir mest. Dette er en mer dialektisk forklaring på det elementet i gerotranscendens som peker på at eldre er mindre opptatt av overflatisk sosial kontakt ut ifra et indre driv i retning av transcendens.

Carstensen teori er for øvrig knyttet til og bygger på den mer generelle teori for vellykket aldring som er formulert av Paul Baltes om selektiv optimalisering med kompensering (Solem 1995 s. 13).

4.5 Ressursmodellen

Mens tilbaketrekingsteorien peker på den primære aldringens betydning for redusert sosial aktivitet, legger aktivitetsteorien vekt på sosiale miljøfaktorer (tilbud av roller). En alternativ teori, kalt ressursmodellen (figur 3), forsøker å ta et bredere spekter av ulike faktorer med i bildet. Etter dette henger aktivitet sammen med mulighetene for å bestemme over eller påvirke sin situasjon, og disse mulighetene avhenger av tilgangen på ressurser. Trivselen er avhengig av hvilket samsvar det er mellom individets påvirkningsevne og muligheten for å påvirke omgivelsene. Når eldre deltar mindre i det sosiale liv, kan det etter denne teorien forklares ved mindre tilgang til ressurser med økende alder. Om en ønsker å bidra til at eldre kan få bedre mulighet for aktivitet og deltakelse, er det et spørsmål om å tilføre eller frigjøre ressurser (Solem og Ingebretsen 1990).

Figur 3. Ressursmodellen

Kilde (Solem 1974)

4.6 Teorien om Gerotranscendens

Gerotranscendens er en endring i aldrende menneskers metaperspektiv fra et materialistisk og rasjonelt til et mer kosmisk og transcendent perspektiv, vanligvis fulgt av økt trivsel (life-satisfaction) (Tornstam 1994).

Teorien henter fram perspektiver fra tilbaketrekingsteorien (den indre naturlige drift) men avviser at denne indre kraft må føre til sosial tilbaketreking.

Transcendens defineres i ordbøker som: oversanselig, overskridelse av den sanselige verden til noe åndelig og mystisk. I praksis brukes begrepet ofte bare som «overskridelse» (av et eller annet).

Teorien postulerer at aldring, eller det å leve, medfører en prosess hvor graden av transcendens øker. Prosessen er innebygd i menneskets natur (an intrinsic drive) og kulturfri, men kan modifiseres av kulturen -stimuleres eller hindres (Solem 1995 s 14).

Dette er en overgripende teori om menneskets (aldringens) natur som kan være ikke-fenomenologisk i sin konsekvens ved at den forutsetter et felles allmenn menneskelig innhold i tanker, ideer og verdier i alderdommen. Den tar ikke utgangspunkt i at Eldres verdier og den mening de knytter til tilværelsen, kan være forskjellig. Den tar ikke utgangspunkt i den enkelte Eldres egne premisser slik de måtte være, men slik de i følge teorien burde være. Den tar utgangspunkt i at Eldre verdier og perspektiver er annerledes enn det hittil har vært vanlig å tro, nemlig at Eldres syn på livet er omtrent som yngres. (Tornstam 1996).

Teorien om gerotranscendens slik den er nå er i prinsippet ufalsifiserbar (den kan ikke motbevise) fordi de Eldre som ikke transcenderer i følge teorien er hindret i å gjøre det. Teorien postulerer at alle Eldre egentlig vil transcendere. Det blir omtrent det samme som at man i aktivitetsteorien sa at de som ikke opprettholdt sin aktivitet ble hindret i det og at alle Eldre egentlig vil opprettholde sitt sosiale aktivitetsnivå. (Tornstam 2005).

Hva er nytt? Tornstam skiller mellom kosmisk transcendens og egotranscendens, hvor det første innebærer en overskridelse av grenser til universet over i mer åndelige og overindividuelle sfærer. En føler seg mer ett med universet. Egotranscendens innebærer (basert på faktoranalyse av empiriske data) at man blir mindre selvopptatt, mindre opptatt av materielle ting, mindre interessert i overflatiske sosiale kontakter og mer opptatt av meditasjon og sitt indre liv (Solem 1995 s. 14).

Det nye for sosialgerontologien i Tornstams teori er at han postulerer at en opplever mer kosmisk transcendens med alderen. Han henter inspirasjon til den kosmiske transcendenten fra Zen-Buddismen og fra Jungs teori om det kollektive ubevisste og om den åndelige utvikling i siste halvdel av livet. De andre elementene finnes i en i annen sosialgerontologisk teori og tenkning. Men Tornstam har gjort et stort arbeid med å sammenfatte og integrere mange spredte elementer i en enhetlig teori.

Et utgangspunkt er Eriksons utviklingsmodell der alderdommens utfordring består i å etablere egointegritet og å unngå fortvilelse og dødsfrykt. For Erikson er utviklingen fram mot egointegritet basert på mestringen av utviklingsoppgaver gjennom hele livet. Det er ikke noe som kommer i alderdommen av seg selv hvis det ikke blir hindret, men det kommer som et resultat av en gunstig utvikling gjennom livet. Det er imidlertid ingen forutsetning for egointegritet at utviklingen gjennom hele livet har vært perfekt gunstig. For de fleste vil det å etablere egointegritet være avhengig av en gjennomgang og bearbeiding av det liv en har levd på godt og ondt, et tilbakeblikk. Denne prosessen innebærer en innoverretting av energi i det minste i en periode før integriteten etableres og mer energi rettes utover i omsorg for verdens framtid og nye generasjoner. Innholdet i begrepet egointegritet er at en - aksepterer livet slik det ble, på godt og vondt - blir mindre selvcentrert og mer opptatt av menneskehetens ve og vel, «slekters gang». - aksepterer døden uten frykt. (Erikson et. al. 1986, ref. etter Bond, Coleman & Peace 1993)

Dette dekker de elementene i Tornstams gerotranscendens som gjelder: - opptatthet av fortiden og kommende generasjoner -egotranscendens, dvs. utvider sitt ego til ikke å bare omfatte meg selv og mine aller nærmeste her og nå -omdefinering av liv og død og minsket frykt for døden

4.7 Oppfatningen av aldringen

Vi har i dette kapitlet vist at aldring til dels kan oppfattes som et somatisk/psykosomatisk fenomen (kroppen eldes og det forandrer individet), dels som et sosiologisk fenomen. I det siste tilfelle er det et sosialiseringfenomen. Og sosialiseringen kan defineres på to måter. Enten som et kausalfenomen (samfunnet gjør noe med mennesker, dvs. sosialiserer dem, f.eks. som eldre), eller som et forventningsfenomen (samfunnet skaper forventningsstrukturer, for eksempel forventninger til hva mennesker på en vis alder gjør og kan. Disse forventningsstrukturer må man som menneske forholde seg til.

I dette kapitlet har vi fokusert på teorier som prøver å gi en forklaring på hvorfor eldre er mindre med i en del sosiale sammenhenger. Det er viktig å gi rom for at det er mange måter å bli eldre på og at det sentrale er å akseptere de valg som eldre tar samtidig som det bør gjøres rom for å gi Eldres deltakelse og innflytelse. Det er aldersforandringer i individet som kan føre til mindre aktivitet og man kan finne forklaringer i miljøet eller i omgivelsene rundt de eldre.

Det er viktig å ha med disse teoretiske perspektivene når man skal drøfte Eldres bruk av nye teknologi. Kan vi finne noe empirisk belegg for noen av de teorier som er framsatt her i vårt materiale? Det at eldre ikke i så stor grad gjør bruk av ny teknologi som for eksempel data kan det forklares for eksempel ved at de trives med å trekke seg litt unna når de blir eldre? Eller er det slik at de ville ha tatt det i bruk hvis det hadde vært bedre tilrettelagt for aldersgruppen? Ville mer kurs, opplæring, billigere PC-er i innkjøp, Hjemme-PC ordning også for eldre ført til en høyere grad av aktivitet for eldre på dette område? Vil tilførsel av ressurser (transport, økt tilgjengelighet, samt andre materielle og personlige ressurser) føre til økt bruk av PC og andre IKT aktiviteter. Disse og andre sentrale spørsmål vil vi komme tilbake til etter at vi har presentert våre empiriske funn i vår undersøkelse.

5 Resultater fra spørreundersøkelsen

I dette kapitlet vil vi å presentere data fra vår spørreundersøkelse. Vi har valgt å dele kapitlet inn i seks deler for å lette lesningen og for å tematisere de svar som respondentene har gitt.

De ulike delene er:

- Bakgrunnsopplysninger (alder, kjønn, sivil status, husholdssammensetning etc.)
- Aktivitet – deltakelse – sosialt nettverk
- Perspektiver på egen og andres aldring
- De eldres mediebruk og bruk/ikke bruk av IKT i hverdagen

Noen tall og tabeller vil vi vise til, men noen er plassert i vedlegget til denne rapporten. Der er det mulig å få mer detaljerte opplysninger om de svar som er gitt på de spørsmål vi stilte i vår postenquet.

5.1 Bakgrunnsopplysninger

Det er i alt 637 personer som har svart på spørreskjemaet. Det er respondenter fra alle landets fylker, færrest fra Aust-Agder og flest fra Akershus fylke.(se tabell i vedlegg)

Mange av våre respondenter tilhører en generasjon hvor mange har flyttet fra utkanten og inn til mer sentrale strøk. Våre data bekrefter dette ganske klart. Mens nesten 60% er vokst opp i spredtbygde strøk så bor bare 30% der i dag. (se tabell i vedlegg). Urbaniseringsprosessen som har skjedd i Norge fra midten av forrige århundre og fram til i dag er tydelige å lese av disse tallene. Dette er i tråd med landsgjennomsnittet da tall fra SSB viser at 28% bor i spredtbygde strøk. Det er en svak overvekt av kvinner i utvalget som tabellen nedenfor viser.

Tabell 4. Kjønnfordeling.

	Antall	Prosent
Mann	304	47,7
Kvinne	333	52,3
Total	637	100,0

Den eldste som har svart på spørreskjemaet er 95 år gammel, den yngste er 46 år. Gjennomsnittsalderen er 75.5 år. Det er ikke alle som har krysset av for alder, men av de knappe 600 som har gjort det får vi denne aldersfordelingen fordelt mellom kjønn som er gjengitt i tabellen nedenfor.

Tabell 5. Fordeling etter alder og kjønn. Absolutte tall. Prosent i parentes.

	Mann	Kvinne	Antall
64 år og yngre	9(39)	14(61)	23
64-69 år	38(51)	37(49)	75
70-74 år	74(46)	87(54)	161
75- 79 år	79(48)	85(52)	164
80- 84 år	55(47)	63(53)	118
85- 99 år	24(45)	29(55)	53
Sum	279(47)	315(53)	594

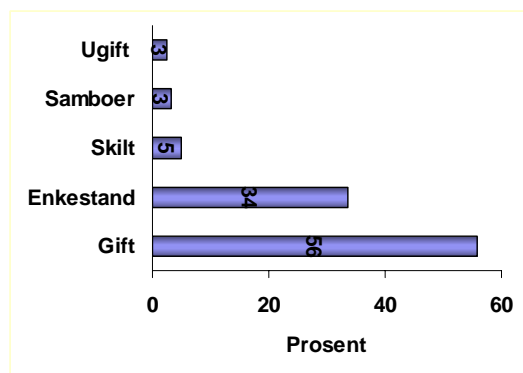
Det er som vi ser overvekt av kvinner i alle aldersgruppene unntatt for gruppen 64-69 år. Det er størst overvekt av kvinner i den yngste og eldste aldersgruppen. Rundt 55% av våre respondenter er i 70 årene, 29% i 80 og 90 årene.

Hvis vi ser på kjønnsfordelingen blant våre respondenter og sammenligner med landsgjennomsnittet så er det opp til 80 år 3-5 prosentpoeng flere menn i vårt utvalg enn landsgjennomsnittet. Når det gjelder aldersgruppen 80-84 år er skjevheten litt større, og blant de 85 år over så er vår andel av menn 45%, mens landsgjennomsnittet er på 28%. Det er dog 8% av våre respondenter som er i denne aldersgruppen. En overvekt av menn som har svart på vår undersøkelse, dette kan ha noe å gjøre med at det er også de som er de ivrigste IKT brukerne som vi skal komme tilbake til.

5.2 Sivil status

Vel halvparten av våre respondenter er gift, mens vel en av tre er enker eller enkemenn. Som figuren under viser så er det få som er samboere i denne aldersgruppen.

Figur 4. Sivil status. Prosent

Vel halvparten(56%) av respondentene er gift, 3 % er samboere, 3% er ugift, vel 5% er skilt/separert mens 1/3 (33%) er enker eller enkemenn.

Som forventet er det stor forskjell mellom de ulike aldersgruppene mht. sivil status. 2 av 3 i aldersgruppen 70 år og yngre er gift, mens 1 av 3 er det i gruppen 85 år og eldre. 2 av 3 i denne gruppen er enker/enkemann. Ingen over 80 år er samboere, mens antall skilte synker gradvis fra 17% hos den yngste aldersgruppen til 2% hos den eldste.

Tabell 6. Ekteskaplig status etter kjønn. Absolutte tall og prosent.

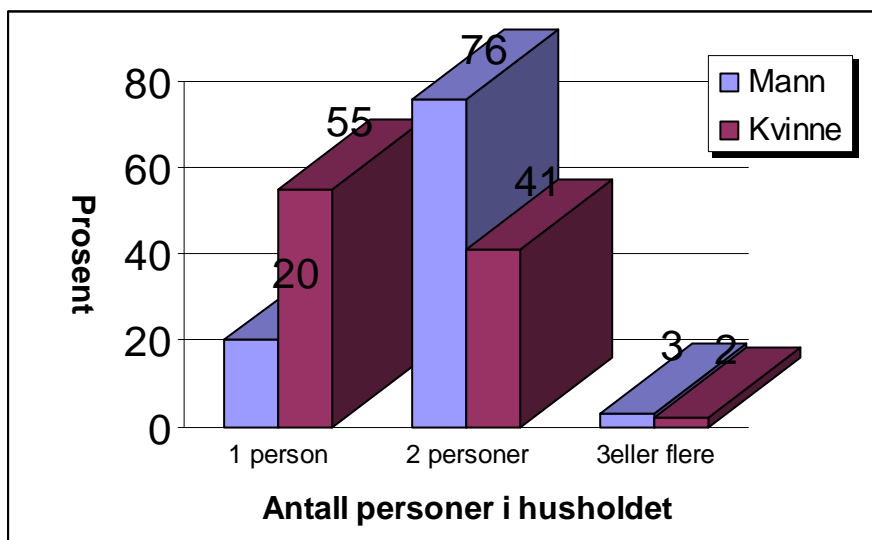
	Mann	Kvinne	Antall
Gift	224(63)	132(37)	354
Enke/enkemann	51(24)	162(76)	213
Skilt/separert	11(34)	21(66)	32
Samboer	11(55)	9(45)	20
Ugift (aldri vært gift)	7(44)	9(56)	16
Sum	304(48)	333(52)	637

Det er som forventet store forskjeller mellom de to kjønn mht. sivil status. For eksempel så er 63% av mennene gift, mens bare 37% av kvinnene er det. 76% av alle kvinnene er enker. Det er 16 personer i utvalget som aldri har vært gift. Som Daatland (1997) hevder så er det at det er mange ugifte i denne generasjonen et generelt trekk, men med lokale variasjoner. Dette er en generasjon som ble voksne og skulle stifte familie i de "harde 30 åra", til dels under krigen, og forholdsvis mange forble ugifte av økonomiske og andre grunner. Blant de senere generasjonene ble giftemålsratene høyere. (Noack & Texmon 1991)

5.3 Hushold

Forskjellen i sivilstand kommer til uttrykk i husholdets sammensetning, dvs. når det gjelder hvem - om noen - man bor sammen med. I gjennomsnitt bor det 1,64 personer i hvert av husholdene, men det er bare rundt 3 % av disse hvor det bor tre eller flere personer.

Figur 5. Antall personer i husholdet

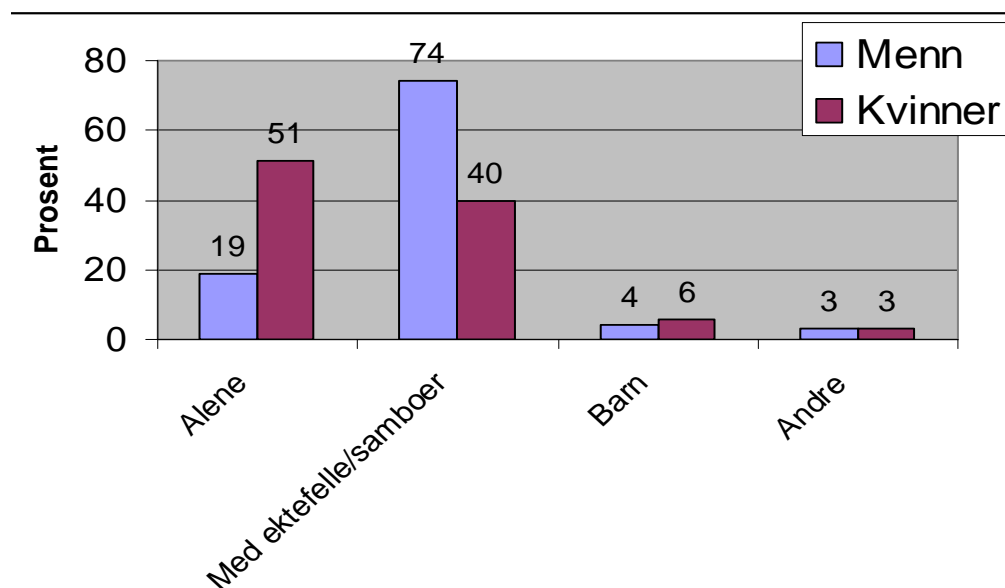

Som figuren over viser så bor 55% av kvinnene alene, mot 20% av mennene, 3 av 4 kvinner bor sammen med en annen person, oftest ektefelle, mens vel 40% av mennene gjør det samme.

Også her er det store aldersforskjeller i tillegg til kjønnsforskjeller. 70 % av de som er 85 år og eldre bor i en-personhushold mot f.eks. 30% eller under for de som er 75 år eller yngre. Det er bare en person 80 år og over som bor i et hushold med 3 personer.

Det er i regelen både selskap og støtte i å dele hushold med andre, selv om det i noen tilfeller kan være en belastning, f.eks. om ektefellene er syk og trenger pleie. Eldre menn er jevnt over bedre stilt enn eldre kvinner i så måte, dels fordi de oftere beholder en partner til langt opp i alderdommen, og dels fordi denne partneren - kona - gjerne er yngre og sprekere enn de selv, og dessuten har hovedansvaret for husholdet. Figuren nedenfor utdyper det vi allerede har presentert, nemlig at det er forskjeller mellom kjønnene mht sivil status.

Figur 6. Sivilstand etter kjønn. Prosent

Dette er en generasjon som har født flere barn enn hva nåværende generasjoner gjør. I gjennomsnitt har våre respondenter 2.8 barn, og det varierer fra ingen barn til 7 barn. Nesten halvparten har 3 eller flere barn. (se tabell i vedlegg)

5.4 Utdanning og økonomi

For å belyse eldres bruk av ny teknologi som datamaskiner og mobiltelefon er det interessant å se hva slags utdanningsbakgrunn de eldre har samt forhold rundt inntekt og opplevelse av egen økonomi. Er det noen forskjell mellom kjønnene og mellom de ulike aldersgruppene? Når det gjelder utdanning ser vi at det ikke er de store forskjeller mellom kjønnene. Det er dog en større andel av mennene som har universitetsutdanning hhv. 9% mot 4%.

Tabell 7. Høyeste fullførte utdanning. Etter kjønn. Prosent

	Mann	Kvinne	Total
Ingen fullført utdanning	7	8	8
Grunnskolenivå	52	60	56
Gymnas	16	15	16
Høgskoleutdanning (max 3 år)	16	13	14
Universitetsutdanning (3 år eller mer)	9	4	6
Sum	100	100	100

Hvis vi ser på de ulike aldersgruppene så finner vi større forskjeller. I aldersgruppene opp til 75 år oppgir ca 7% at de ikke har noen fullført utdanning, 15% sier det samme i aldersgruppen 85 år og over. Hvis vi ser på de som har høyskole eller universitetsutdannelse så er det 20-25% i aldersgruppene opp til 80 år som har tatt en så lang utdanning mot 12% hos den eldste aldersgruppen.

5.5 Personlig inntekt

Inntekt er en av de viktigste ressursene et menneske rår over, og kan være av stor betydning for hvordan folk har det. Egen inntekt oppfattes av mange som en viktig forutsetning for uavhengighet og selvstendighet og påvirker den enkeltes levekår. I 2004 hadde eldre 67 år og over en gjennomsnittlig bruttoinntekt på 145.000 kroner mot middelaldrenes 280.000 kroner.

Andre tall fra SSB (www.ssb.no) viser at det er betydelige regionale forskjeller i husholdningenes inntekt etter skatt. Det er også forskjeller mellom ulike typer husholdninger. Det er også betydelig variasjon i medianinntekten fylkene imellom. For enfamiliehusholdninger uten barn 0-17 år er forskjellen mellom fylkene med lavest og høyest inntekt om lag 30 prosent. For par med barn 0-17 år og flerfamiliehusholdninger er forskjellen om lag 20 prosent. Minst forskjell mellom fylkene finner vi for mor/far med barn med 16 prosent.

Husholdninger der eldste person er 67 år eller over har klart lavere inntekter enn de øvrige. For aleneboende ser vi også at gruppen under 30 år har en lavere medianinntekt enn gruppen 30-66 år. Disse forskjellene påvirker den regionale fordelingen av inntekter. I en region der for eksempel mange av de aleneboende er eldre, vil gjennomsnittsinntekten bli lavere enn i en tilsvarende region der flere aleneboende er yngre.

Selv om de fleste husholdningstypene har opplevd en økning i inntekt etter skatt de siste årene, er det de eldre som har opplevd den sterkeste veksten. Dette gjelder særlig par uten hjemmeboende barn hvor hovedinntektstakeren er 65 år eller eldre. Siden 1990 har medianinntekten for denne gruppen økt med hele 47 prosent. Også eldre aleneboende (65 år og eldre) har hatt en god inntektsutvikling det siste tiåret. De fleste i denne gruppen er kvinner, og mange er minstepensjonister.

Gjennomsnittlig inntekt øker med antall personer i husholdningen. Dette gjelder alle fylker og de fleste kommuner. De regionale forskjellene er om lag de samme som beskrevet ovenfor for husholdningstyper. Dette er naturlig siden det er nær sammenheng mellom husholdningsstørrelse og husholdningstype.

Tabell 8. Husholdets samlede brutto inntekt i 2004. Etter kjønn. Prosent.

Kroner	Mann	Kvinne	Total
Under 100.000	2	9	6
101.000 - 200.000	25	43	34
201.000 - 300.000	36	26	31
301.000 - 400.000	18	10	14
401.000 - 500.000	11	7	9
mer enn 500.000	8	4	6
Total	100	100	100

Som tabellen over viser så har over 70 % av våre respondenter en samlet brutto inntekt på 300.000 kroner eller mindre. Det er bare 15 % som har en inntekt på 400.000 kroner eller mer og som vi ser så er det ikke uventet forskjeller mellom kjønnene.

En ting er den faktiske inntekt, noe annet kan være hvordan man opplever sin egen økonomi. Noen kan ha liten inntekt, men sitter med nedbetalte hus og lite faste utgifter. Andre kan tjene mye, men ha mange faste utgifter som gjør at den disponible inntekten ikke blir så høy. Vi har bedt våre respondenter beskrive hvordan de opplever sin egen økonomiske situasjon.

Som tabellen nedenfor viser så er det bare 4 % som sier de har problemer med å få pengene til å strekke til eller sier de har en svært vanskelig økonomisk situasjon. Vel 4 av 10 sier de må være forsiktige men klarer seg, her er det en betydelig høyere andel av kvinner enn menn som beskriver sin situasjon på denne måten. Det går videre fram at mennene opplever sin økonomiske situasjon langt bedre enn hva kvinnene gjør det.

Tabell 9. Beskrivelse av egen økonomiske situasjon. Etter kjønn. Prosent N =637.

	Mann	Kvinne	Totalt
Veldig romslig	4	4	4
Romslig	60	43	52
Må være forsiktig, men klarer meg	34	48	41
Problemer med å få pengene til å strekke til	1	4	3
Svært vanskelig økonomisk situasjon	1	1	1
Sum	100	100	100

Når det gjelder svarene på dette spørsmålet så er det ikke noen signifikante forskjeller mellom de ulike aldersgruppene. Når det gjelder faktisk sett opp mot hvordan man vurderer sin egen situasjon så er det imidlertid en klar sammenheng. Det er bare rundt 1 av 4 som har en bruttoinntekt under 200.000 som sier de har en romslig økonomi, mens det er rundt 3 av 4 av dem som har en høyere inntekt som sier det samme. Hver 6 som har en brutto inntekt under 100.000 opplever at de har en svært vanskelig økonomisk situasjon eller som har problemer med å få pengene til å strekke til. Vi har også sett på om det er regionale forskjeller i bruttoinntektene og finner at det er svært lite forskjeller mellom de 5 landsdelene. Den største forskjellen mellom regionene finner når vi ser på gruppen som tjener 100.000 eller mindre. Der finner vi at 15% i Nord er i den gruppen mot rundt 3% i de andre regionene. Rundt 17% i Midt –Norge og Østlandet har en bruttoinntekt på 400.000 eller mer mot 10-12 % i de andre regionene.

Det er en sammenheng mellom utdanning og hvordan man opplever sin egen økonomi. (se tabell i vedlegg)

85% av de med universitetsutdannelse opplever de har romslig eller veldig romslig økonomi, mens bare 45% av de uten utdanning faller i samme kategori. Det er bare 12% av de med universitetsutdannelse som må være forsiktige, mens hhv. 47 og 49% av de med grunnskoleutdanning, eller lavere svarer det samme.

5.6 Aktivitet - deltakelse og sosialt nettverk

Utviklingen de siste 20-30 årene har gitt eldre mer fritid (Birkeland mfl. 1999). Eldre menn har fått mer fritid fordi de bruker mindre tid til inntektsgivende arbeid, mens kvinner eldre kvinner har fått frigitt mer tid fordi de bruker mindre tid enn før på husholdsarbeid. Det er vist at det er en klar sammenheng mellom fysisk aktivitet og helse og ikke minst levealder. Vi fant det derfor spennende å kartlegge hvor aktive våre respondenter var på flere områder. Ikke fordi at alle eldre skal være aktive for enhver pris, men for å se om dette kan knyttes opp mot andre problemstillinger i undersøkelsen. Det er jo velkjent at jo eldre man blir jo mindre er man med i sosiale, politiske og kulturelle aktiviteter. Det er særlig blant kvinner at denne formen for aktivitet avtar med alderen. (Birkeland mfl. 1999). Stemmer også dette i denne undersøkelsen?

Tabell 10. Andelen eldre som er med på ulike aktiviteter. Prosent. N= 587.

	Ja	Nei
Reiser du på tur innland/og eller utlandet en eller flere ganger i året?	84	16
Er du medlem/ tillitsvalgt i en eller flere frivillige foreninger?	84	16
Går du turer utendørs (fots, sykkel, ski) på minst 30 min en eller flere ganger i uka.	82	18
Deltar du på møter i foreninger, lag, politisk virksomhet etc.	80	20
Går du på eldresenter/seniorsenter av og til?	68	32
Går du på kino, teater, konserter eller utstillinger av og til?	65	35
Er du med på dugnadsarbeid en eller flere ganger i året?	51	49
Hjelper du andre utenom nær familie (transport ,innkjøp etc.) en eller flere ganger pr. måned?	40	60
Har du en deltidsjobb eller annen frivillig jobb?	21	79

Som vi ser så er 8 av 10 på reise en eller flere ganger i året, og/eller medlem i en forening og/eller går tur og/eller deltar på møter. 2 av 3 går i teater/kino o.l., mens halvparten er med i dugnadsarbeid. 4 av 10 hjelper nær familie med ulike oppgaver, mens hver 5 har en deltidsjobb eller en annen frivillig jobb.

Når det gjelder forskjell mellom kjønnene er det lite eller ingen forskjell mellom kjønnene. Det er en høyere andel kvinner som sier de går på kino. teater etc. enn menn (71 % mot 59%). Det er en høyere andel menn som sier de hjelper andre (45 % mot 35 %), og en høyere andel menn som deltar i dugnadsarbeid enn kvinner. (57 % mot 46%).

Hvordan er så forskjellen mellom de ulike aldersgruppene?

Tabell 11. Andelen eldre som er med på ulike aktiviteter. Etter alder. Prosent. N= 587.

	64 år og under	65-69år	70-74år	75-79år	80-84år	85-95år
Går turer utendørs	95	82	87	83	74	73
Går på seniorsenter	30	50	60	76	77	73
Er medlem i eller frivillige foreninger.	87	86	84	84	83	69
Deltar på møter i foreninger, lag, etc.	83	79	77	86	83	56
Reiser på tur innland/og eller utlandet	78	88	91	82	82	54
Går på kino, teater, konserter etc.	77	67	67	62	71	39
Er med på dugnadsarbeid	78	59	60	64	35	21
Har en deltidsjobb etc?	27	31	26	24	14	8

Det som det går klart fram av denne tabellen at aktivitetsnivået synker til dels kraftig etter at man har fylt 80 år, og særlig etter at man har fylt 85 år. Størst utslag er det i andelen som deltar i møtevirksomhet, drar på reiser og ikke minst andelen som går på kino, teater etc. hvor det er 39% av de over 85 som deltar i dette, mot 71% hos de fra 80 til 84 år. Delta i dugnadsarbeid eller ha en deltidsjobb er det ganske få som er med på av de over 85 og det er kanskje ikke så overraskende. Det er jo også slik at man er mer uavhengig av miljøet når man frisk, dvs. at det er større mulighet for å benytte seg av ulike aktiviteter hvis helse er god. Det er derfor ikke overraskende at det ikke bare er alder, men subjektiv opplevelse av egen helse som er avgjørende for hvor aktive man er på de områdene vi har spurt om. Det er derfor som forventet at de som rapporter om svært god eller god helse også deltar mer i sosiale og kulturelle aktiviteter samt stiller opp for andre i større grad enn de som har dårlig eller svært dårlig helse.

5.7 Helse, sosialt nettverk og ensomhet

Sammenhengen mellom fysisk og psykisk helse og det sosiale liv blir viet stadig økende oppmerksomhet. Helsetilstanden påvirker evnen til å opprettholde og utvikle sosiale relasjoner samtidig som sosiale relasjoner kan påvirke helse. På bakgrunn av disse forhold ønsker vi i dette kapitlet å belyse spørsmål som angår innbyggernes omgangskrets, intensiteten i nettverket og kontakt med den nære familie og naboer.

Hvorfor er det viktig å kartlegge nettopp dette forholdet? Fyrand (1994) viser til flere undersøkelser som viser klart at det er sammenheng mellom nettverk og helse. Det er også en sammenheng mellom sykdom og helse, samt dødelighet og antall sosiale kontakter.

Innbyggernes sosiale nettverk eller mangel på nettverk kan derfor ha innvirkning på etterspørselen etter ulike omsorgstjenester som hjemmehjelp og hjemmesykepleie.

Begrepet sosialt nettverk er prøvd definert av flere, men en felles kjerne i definisjonene er at det dreier seg om uformelle relasjoner hvor mennesker samhandler mer eller mindre regelmessig med hverandre (Finset 1981). Nettverket kan også beskrives gjennom sine viktigste egenskaper som er:

1. Det er en type uformell organisering
2. Relasjonene er av frivillig karakter
3. De er ikke dannet eller planlagt på forhånd
4. Det er ingen formell beslutningsenhet

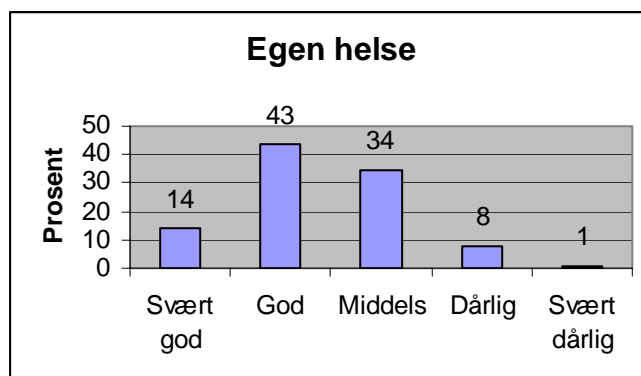
Familie, venner og naboer er hovedelementene i vårt sosiale nettverk. Når det trengs, er særlig familie og venner også grunnpilarene i vårt private hjelpesystem. «Nettverk» betinger ikke fysisk (geografisk) nærhet, mens nærmiljøbegrepet lett gir slike assosiasjoner. (Rønning 1992).

Vårt sosiale nettverk kan beskrives ved ulike egenskaper. Flere av disse går igjen i de fleste nettverksanalyser. Det gjelder forhold som størrelsen på nettverket, tettheten, styrken i enkeltrelasjonene og kontaktfrekvens. Størrelsen på nettverket kan måles ved antall personer man regner som sine nærmeste, tettheten kan måles ved at man f.eks. registrerer avstand til personer i nettverket, styrken i nettverket sier oss noe om hvordan nettverket kan mobiliseres i f.eks. en krisesituasjon. Kontaktfrekvens sier oss noe om hvor ofte man omgås regelmessig med sine nærmeste pluss venner og naboer.

Her oppsummeres noen av de konklusjonene som Fyrand (1994) gjør for å vise til hvor viktig det er å ha et godt nettverk:

- både mental og somatisk sykdom kan være årsak til færre sosiale kontakter.
- det sosiale nettverk påvirker helsen ved at det virker inn på levestilene våre (nettverket påvirker bl.a. hvor ofte vi går til legen, hvilke løsninger vi søker hvis vi er plaget av sykdom etc.)
- nettverket fungerer som en buffer mot de negative effektene av stress.
- psykososiale stressfaktorer (spesielt de som har betydning for selvoppfatningen) betyr mye for helsen.
- støttende nettverk kan gi nødvendig beskyttelse for selvbildet.
- mulighetene for støtte er avhengig av den sosiale og økonomiske sammenhengen vi er i.
- nettverket har en direkte innvirkning på vår helse.

Figur 7. Oppfatning av egen helse. Prosent. N= 625.

Over halvparten av våre respondenter opplever at de har en helse som er svært god eller god, 9% opplever sin helse som dårlig eller svært dårlig. Det er i andre undersøkelser funnet

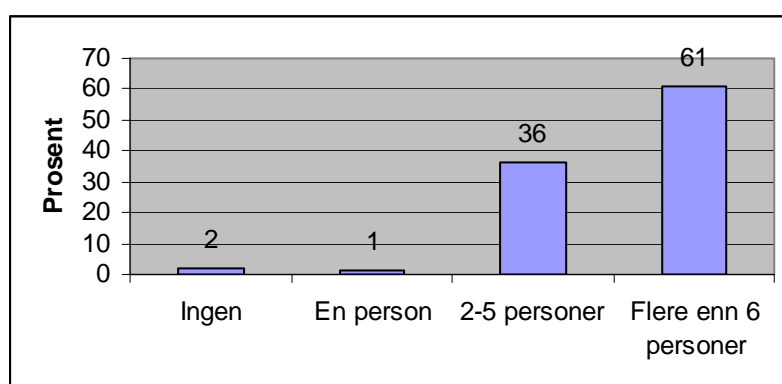
forskjeller mellom kjønnene mht. hva de svarer på dette spørsmålet. Kvinner rapporter om dårligere helse enn mennene, selv om det da er et paradoks at de lever lengre. Vi finner ingen slike signifikante forskjeller i vårt materiale.

Tidligere undersøkelser har vist at eldre med høy utdanning opplever i større grad enn de med lav utdanning sin helse som god. Dette er også noe vi får bekreftet i denne studien. Mens 66-69% av de med høgskole- eller universitetsutdanning sier de har god eller svært god helse, svarer kun 49% det samme av de som ikke har fullført noen utdanning. (Se tabeller i vedlegg)

5.8 Nettverk og ensomhet

Respondentene har et ganske bra sosialt nettverk å spille på som figuren nedenfor klart viser.

Figur 8. Antall personer i omgangskreten. N=625.

Kun 3% har ingen eller bare en person som de omgås regelmessig, Over 60% omgås 6 personer eller mer. Derfor er det kanskje ikke så rart at 80% er fornøgd med den omgangskretsen de har. 14 % kunne dog ønske seg en større omgangskrets som tabellen nedenfor viser.

Tabell 12. Skulle du ønske at du hadde en større omgangskrets, eller er det bra som det er? Prosent. N=619.

	Prosent
Bra som det er	80
Vil ha en større omgangskrets	14
Vet ikke	6
Total	100

Fra å være et forsømt område er ensomhet i løpet av de seneste år blitt et stadig mer offentlig tema. (Thorsen 1990). Det er blitt et ord som kan nevnes, et tema som kan behandles, et område vi kan snakke om. Ensomhet er ikke lenger en tilstand som hovedsakelig inngår i beskrivelsen av triste enkeltskjebner blant eldre, den er etter hvert erkjent som en opplevelse de fleste av oss har eller vil få erfaring med i kortere eller lengre perioder. Dermed blir ensomhet i større grad et symptom på hvordan de samfunnsmessige institusjoner og våre nærmiljøer fungerer overfor oss alle. Opplevelsen forteller om svikt i vår sosiale tilhørighet (Thorsen 1990).

Årsaken til at vi ønsket å kartlegge ensomhet var bl.a. at ensomhet er et barometer over hvordan våre sosiale nettverk fungerer, og det er stadig flere faresignaler om at en del av disse skranter og forvitrer slik vi så i forrige kapittel.

5.9 Om ensomhet

Ensomhet er ingen enkel, enhetlig følelse (Thorsen 1990). Ensomhet er en sammensatt opplevelse som innbefatter en rekke ulike følelseskvaliteter og reaksjonsmåter som varierer mennesker imellom. Den kan ha ulik intensitet, hyppighet og varighet. Ensomhet utløses og utspilles i forskjellige situasjoner, og gis en slik fortolkning og mening avhengig av person, situasjon og livsfase (Thorsen op.cit).

Det er blitt foretatt flere studier av ensomhet i Norge, Norden og i den øvrige verden. Thorsen (op.cit) går i sin rapport gjennom en del ensomhetsdefinisjoner, hun ser på hvilken gruppe som er utsatt for ensomhet, samt ser på noen resultater fra noen nordiske studier om ensomhet. Thorsen referer til at eldre ikke er nevneverdige mer ensomme enn yngre, det er først blant de alle eldste - de over 75 år - at man finner en stigning. Økningen skjer noe tidligere for kvinner enn menn. Nesten samtlige nordiske studier viser at ensomhet er mer utbredt blant kvinner enn menn. Fra resultatene fra NorLAG undersøkelsen (Thorsen 2005) leser vi at 32% er ensomme ofte eller av og til. Eldre over 70 år er litt oftere ensomme enn personer fra 40-60 år, men dette gjelder bare for kvinner og har sammenheng med at mange av de er blitt einslige.

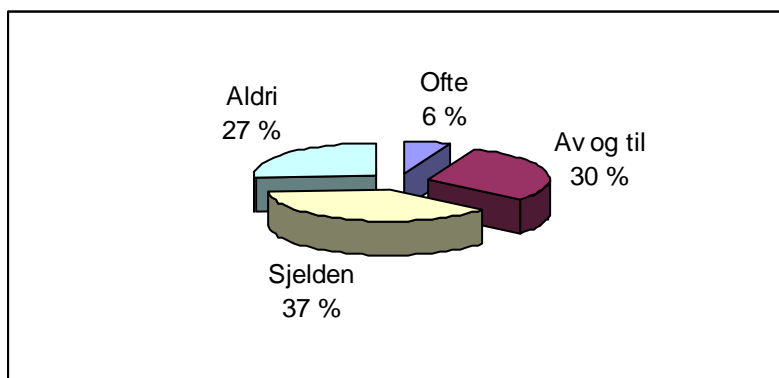
Det å ha dårlig psykisk helse slår mest ut på ensomhetsfølelsen, deretter kommer det å bo alene, fysisk helse og utdanning. Personer med god psykisk og fysisk helse og høy utdanning er minst ensomme.

Kvinner er oftere ensomme enn menn: 35 mot 28 prosent. Enker og enkemenn er mest ensomme, kvinner er mer ensomme enn menn både som gifte, fraskilte og etter tap av ektefelle.

Ugifte menn (som aldri har vært gifte) ser derimot ut til å være mer plaget av ensomhet enn ugifte kvinner. Når kvinner er oftere plaget av ensomhet enn menn, er dette fordi de oftere er enslige og/eller fordi de har dårligere helse.

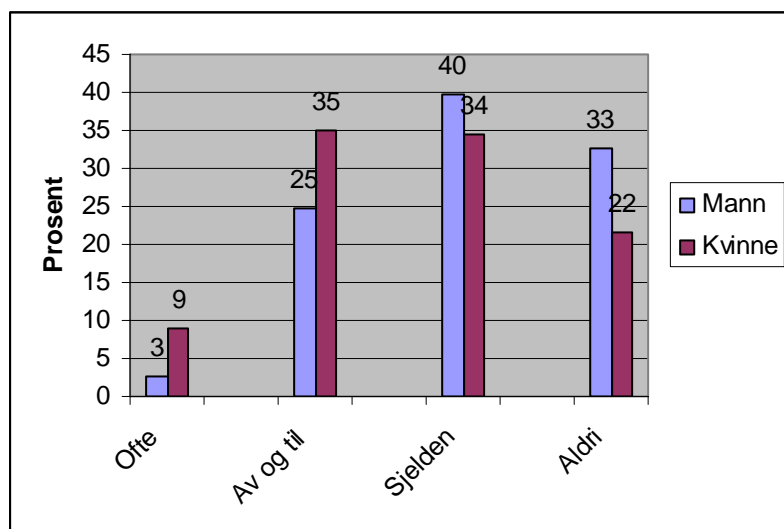
36% av våre respondenter føler seg ensomme ofte eller av og til. Med hver 4. er aldri ensomme.

Figur 9. Hender det at du føler deg ensom? Prosent. N=625.

Det er kvinnene som er mest ensomme i vårt utvalg som det går fram av figuren nedenfor. 44% av kvinnene er ensomme ofte eller av og til, mens 28% av mennene sier det samme

Figur 10. Hender det at du føler deg ensom? Etter kjønn. Prosent. N=625.

Vi finner at det er en klar sammenheng mellom alder og ensomhet. 63% av de 85 år og eldre er ensomme ofte eller av og til, mens rundt 30% i aldersgruppen fra 75 år og nedover svarer det samme. Hos de 70 år og yngre sier 1 av de at de aldri er ensomme, mens 14-15% i aldersgruppen sier at de aldri er ensomme. Det er stor forskjell mht. opplevelse av ensomhet om man er i et forhold eller ikke. De som er gift opplever 21% ensomhet ofte eller av og til (samboerer 13%), mens 61% av de som har mistet sin ektefelle sier de er ensomme ofte eller av og til. (Se tabell i vedlegg)

5.10 Trivsel i hverdagen

Hvordan man trives er viktig uansett om man er gammel eller ung. Trivsel er jo et subjektivt begrep og det er jo slik at folk trives med sitt liv selv om andre ikke synes de burde gjøre det. Som det går fram av tabellen videre så trives 78% av respondentene godt eller meget godt. 22% sier de kunne hatt det bedre eller så trives de ikke. Det er ikke noen store forskjeller mellom kjønnene på dette spørsmålet, selv om det er 5% flere kvinner som sier de trives meget godt eller godt sammenlignet med hva menn sier.

Tabell 13. Hvordan vil du si at du trives? Etter kjønn. Prosent. N= 616

	Mann	Kvinne	Total
Meget godt	33	38	36
Godt	42	42	42
Ganske godt	21	14	17
Kunne hatt det bedre	4	5	5
Trives ikke	0	2	0
Total	100	100	100

Hvis vi ser på om det er forskjeller mellom aldersgruppene så finner vi forskjeller. Rundt 37% i gruppen 79 år og yngre trives meget godt, mot 20% i gruppen 85 år og eldre. 13% i den eldste aldersgruppen sier at de kunne hatt det bedre, mot 4-5% i aldersgruppene under.

Hvordan man trives er nært knyttet til hvordan man opplever egen helse. 3 av 4 som sier de har en svært god helse sier de trives meget godt, mens ingen som har svært dårlig helse sier det samme. 14% av de som sier de har en dårlig helse sier de trives meget godt, mens da 12% sier de kunne hatt det bedre i samme gruppe.

5.11 Kort sammenfatning

Våre respondenter skiller seg lite ut fra resten av den eldre befolkning mht. størrelsen på det sosiale nettverket, hvor ensomme de er eller hvordan de trives. Opplevelsen av subjektiv helse er også i tråd med hva større helseundersøkelser har funnet for eldre i Norge. Subjektiv helse er med å bestemme trivsel og velvære og er med å avgjøre hvor utadrettet aktivitet man kan føre i hverdagen. Helsen kan sette rammer for ønsket sosiale aktivitet og inkludering i samfunnet ellers. Men ikke all manglende aktivitet kan forklares ut fra helse. Det handler også om hvordan man møter alderdommen og hvordan man mestrer den. ”Resignasjon uten fortvilelse” har professor Peter F. Hjort kalt det. Sol Seim har brukt uttrykket ”Resignasjonens kunst”. Man må akseptere at kroppen endres seg og at man ikke mestrer de samme tingene som før, men da er det om å gjøre å tone opp verdien av andre ting i livet. IKT i så måte kan jo være en måte å dyrke vennskap på og nå folk som man ellers ikke ville ha kontakt med.

5.12 Perspektiver på egen og andres aldring

Som beskrevet i teorikapitlet så er det slik at vi eldes forskjellig og at man kan oppleve forandringer i livet sitt som man kan oppfate både positiv, utviklende og berikende. På samme måte som man kan oppleve egen aldring som noe negativt, som tilbakegang, som en avvikling og at livet ikke har noen mening.

Som Daatland, Solem og Valset sier (2005) sier så bør vi vise større interesse for hvordan alder og eldre år så å si ser ut innenfra. Forskingen er tilbøyelig til å se fenomenene utenfra og ovenfra. Faren er at man derved gjør menneskene til ting og sine egen observasjoner til lovmessigheter. Men virkeligheten er også subjektiv, slik individer og grupper selv ser den. Det vi tror er sant, blir også sant for oss. De sier videre at individers og gruppers opplevelser av alder og aldring blir interessante for om vi forstår hvordan virkeligheten tar seg ut fra folks egen side, kan vi bedre forstå hvem de identifiserer seg med eller distanserer seg fra og hvilke interesser og motivasjoner de har.

Er det slik at man knytter for det meste negative trekk til det å bli eldre, eller ligger det også noe positivt i det? I dette avsnittet skal vi se på hvordan våre respondenter opplever det å bli eldre og så se dette opp mot de sosialgerontologiske teorier vi beskrev tidligere i denne rapporten. For å forstå eldres bruk/ikke bruk av IKT så kan man jo kanskje finne noe av forklaringen i hvordan man møter livet i sine eldre år, derfor er dette avsnittet viktig i så måte.

I den første tabellen nedenfor er det gjengitt noen svar på forskjellige påstander som har med egen aldring å gjøre.

Tabell 14. Oppfatning av egen aldring fram til i dag? Prosent. N= 623

	Svært enig	Nokså enig	Verken enig eller uenig	Nokså uenig	Svært uenig
Å bli eldre har hatt en positiv innvirkning på mitt liv	18	31	38	8	5
Å bli eldre bringer med seg forandringer som jeg ikke liker	24	39	22	9	6
Jo eldre jeg blir, desto flere ting må jeg gi opp	22	40	21	13	5
Jeg føler at jeg må være aktiv hele tiden	25	37	22	10	6
Jeg trives best når jeg kan være i fred og ro for alle	9	13	22	25	31

Det som må være hyggelig lesning for de som enda ikke er blitt gamle er at så mange som 49% sier at det å bli eldre har hatt en positiv innvirkning på deres liv. Nesten 2 av 3 sier seg svært enige eller nokså enige i påstanden at det å bli eldre bringer med seg forandringer som de ikke liker, og omtrent samme andel sier at jo eldre de blir, desto flere ting må de gi opp.

Det er bare hver 6. respondent som er nokså uenig eller svært uenig i påstanden om at de må være aktive hele tiden. 2 av 3 føler med andre ord at de må være mer eller mindre aktive.

Det er som forventet noe ulik oppfatning rundt disse spørsmålene hvis vi ser nærmere på de ulike aldersgruppene. Når det gjelder uønskete forandringer så er nesten 80% av de over 85 år svært eller nokså enig i det. Mot ca 50% i aldersgruppene 75 år og under.

Det er også slik at 88% i aldersgruppen er svært eller nokså enig i at jo eldre man blir, jo mer må man gi opp, bare rundt 50% i aldersgruppen 75 år og under.

Det er til dels ulike oppfatninger mellom de to kjønn, men noen av forskjellene blir mindre hvis vi tar hensyn til aldersfordelingen. Hvis vi f.eks. tar for oss den eldste aldersgruppen er det 7% av mennene og bare 2% av kvinnene som er svært enig i at de trives best når de kan være i fred og ro.

Tabell 15. Oppfatning av egen aldring fram til i dag? Svært eller nokså enig. Etter kjønn. Prosent. N= 623

	Menn	Kvinner
Å bli eldre har hatt en positiv innvirkning på mitt liv	88	92
Å bli eldre bringer med seg forandringer som jeg ikke liker	63	63
Jo eldre jeg blir, desto flere ting må jeg gi opp	66	58
Jeg føler at jeg må være aktiv hele tiden	66	57
Jeg trives best når jeg kan være i fred og ro for alle	28	17

Når det gjelder svar på spørsmålet om de føler at de må være aktive hele tiden så er det liten eller ingen forskjell mellom de ulike aldersgruppene. Når det gjelder påstanden om at man trives best når man kan være i fred å ro så finner vi forskjell mellom våre aldersgrupper. Nesten 48% av de som er 85 år og eldre er svært eller nokså enig i denne påstanden. Mot ca 20% i gruppen 75 år og yngre.

Noen av disse svarene kan synes litt motstridene. For eksempel at man syns det å bli eldre er positivt, mens det også samtidig er flere som sier de opplever endringer som de ikke syns noe om. For noen kan forklaringen ligge i at de opplever et fysisk ”forfall” de ikke setter pris på, at de ikke mestrer de samme tingene som de gjorde i yngre år. Samtidig så opplever de at de har mer erfaring, mer livsvisdom, at de har bedre tid og kan realisere seg på en annen måte enn hva de kunne når arbeid og hjemmets plikter fylte det meste av dagen.

Resultatene viser at aldringen har mange dimensjoner og at ikke alle opplever det å bli eldre på samme måte. Hvor godt forberedt man er og hvor bra man mestrer det virker inn på hvordan man opplever et liv i den 3. og evt. 4 alder.

5.13 Syn på livet før og nå

I spørreskjemaet hadde vi seks påstander eller utsagn hvor respondentene skulle svare på om hvordan deres syn er på livet nå sammenlignet ned da de var 50 år gamle. Som nevnt i teorikapitlet så hevder Tornstam at aldringen i seg selv kan karakteriseres ved en generell draging mot det han kaller gerotranscendens. Dette handler bl.a. om man skifter perspektiv når man eldre i antall år. De spørsmål vi brukte i undersøkelsen ligner på de Tornstam bruker når han tester empirisk sin teori. Her er hva våre respondenter svarte på disse spørsmål hvor fokuset var på perspektivendringer.

Tabell 16. Ser du annerledes på en del ting nå sammenlignet med da du var 50. Prosent. N= 623

	Stemmer helt	Stemmer delvis	Stemmer ikke	Vet ikke
Etter hvert som jeg blir eldre aksepterer jeg meg selv i større grad som jeg er	39	51	5	4
Etter hvert som jeg blir eldre er jeg mer opptatt av å dyrke mine nære venner	35	45	16	4
Etter hvert som jeg blir eldre er jeg mer interessert i å søke nye venner og bekjente	7	32	53	8
Etter hvert som jeg har blitt eldre er jeg blitt mer opptatt av mitt indre liv	17	36	33	14
Etter hvert som jeg blir eldre er jeg blitt mindre opptatt av materiell ting	31	50	16	3
Etter hvert som jeg blir eldre betyr åndelige verdier mer for meg	23	34	30	13

På alle spørsmålene så er det en overvekt som svarer at påstandene stemmer helt eller delvis. Hele 90% sier de aksepterer selv i større grad som de er etter hvert som de blir eldre. 80% sier seg helt eller delvis enig i påstanden om at: Etter hvert som jeg blir eldre er jeg mer opptatt av å dyrke mine nære venner. Det går klart fram av denne tabellen at det å søke nye venner er noe som ikke alle eldre er opptatt av. Bare 7% sier det stemmer helt at de er mer opptatt av å søke nye venner og bekjente når de blir eldre. 53% sier at det ikke stemmer.

Tornstam er opptatt av at det skjer endringer i disse perspektivene jo eldre vi blir. Derfor ønsker vi å se om det er noen forskjell i oppfatning i disse utsagnene mellom aldersgruppene fra 65 år og oppover til 95.

På spørsmålet: Etter hvert som jeg blir eldre aksepterer jeg meg selv i større grad som jeg er, så er det bare 1-2 prosentpoeng variasjon mellom aldersgruppene.

På spørsmålet om man blir mer opptatt av å dyrke sine nære venner, finner vi ikke at det er noen markant endring mellom de ulike aldersgruppene. Riktignok er andelen som sier påstanden stemmer helt eller delvis høyest i aldersgruppen 85 år og over(85%), men den er f.eks. høyere i aldersgruppen 65-69 år sammenlignet med aldersgruppen 80-84 år.

På spørsmålet: Etter hvert som jeg blir eldre er jeg mer interessert i å søke nye venner og bekjente, så er andelen som sier dette stemmer helt eller delvis lavest i gruppen 85+ (33%), men den er f.eks. høyest (42%) i aldersgruppen 75-79 år.

På spørsmålet: Etter hvert som jeg har blitt eldre er jeg blitt mer opptatt av mitt indre liv, så finner vi til dels store endringer mellom aldersgruppene. 43% i aldersgrupper opp til 65 år sier utsagnet stemmer helt eller delvis og så stiger det opp til 53% for aldersgruppen 70-74 år, I den eldste aldersgruppen er det 66% som sier utsagnet stemmer helt eller delvis.

Tabell 17. Andelen eldre som er sier det stemmer helt eller delvis at de er blitt mer opptatt av sitt indre liv. N=524

	64 år og under	65-69år	70-74år	75-79år	80-84år	85-95år
Stemmer helt eller delvis	43	45	53	55	57	66

På spørsmålet: Etter hvert som jeg blir eldre er jeg blitt mindre opptatt av materiell ting, så skjer det en utvikling fram til fylte 70 år i den betydningen at 70% svarer bekreftende på at påstanden stemmer helt eller delvis. I aldersgruppen 70-79 år faller ca 81% i denne svarkategorien, mens andelen øker til hhv. 86% i gruppen 80-84 år og opp til 89% for de som er 89 år og eldre.

På spørsmålet: Etter hvert som jeg blir eldre er jeg blitt mindre opptatt av materiell ting ser vi et markant forskjell mellom de under 70 år og særlig de som er 80 år og eldre. Dette er vist i tabellen nedenfor.

Tabell 18. Andelen eldre som er sier det stemmer helt eller delvis at de er blitt mindre opptatt av materielle ting. Prosent. N=539

	64 år og under	65-69år	70-74år	75-79år	80-84år	85-95år
Stemmer helt eller delvis	47	47	67	68	72	73

På spørsmålet: Etter hvert som jeg blir eldre betyr åndelige verdier mer for meg, så skjer det også det at flere sier dette stemmer helt eller delvis jo eldre man er. Dette kommer klart fram av tabellen nedenfor.

Tabell 19. Andelen eldre som er sier det stemmer helt eller delvis at åndelige verdier betyr mer. Prosent. N=539

	64 år og under	65-69år	70-74år	75-79år	80-84år	85-95år
Stemmer helt eller delvis	47	52	58	59	61	73

Vi har også sett på om det er kjønnsforskjeller og det er det, f. eks så sier 85% av kvinnene at det stemmer helt eller delvis at de er mindre opptatt av materielle ting når de blir eldre, mot 76% av mennene. Hvis vi i tillegg ser på svarfordelingen mht alder så ser vi at det er der de største forskjellene ligger og ikke forskjellen mellom kjønnene.

Er det et brudd i aktivitetskurven mellom den 3. og 4. alder som ville være naturlig? Dårlig helse og sykdom kan reduserer aktivitetsnivået og involvering i ting som ikke har med en selv å gjøre. Dette har å gjøre med at man rent praktisk ikke kan delta så mye som man ønsker. En forklaring kan også være at man flytter fokus over på mer sin egen kropp og helse og derfor er mer opptatt med dette enn det å ta aktivt del i et nettverk, eller reise ut på ulike arrangementer.

Vi har kontrollert for subjektiv helse på noen av de påstandene vi bad våre respondenter å svare på og ikke alle resultatene er like lett å tolke. Det er som ventet en langt høyere andel som sier de har dårlig eller svært dårlig helse som er svært enig eller nokså enig i påstandene om at det å bli eldre bringer med seg forandringer de ikke liker. (75% mot 43%). De med dårlig helse er i langt høyere grad enig i at jo eldre de blir, jo mer må de gi opp enn de med svært god eller god helse (85% mot 42%). Det er også en signifikant forskjell på spørsmålet om de trives best når de kan være i fred og ro. Rundt 15% med god eller svært god helse er svært enig eller enig i den påstanden mot rundt 65% hos de som opplever at helse er dårlig eller svært dårlig.

De åndelige verdier betyr mer når man blir eldre for de med svært god eller god helse enn for de med dårlig helse (60% mot ca 40%). De med bra helse er også i større grad opptatt av å søke nye venner og bekjente enn de med svak helse (50% mot 25%).

Nå kan det skje perspektivendringer når man blir eldre uten at man skal oppfattes som å transcendere av den grunn. Disse perspektivendringene kan settes inn i forholdsvis ung alder

og kan ikke tolkes som en naturlig prosess som alle skal igjennom for å oppnå en balanse i sitt liv som eldre. Man kan bli mer interessert i åndelige verdier, mindre opptatt av materielle ting og ha en glede av memorering, tilbakeblikk og sitt indre liv uten at man av den grunn kan si at teorier om Gerotranscendens stemmer for alle eldre.

5.14 Sammenhenger

Som det har gått fram i denne delen om perspektivendringer så er det ikke noen stor overraskelse at mange av våre respondenter opplever endringer i eldre år. Både positive og negative, men de aller fleste opplever disse endringene som negative. Det er jo store individuelle forskjeller som avhenger av personlighet og hvilke egenskaper den enkelte person har. Hvordan du møter disse endringene er også helt avgjørende for hvordan du opplever det å leve et liv som gammel.

Våre tall samsvarer godt med tall fra NorLAG undersøkelsen som bl.a. er publisert i Aldring og Livsløp (Daatland m.fl. 2005). Ved å kjøre multivariate analyser og finner forskerne ved NOVA ut at det først og fremst er helse og alder som slår ut i form av negative endringer, det vil si at både dårligere helse og høyere alder bidrar til negative endringer. Kvinner rapporterer jevnt over om noe mindre negative erfaringer enn hva menn gjør, og personer med høy mestringsevne har noe mindre negative erfaringer enn de med lav mestringsevne. Alderen har altså en selvstendig virkning hevder de videre. Hva med alderen som slår ut, er ikke lett å si. Det kan dreie seg om helse, men en alternativ forklaring de peker på er av kulturell art. Nærmere bestemt at man identifiserer seg med de kulturelle stereotypene om aldring og gjør "definisjoner" til "teorier".

Man har fortsatt en lang vei å gå i det å informere om hvordan det er å bli gammel. Hva er det man møter? Hvordan takler man de utfordringer man står overfor? Ved å fokusere på de mer positive sidene, samt å bryte ned holdninger og fordommer vil opplevelsen av å eldes bli bedre for mange.

5.15 Oppfatning av når man er gammel

Man er så gammel som man føler seg er det noen som sier og at alder bare er et tall. Det er den fysiske alderen som betyr noe i det daglige og den opplevde alderen som kanskje betyr mest når det gjelder hvordan man oppfører seg og hvordan man møter alderdommen. Det er kanskje bedre å sette fokus på den opplevde eller subjektive alderen. Hvis man snakker med folk i 50 og 60 årene så sier de aller fleste det er noe helt annet å fylle 50 eller 60 år sammenlignet med hva de trodde og hvordan folk på 50 og 60 år var når de selv var i ungdommen. En del grenser viskes ut, bl.a. i hva slags musikk folk liker. I dag er jo band fra 60- og 70-tallet like populære blant ungdommen som hos eldre. Det kan også være en måte å mestre at man blir eldre at man føler seg mye yngre rent fysisk enn hva alderen skulle tilsi.

På spørsmålet hvor gamle folk våre respondenter følte seg så er svarene fra 30 år og opp til 100. Interessant er det derfor å se på dette opp mot hvilken faktisk alder de har. Dette er vist i neste tabell.

Tabell 20. Hvor gammel man føler seg opp mot faktisk alder. Prosent. N= 537

	64 år og under	65-69år	70-74år	75-79år	80-84år	85-95år	Sum
Hvor gammel man føler seg							
20-64 år	88	70	54	33	9	6	40
65-69 år	6	23	11	14	5	0	11
70-74 år	6	3	30	33	34	24	27
75-79 år	0	2	4	17	25	24	13
80-84 år	0	2	0	3	24	26	8
85-99 år	0	0	1	0	2	21	2
Sum	100	100	100	100	100	100	100

Hovedfunnet på dette spørsmålet er jo at de aller, aller fleste føler seg like gamle eller aller helst yngre enn hva deres kronologiske alder er. Noen svært mye yngre, særlig når vi ser at 6% av de over 85 år føler at de er 20-40 år yngre. I aldersgruppene 70 år og over er det bare 2-4% som føler seg eldre enn hva de er i antall år. Å forstå disse tallene er ikke enkelt, men det å føle seg yngre i antall år enn hva man er, kan være en måte å mestre det å bli eldre på. Det å bli eldre er ofte negativt ladet og preget av forfall blant folk flest. Så blir man eldre og så føler man seg kanskje både ung til sinns og at man mester både de dagligdagse ting i hjemmet og på andre arenaer. Den kronologiske alderen blir da mindre viktig å fremheve, men den subjektive opplevelsen av alder vel så viktig. Det å svare at man føler seg 5,10 kanskje 20 år yngre enn man er i antall år kan således forstås som at man har avstand til den alderen man er i og at det er lenge til man regner med å få dårligere helse og evt. andre skavanker i hode eller kropp.

Det kan være ulike oppfatninger i samfunnet hvem som er unge, middelaldrende, eldre eller gamle. Som tabellen nedenfor viser så er det store variasjoner på dette spørsmålet og de tall vi har oppgitt er gjennomsnittet av hva alle svarte på akkurat dette spørsmålet. Det er stor variasjon innen de fem betegnelsene for aldersgrupper som vi ser, størst når det gjelder voksen hvor det varierer fra 22 år og opp til vel 45 år.

Tabell 21. Fra hvilken alder vil du si at man er ungdom, middelaldrende og gammel?

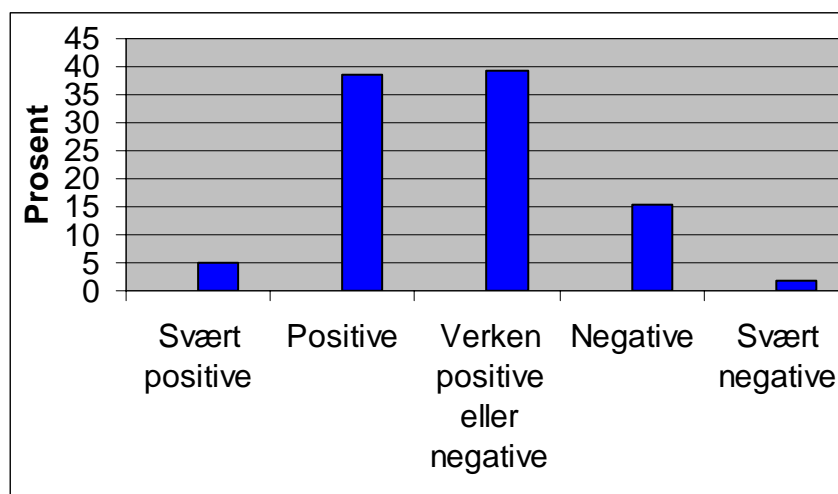
N= 567

			Spredning	Spredning
	Fra	Til	Fra	Til
Ungdom	14 år	21 år	10-25 år	15-40 år
Voksen	22 år	46 år	18-60 år	18-70år
Middelaldrende	48 år	64 år	30-75 år	40-85 år
Eldre	65 år	78 år	50-80 år	60-95 år
Gammel	79 år	91 år	65-99 år	80-99 år

Tabellen viser store sprik mht. når de tror man er ung, middelaldrende og gammel. Særlig stort sprik er oppfattelsen av når man er voksen og middelaldrende. Når man er eldre stemmer ganske godt overens fra andre som har spurt om det samme, mens når man er gammel ligger noen år over hva jeg har sett i andre undersøkelser.

Vi hadde også med et spørsmål hvor vi spurte hvordan de oppfattet holdningen til eldre i samfunnet i dag. En oppfatning er jo at de fleste har negative oppfatninger om eldre og aldring, men som tabellen nedenfor viser så oppfatter de eldre selv ikke at holdningen til dem og andre eldre er negativt. Nesten 4 av 10 mener at holdningen til eldre er svært positiv eller positivt. Rundt hver 6. av våre informanter mener at holdningen til eldre er negativ eller svært negativ. Holdning sier jo noe om hvordan andre i befolkningen opplever seg selv eller de i samme aldersgruppe. Holdningen kan være basert på egne opplevelser eller hva man har lest i aviser eller sett i media. Totalt sett så er det i samfunnet mange ulike oppfatninger av eldre basert på enkeltmenneskets møte med eldre eller forestillinger om det å bli eldre. Noen holdninger kommer konkret til uttrykk gjennom ord og handlinger, mens andre igjen bare blir hos den enkelte. Det er jo viktig at folk uttrykker sine meninger, men viktig at de er edrulige og basert på fakta om hvordan for eksempel det er å bli gammel. Negative stereotypier blant de som styrer bevilgninger lokalt eller sentralt kan føre til feilaktige skjelheter som gjør at eldre ikke blir prioritert slik de burde være.

Figur 11. Hvordan oppfatter du holdningen til eldre i samfunnet i dag?

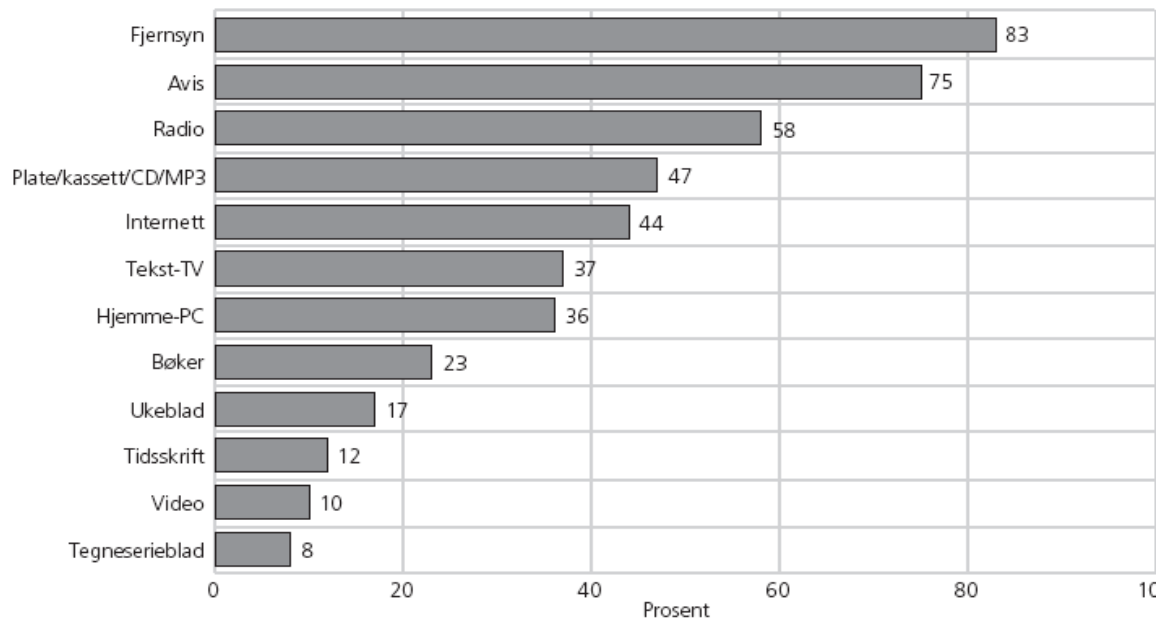

5.16 De eldres mediebruk og bruk/ikke bruk av IKT i hverdagen

Hovedfokus i denne forskningsrapporten er å se på hvordan den eldre generasjon forholder seg til ny teknologi som datamaskiner, mobiltelefon og automatiserte tjenester som nettbank, minibank etc. Hvor stor andel benytter seg av en datamaskin? Er det forskjeller mellom aldersgruppene og mellom menn og kvinner? Hva bruker de ev. datamaskinen til? Hvorfor velger noen å ikke bruke data? Hvordan bruker de eldre sin mobiltelefon hvis de har noen? De eldre er en ivrig bruk av ulike medier, vi vil først se litt på det før vi går over til å se på deres forhold til IKT.

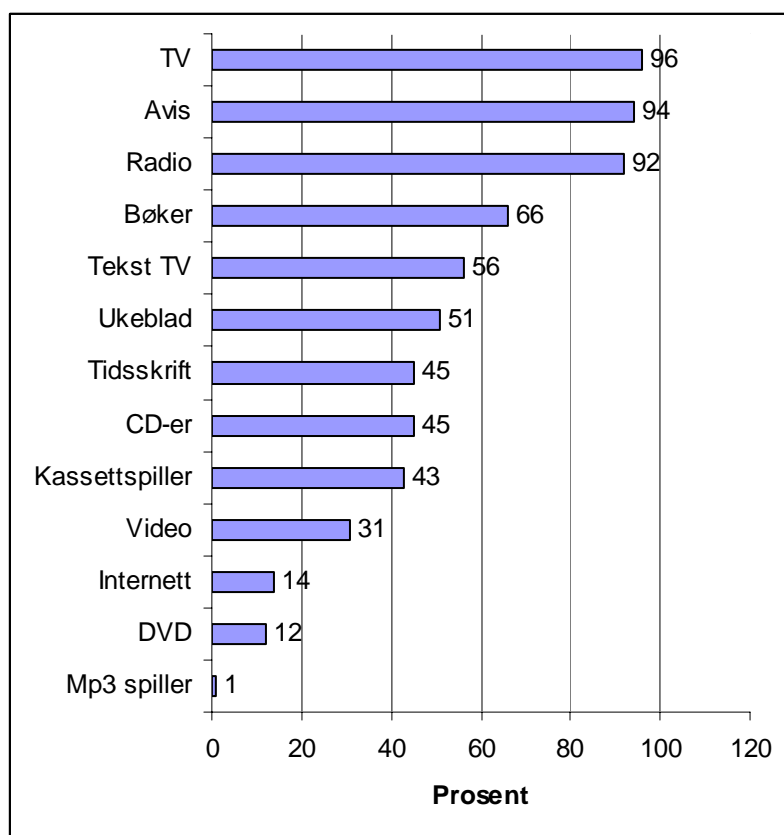
Det føres omfattende statistikker når det gjelder hvor stor andel som bruker ulike massemedier en gjennomsnittsdag. Figuren nedenfor viser landsdekkende tall for 2004, slik at vi kan gjøre noen sammenligninger med våre respondenter.

Figur 12. Andelen som bruker massemedier en gjennomsnittsdag i Norge. Prosent.

Hva så med våre respondenter? Skiller de seg ut fra den gjennomsnittlige nordmann? Det gjør de på flere områder som neste figur viser.

Figur 13. Andelen som bruker massemedier en gjennomsnittsdag blant respondentene. Prosent.

Hovedforskjellen er at eldre bruker mediene mer enn hva landsgjennomsnittet gjør. Nå finner vi ikke noen landsdekkende tall etter alder, men uansett så er det en høyere andel av eldre som ser på TV, leser aviser, hører på radio og leser bøker enn gjennomsnittet i befolkningen. De lytter på CD på lik linje med resten av befolkningen og bruker video en god del mer. Kvinnene leser mer bøker enn menn. Det er ikke uventet en langt høyere andel av kvinnene som leser ukeblader og tidsskrifter.

Hvordan oppfatter de eldre sin kompetanse innen IKT og føler de at de kan holde tritt med utviklingen? Som tabellen under viser så svarer de aller fleste at det gjør de ikke.

Tabell 22. Andelen som føler deg følger med i utviklingen innen data- og informasjonsteknologi. Etter kjønn. N= 455

	Mann	Kvinne	Sum
Ja	7	5	6
Nei	48	60	54
Sånn			
delvis	37	23	29
Vet ikke	8	13	11
Sum	100	100	100

Det er bare 6 % som svarer bekreftende på dette spørsmålet. Hvis vi slår ja alternativet sammen med sånn delvis finner vi også kjønnsforskjeller da 44 % av mennene og 28% av

kvinnene faller inn under dette alternativet. 6 av 10 kvinner sier de ikke følger med i utviklingen innen IKT. Det er forskjell mellom de ulike aldersgruppene hvis vi ser på andelen som svar nei på dette spørsmålet. Ca. 37% i aldersgruppen 69 år og under sier de ikke følger med, mot f. eks ca 56-57 % i gruppen 70-84 år og 65% i gruppen 85 år og eldre.

Vi finner forskjeller mht. bruk/ikke bruk av datamaskin ut fra hva slags sivil status folk har. De som er skilt, er samboere eller som aldri har vært gift bruker datamaskin mer enn de som er gift. Det er også en klar sammenheng mellom de som bruker datamaskin og mobiltelefon. 81% av de som har mobiltelefon bruker også datamaskin, mens 50% av de som ikke bruker mobiltelefon bruker heller ikke datamaskin.

Det virker også slik at bruker man en form for teknologi så tar man lettere i bruk annen teknologi. 82% av dem som sier de bruker minibank bruker også datamaskin. 62% av dem som ikke bruker datamaskin bruker heller ikke datamaskin.

De som er enig i påstanden: Jeg trives best når jeg kan være i fred og ro for alle, bruker også datamaskin mindre enn de som ikke er enig i den påstanden. Hhv. 63 og 89%. Det er vel naturlig at hvis man søker ro så er kanskje ikke det å logge seg inn på en datamaskin det mest naturlige.

Videre finner vi at jo større omgangskrets man har jo mer sannsynlig er det at man har brukt eller bruker en datamaskin. Aktivitet avler aktivitet. Det har vi grunnlag for å hevde for de som sier de går på tur, går på kino, deltar i foreningsliv etc. bruker datamaskin i høyere grad enn de som ikke benytter seg av disse aktivitetene.

Vi bad de om å ta stilling til påstanden om det er nødvendig å beherske data og Internett for å være en likeverdig deltager i dag. Som det går fram av de to neste tabellene så er det litt over halvparten som er litt eller helt enig i den påstanden. En litt høyere andel blant menn enn kvinner, det er også langt flere kvinner (22 % mot 12%) som er uenig i den påstanden.

Tabell 23. Andelen som sier det er nødvendig å beherske data og Internett for å være en likeverdig deltager i dag. Etter kjønn. N=600

	Mann	Kvinne	Sum
Helt enig	25	20	23
Litt enig	31	27	29
Nøytral	27	23	25
Litt uenig	5	7	7
Uenig	12	22	17
Totalt	100	100	100

Hvis vi ser på de ulike aldersgruppene så ser vi at 58% i aldersgruppen 65-69 år er litt eller helt ening i påstanden. Deretter synker andelen i alle aldersgruppene slik at det er 33% i den eldste aldersgruppen som mener det samme. Det er også i denne aldersgruppen det er fleste som er helt uenig i påstanden (22%).

Tabell 24. Andelen som sier det er nødvendig å beherske data og Internett for å være en likeverdig deltager i dag. Etter alder. N=600

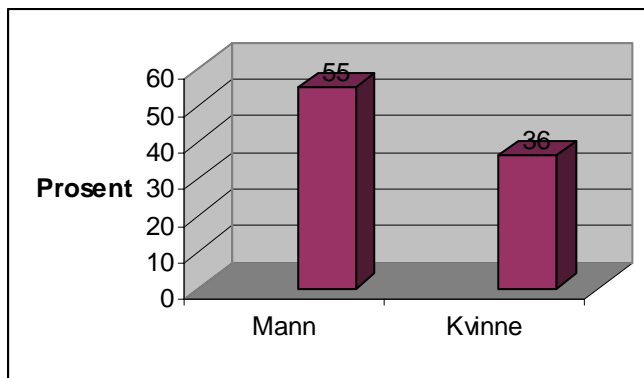
	64 år og under	65-69år	70-74år	75-79år	80-84år	85-95år
Helt enig	13	26	21	24	24	13
Litt enig	52	32	34	27	23	20
Nøytral	17	20	22	23	32	41
Litt uenig	9	9	7	6	5	4
Uenig	9	12	17	20	16	22
	100	100	100	100	100	100

5.17 Erfaringer med bruk av datamaskin

Vel 41% av våre respondenter har prøvd å bruke en datamaskin. 47% av mennene og 36% av kvinnene.

Når det gjelder hvor mange som har datamaskin (PC) hjemme så svarer 45% av respondentene svar ja på dette spørsmålet. Som vi ser av figuren nedenfor er det forskjell mellom menn og kvinner, hhv. 55% av mennene og 35% av kvinnene har datamaskin hjemme.

Figur 14. Andel som har datamaskin hjemme. Prosent. Etter kjønn. N= 613

Tabell 25. Andel som har datamaskin hjemme. Prosent. Etter alder . N= 577

	64 år og under	65-69år	70-74år	75-79år	80-84år	85-95år	Sum
Ja	70	71	49	45	29	17	45
Nei	30	29	51	55	71	83	55
	100	100	100	100	100	100	100

Tabellen viser at det er en klar sammenheng mellom alder og om man har en datamaskin hjemme. Rundt 70 % av de 70 år og under har datamaskin hjemme mot hhv. 29 % og 17 % i de to eldste aldersgruppene. Det er også forskjell mht. hva slags utdanning man har tatt som

neste tabell viser. Det er bare vel hver 5. eldre som har datamaskin hjemme som sier de ikke har fullført noen utdanning, mot da 3 av 4 av de med universitetsutdanning. Det er en enda klare sammenheng hvis vi ser på hvor mye de tjener pr. år.

Det er under 10% av de som tjener under 100.000 som har tilgang til PC. Dette øker til hver 4. for inntektstgruppa over, så videre opp til nesten 50%. 3 av 4 eller mer av de som har en bruttoinntekt på 400.000 eller mer har en datamaskin hjemme. Det er også flere som har en datamaskin av de som bor i byer sammenlignet med de som bor i tettbygde strøk (52% mot 36%) (se tabell i vedlegg)

En ting er å ha en datamaskin hjemme, noe annet er om de bruker den. Her bekrefter 81% av mennene og 71% at det gjør de. Knappt hver 3 kvinne har med andre ord en PC hjemme uten at den brukes mot hver 5 av mennene. Det er her ikke noen forskjell mellom de ulike aldersgruppene, faktisk er andelen større i gruppen 80-84 år enn hos de som er i 70 årene. Det er dog bare 63% i den eldste gruppen som har en datamaskin og samtidig bruker den. (se tabell i vedlegg)

Det er 7 % som har planer om å kjøpe en datamaskin, en litt høyere andel menn enn kvinner. Andelen som svar ja er høyst i gruppen opp til 75 år (12%) og lavest i gruppen 85 år og over hvor vel 2% svar ja. Men det betyr jo likevel at det er rundt 1700 eldre i Norge over 85 år som har planer om å kjøpe en PC hvis vi kan generalisere vårt utvalg av eldre.

Det er mange som ofte sammenligner seg med andre for å se om de er like oppdatert. Det å ha følelsen av å være med i en utviklingen kan gi egen styrke og si noe om at man til tross for at man har kommet til sjels år og alder holder følge med i utviklingen. Tabell nedenfor viser at jo eldre man blir jo mindre tillit har man til at man følger like godt med som sine jevnaldrende.

Tabell 26. Hvor flink man er til å bruke Internett sammenlignet med jevnaldrende. N= 541

	64 år og under	65-69år	70-74år	75-79år	80-84år	85-95år	Sum
Flink	9	14	9	6	5	0	7
Like flink	39	37	30	26	12	14	25
Kan mindre enn de andre på min alder	17	13	9	8	7	2	9
Har ikke prøvd							
Internett	35	37	52	60	76	84	59
Sum	100	100	100	100	100	100	100

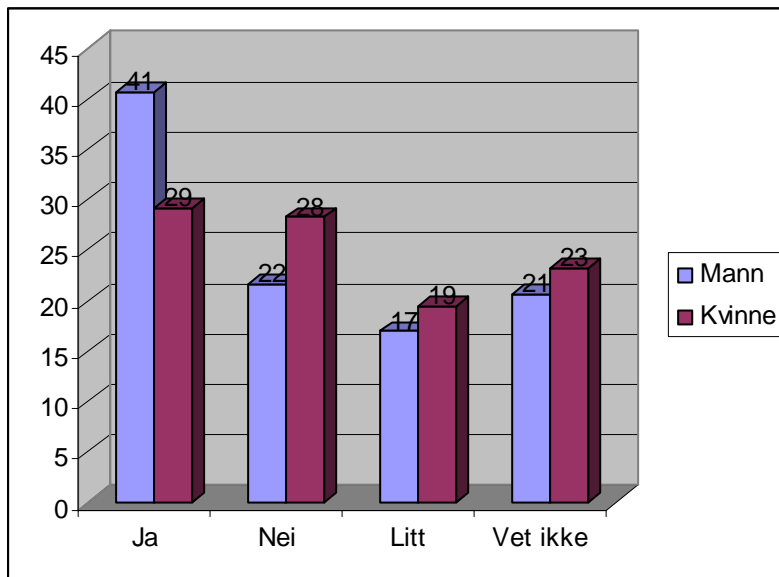
Nesten halvparten i aldersgruppen 69 år og under føler seg flinke eller like flinke som sine jevnaldrende, dette synker ned til 17 % hos de mellom 80 og 84 år og videre nedover til 12 % i den eldste aldersgruppen.

Mennene har kanskje ikke overraskende mer tro på seg selv enn kvinner på dette punktet. 39% av mennene sier de er like flinke til å bruke Internett som sine jevnaldrende mot 27 % av kvinnene som svarer det samme.

Vi spurte også om dårlig syn kunne hindre dem i å bruke Internett. Bare 2 % svaret ja på dette spørsmålet, mens 7 % svaret at det hindret dem litt.

Får man en bedre alderdom hvis man mestrer bruken av en datamaskin?
Dette spurte vi om og figuren nedenfor viser svarfordelingen:

Figur 15. Andelen som tror de vil oppleve en bedre alderdom hvis de mestrer bruk av en datamaskin. Prosent. N=610

Av de som har gjort opp sin mening så er det 58 % av mennene og 48% av kvinnene som svarer litt eller ja på dette spørsmålet. 28 % av kvinnene svarer nei, mens 22 % av mennene svarer nei. Det er med andre ord flest som mener de ville ha fått det bedre med økt digital kompetanse. Her finner vi til dels store forskjeller mellom de ulike aldersgruppene. I aldersgruppene 70-79 år så svarer 37-39 % ja, mens det faller til 27 % i gruppen 80-84 år, og videre ned til 12% i den eldste aldersgruppen. 40 % i den eldste gruppen svarer nei på dette spørsmålet, mot 19% i gruppen 65-69 år.

5.18 Hvordan bruker de eldre sin datamaskin?

I spørreskjemaet hadde vi 10 spørsmål som bare gikk til dem som brukte en datamaskin. Ca 230 personer i utvalget har en datamaskin hjemme, disse har i tillegg tilgang til datamaskin disse stedene:

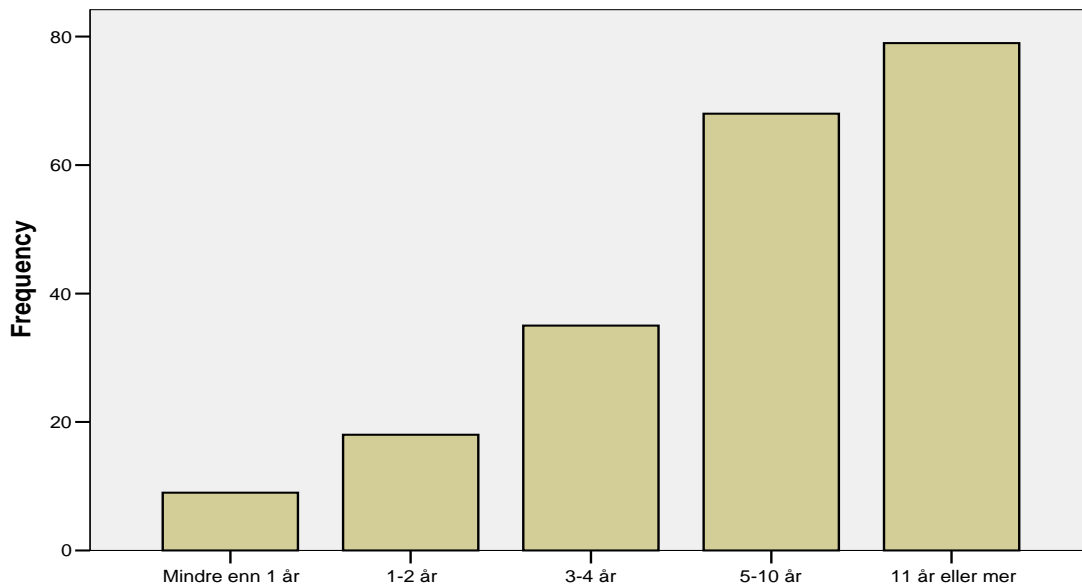
Tabell 27. Tilgang til datamaskin? Prosent N = 135

Tilgang til datamaskin	Ja	Nei
Jobb	23	77
Bibliotek	17	93
Hos barn	34	66
Hos barnebarn	16	84
Hos venner	12	88
Hos annen familie	10	90
Eldresentre/seniorsentre	19	81

Hos barn, på jobben og på seniorsentre er det stedet hvor flest bruker en datamaskin. I tillegg til de steder som er vist i tabellen, så bruker noen få datamaskin på Internettkafeer. Særlig utbredt er dette hvis de ferier i Syden.

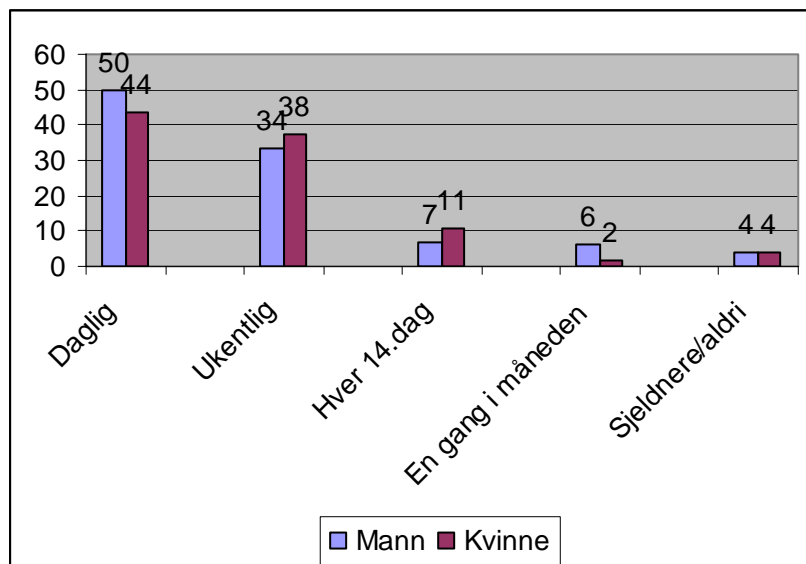
Rundt 80 % har tilgang til Internett. Som vi ser av neste figur så har de aller fleste brukt datamaskin i ganske så mange år. 80 % i 5 år eller mer, mens bare 4 % har brukt den mindre enn 1 år.

Figur 16. Antall år man har brukt en datamaskin.

Når det gjelder hvor ofte de bruker Internett de som har tilgang får vi dette resultatet fordelt mellom de to kjønn:

Figur 17. Bruk av Internett. Etter kjønn. Prosent. N= 180.

Som vi ser så er det noen kjønnsforskjeller, men ikke så store. Hvis man slår sammen daglig og ukentlig viskes kjønnsforskjellene nesten helt bort. Når man først bruker data så virker det ut fra våre funn at bruken ikke avtar med alderen. 46% av de i aldersgruppen 80-84 år bruker Internett daglig, mot 45 % i aldersgruppen 65-69 år.

6% bruker Internett 3 timer eller mer hver dag viser neste tabell oss. Menn bruker noe mer tid enn kvinnene og de aller fleste bruker mer enn 30 minutter pr. dag på nettet

Tabell 28. Hvor mye man bruker Internett daglig. Etter kjønn. Prosent. N=86

	Mann	Kvinne	Totalt
3 timer eller mer	5	7	6
1-3 timer	41	32	38
30 minutter til en time	50	39	47
Under 30 minutter	3	21	9
Sum	100	100	100

5.19 Hva er de viktigste årsakene til at de bruker Internett?

Det kan være mange grunner til at man bruker Internett som vist i innledende kapitler. Vi vet ikke så mye om hva eldre bruker nettet til, i alle fall ikke om det er kjønnsforskjeller og/eller forskjell mellom de ulike aldersgruppene. Neste tabell gir oss noen svar på dette.

Tabell 29. Hva er de viktigste årsakene til at de bruker Internett? Prosent.

	Svært ofte	Ofte	Av og til	Sjelden	Aldri
Skrive og lese e-post	33	29	25	6	7
Nettbank og andre banktjenester	31	20	13	6	30
Lese nettaviser	14	21	40	13	12
Søker faktainformasjon/helse	9	21	46	8	16
Spill/underholdning	5	13	22	16	42
Slektsforskning	4	4	18	14	60
Bestille reiser	2	11	28	17	42
Delta i nyhetsgrupper	1	1	5	10	83
Delta i diskusjonsgruppe og/eller Chat	1	4	4	10	81
Bruke offentlige tjenester	1	8	31	31	29
Nedlastning av musikk	0	2	2	12	84
Utdanning	0	4	8	14	72
Handlet varer over Internett	0	3	18	21	58
Bokklubb	0	5	5	6	84

Skrive og lese e-post, bruke nettbank og lese nettaviser er det flest eldre sier er de viktigste årsaken til at de kobler seg opp mot Internett. Innhenting av faktainformasjon samt spill/underholdning og bestille reiser er også en aktivitet som er viktig. Når det gjelder faktainformasjon har vi grunn til å tro at dette ofte er søken etter helseopplysninger som angår seg selv eller annen bekjent eller noen man er i familie med. Laste ned musikk, delta i nyhetsgrupper eller diskusjonsgrupper er en aktivitet som er ukjent for mer en 80% av våre respondenter. Annet de gjør på Internett er bl.a.: adresseopplysninger, aksjekjøp, lage sanger, brosjyrer etc., nettmøte med familien, prosjektarbeid etc.

Tabell 30. Svært viktig og viktige årsaker til at man bruker Internett. Etter kjønn. Prosent

	Menn	Kvinner
Nettbank og andre banktjenester	50	56
Lese nettaviser	35	40
Søker faktainformasjon/helse	30	29
Skrive og lese e-post	29	39
Spill/underholdning	18	20
Bestille reiser	13	15
Utdanning	12	12
Slektsforskning	10	2
Bruke offentlige tjenester	9	6
Handlet varer over Internett	3	4
Delta i nyhetsgrupper	2	0
Delta i diskusjonsgruppe og/eller Chat	1	0
Nedlastning av musikk	1	5

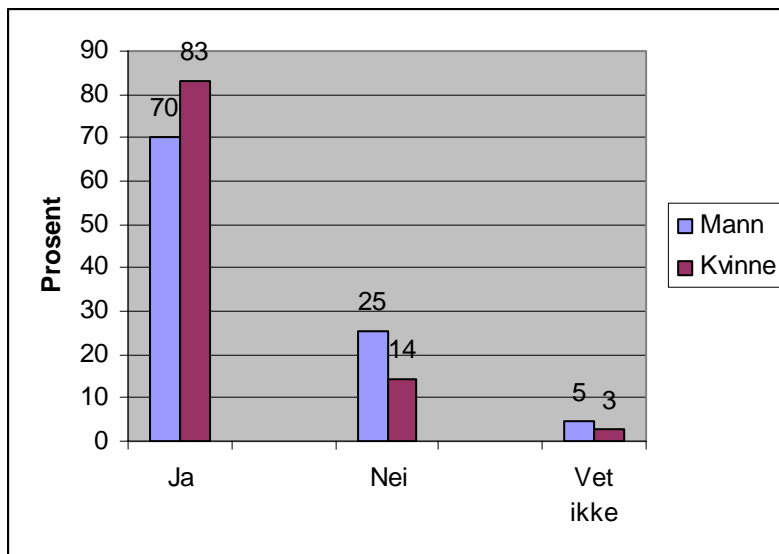
Som vi ser så er det ikke de helt store forskjeller mellom kjønnene mht. hvorfor de går på nettet. Kvinnene bruker noe mer nettbank enn mennene og det er en høyere andel av kvinner (39% mot 29%) som bruker e-post, mens det er en høyere andel av menn som driver med slektsforskning (10% mot 2%). Selv om tallene er små kan det virke som det er flere kvinner enn menn som laster ned musikk.

5.20 Bredbånd og support

Det er 46% som har bredbåndstilknytning (ADSL) til sin datamaskin av de som har tilgang til datamaskin. Dette henger nøye sammen med hva man kan få utnyttet av funksjoner på en datamaskin. For eksempel nedlasting av film, musikk etc. går mye langsommere hvis man har en ISDN oppkobling for eksempel.

Alle som har en datamaskin har bruk for hjelp ofte eller av og til, på ulikt nivå selvsagt og ut fra hvilken kompetanse man har skaffet seg. 3 av 4 sier de kan få hjelp hvis de trenger det, det er en større andel av kvinner som sier de har noen som kan hjelpe seg enn menn

Figur 18. Har en person som kan hjelpe til med datamaskin/Internett. Prosent. Etter kjønn. N= 260

Vi spurte også hvem disse gode hjelperne var og her er de ulike svarene:

Familie/Slekt	Nettverk	Profesjonelle
Ektefelle	Nabo	Betalte reparatør.
Barn	Venner	Telenor
Familien	Kolleger	Kundeservice - Tele2
Slektninger	Medlem av data klubb	
Datter	Flere radioamatører	
Barnebarn		
Nevøer		
Svigerbarn		
Sønner		
Svigersønn		
Samboer		
Nevø		

Ikke uventet er det den nære familie og slekt som hjelper mest når det er problemer, noen har et nettverk å spille på som naboer, venner og kollegaer, mens det er noen som bruker kundeservice der de har kjøpt datamaskinen og/eller som er nettleverandør.

Vi spurte også hvordan de løser de problemer som oppstår ved bruk av datamaskin/Internett. Ved siden av å oppgi en eller flere av de som er vist i oversikten overfor, så svarte de for eksempel at:

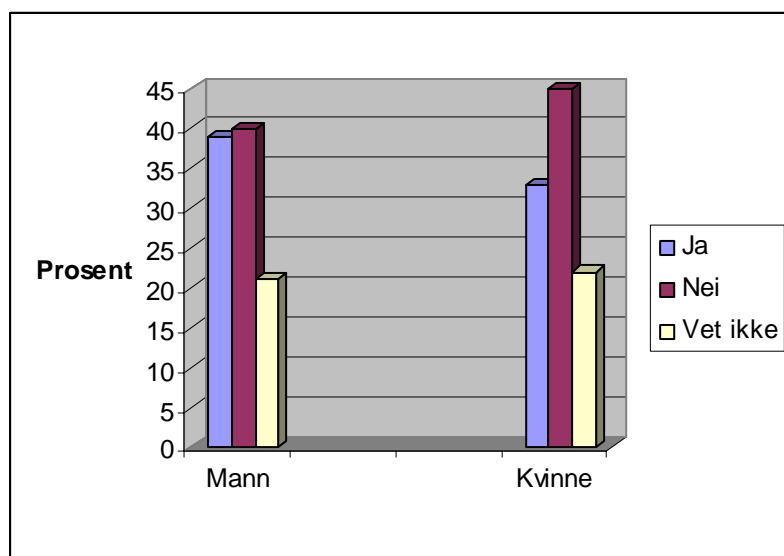
- Arbeider med saken selv.
- Vente og prøve igjen.
- Slår av maskinen og lar den oppdatere
- Tilkaller personer
- Bruker hjelp-tasten.
- Brukerstøtte gjennom jobben
- Da ville jeg la være å bruke den til bror min kommer nordover på ferie.
- Forsøker selv å løse problemet. Hvis ikke må jeg prøve andre
- Først: yngste sønn/svigerdatter. Deretter: ekspertisen
- Kobler fra modemkontakt, venter en stund kobler så på igjen. Dersom ikke problemet er borte, venter til neste dag.
- Kontakt med brukerstøtte.
- Kontakter data-service- bedrift
- Kontakter foretninger hvor jeg har kjøpt utstyret.
- Kontakter leverandøren
- Kontakter det lokale data-service senteret.
- Leser bruksansvisning, leter meg frem til årsaken
- Prøver meg frem.
- Setter i gang selv først - deretter tar jeg kontakt med personer i familien som jobber med data.
- Slår av/på maskinen eller kundeservice
- Snakker med datakonsulenten i kommunen
- Spør andre hvordan de gjør det.
- Strever til jeg får det til
- Søker hjelp på tidligere arbeidsplass

Som vi ser så er det ofte slik at de gjør alt de kan for selv å nøste opp i det som de ikke forstår. Så kobler de som oftest på familie, venner og nettverket før de så ringer til leverandør eller til annen support.

5.21 Hvorfor velger noen å holde seg borte fra bruk av datamaskin?

I undersøkelsen var det viktig å få tak i hvorfor noen eldre ikke bruker datamaskin. Hva er den viktigste årsaken? Har kvinner andre begrunnelser enn menn? Er det forskjell i begrunnelser når man blir eldre i antall år?

Figur 19. Om man kunne lære seg å bruke datamaskin. Etter kjønn. Prosent. N= 377

Det er 35% av de 377 som svarte på dette spørsmålet som kunne tenke seg å lære og bruke en datamaskin. Det er en litt høyere andel av mennene som kunne tenke seg dette (39% mot 33%). Hvis vi ser dette opp mot alder så kan det se ut som det er alder som utgjør forskjellene og ikke hvilket kjønn man tilhører. Hvis vi ser på de ulike aldersgruppene ser vi en klar tendens til at interessen for å lære noe om data synker med aldersgruppen.

Tabell 31. Kunne du tenke deg å lære og bruke en datamaskin? Etter alder. Prosent. N= 355

	Ja	Nei	Vet ikke	Total
64 år og yngre	62,5	25	12,5	100
65-69 år	35,7	35,77	28,5	100
70-74 år	38,9	31,5	29,4	100
75-79 år	37,8	43,1	18,9	100
80-84 år	29,7	50	20,2	100
85-99 år	19,0	64,2	16,6	100
Total	34,3	43,1	22,4	100

For det først så er det stor forskjell mellom de aller yngste og aldersgruppen 65-69 år. Fra 65 til 80 år så holder andelen seg ganske konstant hvis vi ser på hvor mange som har lyst til å lære seg data. Så synker den til under 30% for gruppen 80-84 år, og videre ned til 19% i

aldersgruppen 85 år og over. Hvis vi hadde et representativt utvalg tilsvarer dette over 15.000 85 år og over i Norge!

Tabell 32. Hva er den eller de viktigste årsakene til at du ikke vil, eller er usikker på om du vil, lære deg å ta i bruk datamaskin? Absolutte tall

Føler meg for gammel til å lære	91
Klarer meg godt uten	52
Vil bruke tiden til andre ting	22
Vil leve så lenge jeg kan uten å bruke data	22
For dyrt å kjøpe inn	13
Skeptisk overfor ny teknologi	9
Har problemer med synet	8
For dårlig sikkerhet	4
Ektefellen bruker den for oss begge	3
For vanskelig å montere	2

Andre grunner:

- De unge får ta seg av det
- Er ikke interessert
- Har barn som kan hjelpe meg, og så jeg kan spørre hvis det er noe jeg vil vite.
- Har nok med å strikke og sy til 9 barnebarn og 2 oldebarn og til foreldrene også.
- Har bare litt hørsel igjen på høyre øre.
- Husker dårlig.
- Lite motivert

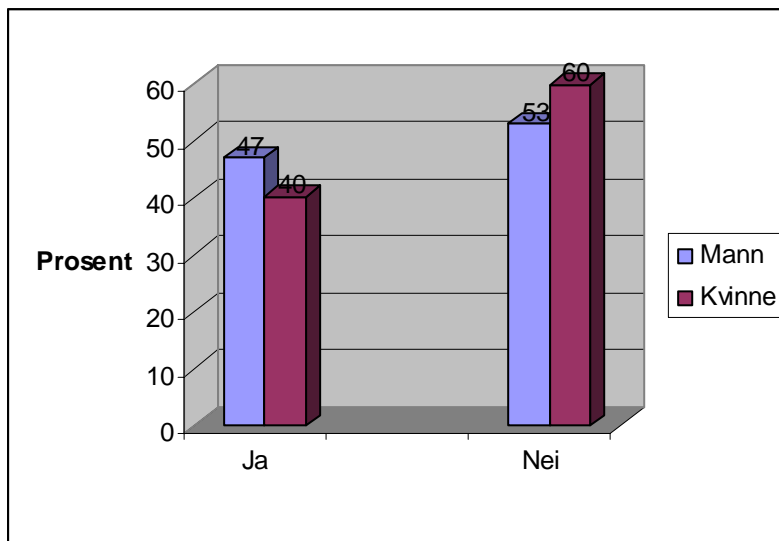
Den viktigste årsaken er at de føler seg for gamle til å lære, men mange mener jo også at de klarer seg godt uten og at de vil bruke tiden på andre ting. Vi finner her til dels store aldersforskjeller. Det er for eksempel 58% av de 85 år og eldre som føler seg for gamle til å lære noe nytt, mens bare 10% i aldersgruppen 70-74 år gjør det samme.

5.22 Opplæring innen IKT

Det er ikke alle som er så heldige at de har et opplæringstilbud innen IKT i sitt nærmiljø. Dette begrenser selvsagt muligheten for å delta i den opplæring som evt. tilbys på hjemstedet.

Av neste figur går det fram at 47% av mennene og 40% av kvinnene har deltatt i en eller annen form for utdanning i bruk av datamaskin.

Figur 20. Deltakelse i opplæring i bruk av datamaskin. Etter kjønn. Prosent. N= 559

Det er store forskjeller mellom de ulike aldersgruppene da ca 45% i aldersgruppen 70-79 som har deltatt i opplæring mot da 14% i de som er 85 år og over.

Vi bad våre respondenter skrive litt om sine erfaringer med ulike kursopplegg. Her er noen kommentarer til dette:

- Har brukt skrivemaskin mye.
- Opplæring ved A/S Jernverk. Glemte det meste
- Har brukt datamaskin litt til brevskrivning. Hukommelsen setter grenser for å lære nytt!
- Har forsøkt å lære av mine barn, men uten hell.
- Har gått et kurs på 15 timer - mest for å gjøre meg litt kjent med hvordan den kan brukes.
- Om jeg hadde litt bedre plass i hjemmet vårt hadde jeg sikkert hatt datamaskin i dag.
- Kjekt å vite litt om det, men det var vanskelig å huske kommandoene, var da i slutten på arbeidslivet for meg.
- Vi var for mange på kurset. Det ble de samme som fikk hjelp hele tiden; har vel ikke fått utlevert spisse nok albuer.
- Enkel utprøving på datamaskin som eg arva etter dotter. Flere økter med skriving av brev, lagring, henting, ulik bruk av programvare.

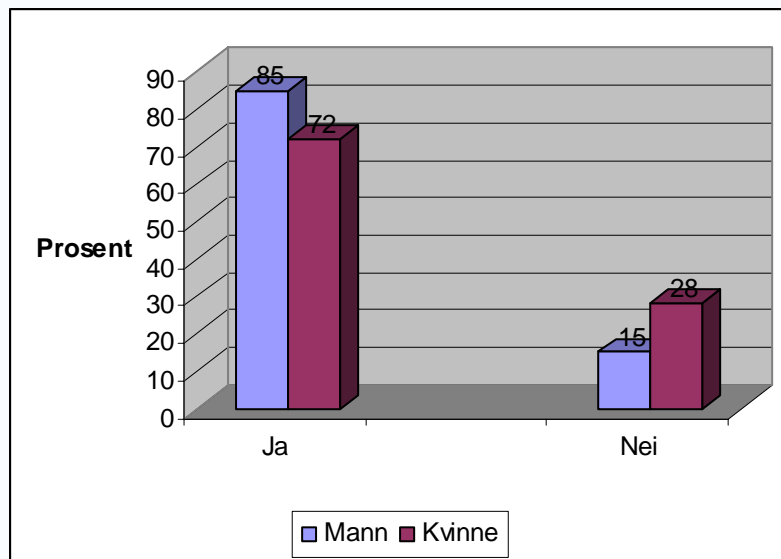
5.23 Hvordan forholder de seg til bruk av mobiltelefon?

En mobiltelefon er en bærbar kombinert radiosender og mottaker. Ofte kalles den bare mobil. Mobiltelefoner har eksistert siden midten av 1950-tallet, men det er ikke før rundt 1995 at de begynte å få en overkommelig pris og størrelse for de fleste.

Apparatenes vekt er blitt kraftig redusert ettersom batterienes omfang er blitt ekstremt redusert. Så på dette området som ellers har det skjedd en rivende teknologisk utvikling som denne generasjonen har vært med på. Ikke alle av dagens telefoner kan sies å være tilpasset eldres ønsker å behov. Mange ønsker en enkel telefon med et tastatur som gjør det enkelt å slå rett nummer, evt. å sende tekstmeldinger.

Det er 85% av mennene og 72% av kvinnene som har egen mobiltelefon som figuren under viser.

Figur 21. Eldre som har egen mobiltelefon. Etter kjønn. Prosent. N= 627

Her er det store aldersforskjeller. Litt mer enn hver 3 i aldersgruppen har egen mobiltelefon mot 2 av 3 i aldersgruppen 80-84 år. 88% i gruppen 70-74 år har egen mobiltelefon og hele 95% i aldersgruppen 65-69 år.

Når det gjelder bruken av mobiltelefon så kan det se ut som de bruker den mest til å ringe med eller motta samtaler for 44% av mennene og 37% av kvinnene har noen gang sendt en tekstmelding. Bare 8 % av de 85 år og eldre har sendt en tekstmelding.

58% har mottatt en tekstmelding (hhv 63% og 54% menn og kvinner). Her sier 19% av de som er i eldste aldersgruppen at de har mottatt en tekstmelding.

Hvis vi ser nærmere på hvor ofte de bruker mobiltelefonen så er det bare hver 6.mann og hver 8 kvinne som har 3 samtaler eller mer pr. dag. Over halvparten av kvinnene snakket ikke i sin mobiltelefon dagen før de svarte på dette skjemaet.

Tabell 33. Hvor mange ganger snakket du i mobiltelefon i går (antall samtaler)? Prosent. Etter kjønn. N= 579

	Mann	Kvinne	Total
Ingen	42,5	53,7	48,1
1-2 samtaler	40,4	34,5	37,5
3-5 samtaler	15,3	10,2	12,8
6-10 samtaler	1,7	1,3	1,6
Total	100	100	100

Når det gjelder bruk av tekstmeldinger så var det over 82% som ikke sendte noen tekstmelding da skjemaet kom i posten. Som det går fram av tabellen nedenfor er det en noe høyere andel kvinner enn menn som bruker tekstmeldinger.

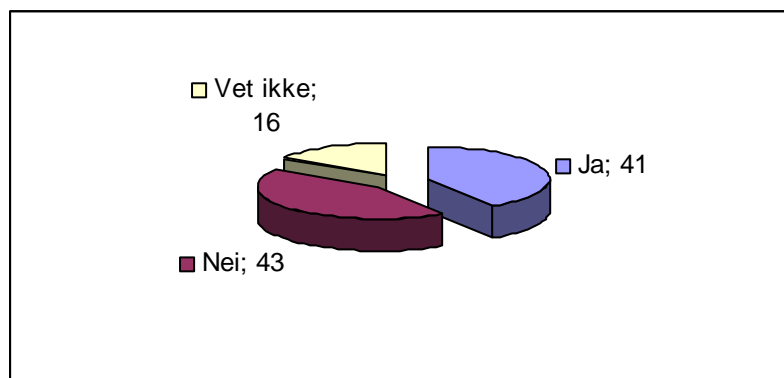
Tabell 34. Hvor mange tekstmeldinger sendte du i går? Prosent. Etter kjønn. N= 579

	Mann	Kvinne	Total
Ingen	84,3	80,2	82,3
1-2	12,2	13,8	13,0
3-5	3,1	4,9	4,0
6-10	0,3	1,1	0,7
Total	100	100	100

Hvis vi ser på hvor mange meldinger som tikket inn så er det en tendens til at de får flere enn de sender. 77% fikk ingen meldinger, mens 18% fikk en eller 2 meldinger, ca 5% fikk 3-5 meldinger. Her er det ikke noen forskjeller mellom de to kjønn.

Vi spurte også om man kunne tenke seg å gå på kurs for å lære mer om bruk av mobiltelefon. Her delte ja og nei svarene seg ganske jevnt som neste figur viser.

Figur 22. Interesse av å gå på et kurs hvor man kunne lære noe om hvordan man kan bruke en mobiltelefon. Prosent. N=594.

Det er omtrent like mange som kunne tenke seg å gå på kurs som ikke kunne tenke seg det. Det er litt større interesse blant kvinnene for å gå på kurs, og det er stor interesse i alle aldersgruppene, bla. ønsker 35% av de over 85 år å lære mer om bruk av mobiltelefon.

5.24 Kommentarer til eldres bruk av mobiltelefon

En trådløs kanal til omverdenen. Slik ser mange eldre på mobiltelefonen kan det virke ut fra de resultater vi har vist til her. I samtaler med eldre kan noen se på mobiltelefonen som en slags trygghetsalarm. Både de og barna deres føler seg tryggere når de kan nå hverandre på mobilen. Det er få eldre som har mobilen stående på når de er hjemme. De fleste har nemlig fasttelefon, og hjemme fungerer fasttelefonen som trygghetsalarm.

De eldre slår mobiltelefonen på først når de skal ut. Noen gjør det for selv å føle seg tryggere, mens andre slår den på fordi barna deres ønsker at de gjør det.

Mange eldre får også mobiltelefon i gave av sine barn. Folk kjøper mobiltelefon både til sine barn og sine foreldre. Årsaken er den samme: Det gir trygghet å kunne få tak i dem. Mange sender for eksempel trygghets-SMS'er for å sjekke om foreldrene er kommet frem til hytta eller har funnet ved i vedskjulet.

Men i praksis bruker de sjelden telefonen. Nesten halvparten av de spurte opplyste at de ikke hadde snakket i mobiltelefonen i løpet av en gitt dag. Mer enn 80 prosent sa at de ikke hadde sendt tekstmeldinger.

Trygghetselementet er sentralt når de eldre bruker mobiltelefonen. Dessverre kan det for mange være snakk om en falsk trygghet. Mange eldre er ikke i stand til å bruke mobilen de har. Før jeg skulle møte en av mine grupper for intervju sendte jeg en tekstmelding til lederen av foreningen for å få bekreftet møtested. Jeg hørte ikke noe, men da vi møttes fortalte han at han hadde måtte gå innom en forhandler som solgte mobiltelefoner for å få dem til å finne melding slik at han fikk lest den. Med så liten kompetanse så kan noen eldre få problemer hvis ulykken er ute og de sklir på isen eller bilen stopper. Har de ikke brukt mobilen på en måned, er det ikke sikkert de er i stand til å ringe etter hjelp.

5.25 Bruk av andre automatiserte tjenester

Vi ønsket her å finne ut av hvem som benyttet seg av automatiserte tjenester og de som kun benyttet de manuelle tjenestene. Målet var å kartlegge de vanligste årsakene til at eldre velger å bruke det ene fremfor det andre, om de synes de automatiserte tjenestene var vanskelige å ta i bruk. For de som ikke brukte slike tjenester, spurte vi også om årsakene til at de brukte manuelle tjenester, om de var interessert i å ta i bruk automatiserte tjenester, og om de trodde dette ville forandre hverdagen deres på noen måte. Det første vi bad dem om var å krysse av for hvilke tjenester de benyttet i dag. Oversikten nedenfor viser hva de svarte.

Tabell 35. Bruk av automatiserte tjenester. Absolutte tall.

Brevgiro (betaler regninger via brev til banken)	390
Betalingsterminal i butikker (i banken/postkontoret)	215
Manuelle tjenester (Går til en ansatt i/på banken/postkontoret)	176
Internett (nettbank)	115
Kontofon (betaler regninger via telefonen)	72

Brevgiro er den tjenesten flest bruker av de som har fylt ut spørreskjemaet. Bruk av betalingsterminal i bank/post/butikk har ca 1/3 av respondentene krysset av på, mens det å bruke nettbank eller betale regninger over telefon er det færre som benytter seg av.

Når det gjelder bruk av minibank spurte vi spesielt om det og 72% svarte at de brukte de. (77% av mennene og 67% av kvinnene). Her er det store aldersforskjeller da 1/3 i den eldste aldersgruppen sier de bruker minibank, 3 av 4 i aldersgruppen 75-79 år gjør det, mens 9% av de under 65 år bruker en minibank.

Det er ca 1/3 som sier det er svært eller ganske vanskelig å bruke automatiserte tjenester. Vel 60% synes det er ganske eller svært lett. Som tabellen nedenfor viser så er det en klar nedgang i andelen eldre som synes det er svært lett eller ganske lett fra når man er 70 år og oppover.

Tabell 36. Andelen som synd det er lett eller vanskelig å bruke automatiserte banktjenester. Etter alder. N= 512

	64 år og under	65-69år	70-74år	75-79år	80-84år	85-95år	Total
Svært lett	55	32	29	28	16	13	27
Ganske lett	23	34	40	30	35	32	34
Verken lett eller vanskelig	18	23	23	28	32	35	27
Ganske vanskelig	5	9	8	14	18	19	12
Svært vanskelig	0	4	2	8	4	4	22
	100	100	100	100	100	100	100

Vi bad de utdype hva de opplevde som vanskelig med de automatiserte tjenestene og her er noen av de kommentarer vi fikk:

- Det er lett å gjøre feil ved betaling på Internett.
- Det gjelder bare å lære litt om gangen.
- Det går greit når man først har lært bruken. Aller anfang ist schwer!!
- Det vanskeligste her er vel å huske koden.
- En overgang fra det du er vant med, men veldig trygt og lettvent mot stadig bruk av kontanter.
- Enklere å be en ansatt om hjelp. Banken tar betaling for alle tjenester, så hvorfor ikke?
- Grunnet hørsel
- Har aldri tenkt på saken.
- Har dårlig syn
- Lange KID-sifre
- Lett å gjøre feil
- Liker ikke telegiro: det er så tungvint, (men ikke vanskelig å forstå).
- Liker å snakke med mottaker, ikke en maskin.
- Vanskelig nå på alder av 90 år med hofteskade og uten bil.
- Oppfatte spørsmål som blir stilt!
- Problemer med å huske pin-koder osv.
- Redd for å prøve
- Tast 1, tast 2, eller 4 og 6 - 7
- Å klare og følge med i beskjedene jeg får.
- Aldri brukt tjenesten
- Jeg lar min mann ordne ting jeg ikke selv gidder å sette meg inn i. Mangler interessen, da han er så flink med alt sånt.

Vi bad dem også om å begrunne sitt valg og det er et hovedargument som er dominerende og det er at det er enklere å gjøre det slik jeg alltid har gjort! Vi tror ikke at man skal overtolke dette og si at eldre er redd for nye teknologiske utfordringer, men det er noe med å gjøre ting man behersker også da. Det er jo også bare 24 som har krysset av i rubrikken for skepsis ovenfor ny teknologi. Holde på det man er vant med og ha menneskelig kontakt betyr også mye for mange. Det er en tendens til i de eldste aldersgruppene i utvalget syns det er enklere å gjøre ting slik man alltid har gjort.

Tabell 37. Begrunnelser for hvorfor man ikke bruker automatiserte tjenester som nettbank, minibankkort, betale regninger over telefon etc)

Enklere å gjøre det slik jeg alltid har gjort	250
Liker å ha et menneske å snakke til	86
Vant til de manuelle tjenestene	83
Husker ikke / redd for å glemme koder	29
For dårlig sikkerhet	27
Skeptisk ovenfor ny teknologi	24
For dårlig opplæring	17
For vanskelig	13
Dårlig informasjon fra banken	9

Vi har i dette kapitlet konsentrert oss om å gjengi hva de 637 respondentene har svart oss på de spørsmålene vi stilte dem via en postenquete. Hensikten var å få innsikt i hvordan de forholdt seg til IKT og hva de evt. benyttet datamaskin og mobiltelefon til. Viktig var det også å få hentet inn noen sentrale bakgrunnsopplysninger samt få deres oppfatning av sitt eget sosiale nettverk og synet på det å bli eldre. Dette skal vi ta med oss over i det neste kapitlet hvor vi skal drøfte våre funn.

Mange av resultatene er i tråd med funn i SSB sine hovedtall og funn gjort gjennom ulike forskningsprosjekter gjennomført av NOVA. Enkelte spørsmål rundt IKT har ikke blitt stilt så detaljert som i denne undersøkelsen. Hensikten har vært å forstå eldres bruk av IKT og de erfaringer de har gjort seg. Like viktig har det vært å se på de som ikke er så ivrige etter å ha PC-en stående på i tide og utide eller som helt har valgt bort å inneha noen form for digital kompetanse. I tillegg har vi samlet inn en del empiri ved å finne ut hvordan de opplever egen aldring. I neste kapittel skal vi prøve å forstå våre funn opp mot de teoretiske aspekter vi gjennomgikk i teorikapitlet.

6 De digitale skillelinjer – generasjonseffekt eller aldringseffekt?

Vi har i denne rapporten vist at det til dels er store forskjellene i bruk av Internett, e-post og datamaskin mellom de eldre og de som er yngre. Særlig eldre kvinner, henger etter i bruk av ulike former for informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT). Dette skillet blir kalt 'digital divide' eller digitale skiller på norsk (Frønes 2002), og som er en følge av 'det digitale samfunn'.

Det digitale samfunn preges ikke bare av økende bruk av digital teknologi som PC, Internett, mobiltelefon, men også banktjenester, betalingsautomater, adgangskontroll, handel og bestilling av offentlige tjenester skjer i økende grad over nettet. Det krever tilgang til teknologi med tilstrekkelig båndbredde, som koster penger, og forutsetter kompetanse til å håndtere teknologien (Slagsvold/Solem 2005).

Allerede nå, med fritt sykehusvalg, har de som kan søke etter sykehusstilbud på nettet et fortrinn. Borgernes rettigheter kan på den måten komme til å bli mer avhengig av teknologisk kompetanse enn til nå. Det kan skape nye skiller i tilgangen til rettigheter og dermed skape urettferdig fordeling av goder – både offentlige og private.

På den annen side kan tilgang til tjenester gjennom Internett også gjøre det enklere for svake grupper å gjøre sine rettigheter gjeldende. De kan f.eks. slippe å møte opp på offentlige kontorer – eller hos legen. Men både i forhold til ansikt til ansikt kontakt og i forhold til kommunikasjon over Internett vil mange syke gamle være avhengig av gode hjelpere (Slagsvold/Solem 2005).

Det er langt mer vanlig for yngre enn eldre å ta i bruk IKT enten i jobbsammenheng, i det private eller for de fleste begge deler. Det er derfor grunn til å anta at ferdigheter i bruk av IKT vil gradvis bli mer utbredt blant eldre når de som i dag er i 30,40 og 50 årene når pensjonistenes rekke. Dette handler om at det man har lært vil man fortsette å kunne hvis man bestemmer seg for å vedlikeholde eller utvikle disse ferdighetene. Dette er en påstand som er gjentatt av flere og som ikke har møtt motstand av noen i det vi har lest i forbindelse med arbeidet med denne rapporten. Av Norges 1,2 millioner innbyggere over 55 år er det 800 000 som ikke bruker en datamaskin til daglig. I aldersgruppen 55-74 er over 500 000 som ikke er IKT-brukere. Flertallet av disse skal leve i 10-30 år til. Altså er det flere hundre tusen som ikke kan benytte seg av de nye tjenestetilbudene som nå utvikles: - kostbart for det offentlige, og private bedrifter vil gå glipp av et det "gråe" markedet for å gi en betegnelse på de som er modne seniorer.

Datamaskiner spiller en viktig rolle i det moderne samfunn og er kommet for å bli. Dette har man jo ikke alltid trodd. Et velkjent sitat er jo sjefen for IBM som i 1975 sa at verden bare trengte fire datamaskiner.

Datamaskiner tillater mennesker å kommunisere og bruke ulike aktiviteter uavhengig av sosial rang, politisk tilhørighet eller helsebakgrunn. Digital kompetanse – dvs. kompetanse til å beherske bruken av PC, Internett og mobiltelefon er en kompetanse som kreves i mange sammenhenger. Det har blitt hevdet at uten denne kunnskapen som vil man falle uten deler av samfunnslivet, vil være mindre delaktig i demokratiske prosesser. Det kan være mange årsaker til at enkelte eldre og andre mennesker ikke tar i bruk datateknologien i den grad

myndighetene ønsker. Det å oppnå målsettingen om at vi alle skal være e-borgere innen 2009 kan være vanskelig å oppnå.

Det er en antakelse at skillet mellom eldre og yngre mht. bruk av datamaskiner er en generasjonseffekt. Frønes(2002) hevder at det går dype skiller mellom eldre og yngre, skiller som primært ikke er knyttet til alder, men til generasjoner. Det er dette skillet veiledere og organisasjoner prøver å forhindre, ved å lære bort teknologien til de som ikke har lært dette enten på arbeidsplassen, eller andre steder før de gikk av med pensjon. Ivar Frønes mener at dette ikke vil være et problem i fremtiden siden de fleste som er i lønnsarbeid i dag vil bruke Internett via jobben. ”Eldre i en viss periode har manglende kompetanse til å mestre den digitale hverdagen.”

Frønes bemerker at den digitale marginalisering har de samme likhetstrekk med den allmenne marginaliseringen som skjer på andre plan i samfunnet. Med dette sikter Frønes til at det er de samme gruppene som for eksempel har økonomiske problemer eller de med lavere utdannelse vil henge etter i den digitale utviklingen. Datamaskiner og Internett er blitt en viktig del av utdannelsen og helt nødvendig i jobbsammenheng. Dette vil også få følger for ungdom som ikke får delta i den digitale utviklingen. For senioren har ikke denne utviklingen så mye å si, men det denne gruppen kan slite med er hverdagsdigitalisering av samfunnet som gjør at de vil falle utenfor hvis de ikke henger med i den digitale hverdagen.

Siden det er så få eldre som bruker PC og Internett har det ikke blitt gjort så mye forskning på eldre og bruk av informasjons- og kommunikasjonsteknologi(IKT). Denne og lignende undersøkelser har vist at de eldre som bruker data er at de har god nytte av ulike former for IKT. Det være seg å holde kontakten med familien via e-post, hente ut faktainformasjon rundt helse etc, følge med på børsen, lese aviser eller laste ned musikk. Så hvorfor er det slik at det er så få eldre i Norge i dag (og i andre land hvor det er lett tilgang til PC) som bruker PC i hverdagen?

I denne rapporten har vi intervjuet grupper av pensjonister rundt omkring i landet. I tillegg har vi sendt ut et spørreskjema til 1500 eldre som gjorde at vi kunne presentere svar fra nesten 650 eldre fordelt på alle landets fylker. Denne tilnærmingen har gitt oss en innsikt i hva er det som ligger i de eldres valg i å ta i bruk eller ikke ta i bruk denne nye teknologien. Hva er det som motiverer til bruk? Hva bruker de PC-en til? Hvilke argumenter har eldre som ikke tar i bruk sin PC?

Vi ønsker nå å gå litt inn i de svarene vi har fått fra våre informanter gjennom intervjuer og ved å hente inn informasjon gjennom postenqueter. Det vi ønsker å gå inn på er bl.a. disse spørsmålene som kan belyse forskjellen i bruk av moderne informasjons- og kommunikasjonsteknologi:

- Er generasjons-/kohorteffekt den viktigste forklaringsvariabelen?
- Skjer det perspektivendringer på livet og egen aldring som kan forklare våre funn?
- Har eldre mennesker teknofobi, dvs. er de redde for å ta i bruk ny teknologi?
- Mangler eldre motivasjon for å lære noe nytt?
- Fanger ikke Internett de eldres interesse?
- Har ikke eldre et opplærings- og kunnskapsbehov?

6.1 Kohorteffekt eller aldringseffekt?

Når man skal studere aldring så er det naturlig nok aldringseffekten man er på jakt etter. Hvilke forandringer er det som skjer med den enkelte mht. de fysiologiske forandringer og hva som skjer mht. de endringer som skjer i forhold til omgivelsene. Det å studere aldring er en utfordring rent metodisk da det ofte kan være periode- eller kohorteffekter man studerer i stedet for aldringseffekter. For å studere aldring kan dette gjøres både med en lengde-tversnitt- og kryssekvensiell tilnærming. Den mest sikre måte å forske på aldring på er å følge en kohort over en viss periode. Det er oss bekjent ingen som har startet på en undersøkelse i dag som har som mål å følge menneskers bruk av IKT fra de for eksempel er i 50 årene og fram til de blir eldre. En slik undersøkelse ville kunne kartlagt om de er bruker IKT like mye eller mer når de skifter rolle fra yrkesaktiv til pensjonist f.eks., eller om de velger å nedtone bruken av IKT og bruke sin verdifulle tid til andre ting en datamaskiner når de nærmer seg moden alder.

Det skjer som vist i denne rapporten en del endringer i synet på livet og perspektivene på egen aldring endres jo eldre man blir i antall år. Det vi ikke kan si med sikkerhet er om disse forskjellene mht. synet på egen aldring gjør at eldre velger bort bruk av datamaskin og mobiltelefon i større eller mindre grad.

Hva forteller så de eldre oss om dette? I fokusgruppeintervjuene var perspektiver på egen aldring et spennende tema å drøfte med de eldre som da var fra 62 til 93 år. Særlig interessant var det å høre refleksjonene de i 80 og 90 årene gjorde seg mht. disse spørsmålene. Nå er det heldigvis flere måter å eldes på eller bli gammel, aldringen har mange fasetter som det heter.

Vi har også sett at rundt halvparten av de eldre at det å bli eldre har hatt en positiv innvirkning på livet, men det er også et flertall som er enige i at aldringen bringer med seg forandringer de ikke liker og at de må gi opp ting. I våre fokusgruppeintervjuer kunne vi grovt sette dele våre informanter inn i 4 ulike grupper. Inndelingen er inspirert av dette kinesisk ordtaket:

Vet – og vet at de vet	Ikke vet – vet at de ikke vet
<i>De er vise – følg dem!</i>	<i>De er kloke – opplys dem</i>
Vet- ikke vet at de vet	Ikke vet – ikke vet at de ikke vet
<i>De sover – vek dem!</i>	<i>De er dumme – sky dem!</i>

Nå skal vi ikke anklage noen eldre for verken å sove eller være dumme selv om de ikke mestrer bruken av ulik IKT teknologi, men at de har ulike tilnærming og ulike begrunnelser for ikke å bruke IKT er det ikke noen tvil om.

Overført til vår materiale og mht. interessen for bruk/ikke bruk av IKT kan vi lage denne oversikten som selvsagt gir et forenklet bilde av hvordan vi kan dele opp hvordan eldre i vårt materiale forholder seg til bruk av IKT.

1. De som kan IKT og vet å bruke det	2. De som ikke kan så mye om IKT – og vet at de ikke følger med i denne utviklingen
3. De som har brukt IKT for eksempel i en jobbsammenheng, men som har et bevist valg på ikke å bruke IKT når de pensjoneres	4. De som aldri har brukt IKT og som sier de aldri vil ta det i bruk uansett betingelser mht. kjøp og support etc

Til gruppe 1 finner vi eldre som er veldig aktive brukere av IKT. De er innom Internett flere ganger om dagen, laster ned programmer, sender e-post, driver med digital bildebehandling, sender lynmeldinger, bruker webcam, bestiller reiser over nett, leser aviser fra det fjerne utland eller laster ned offentlige dokumenter de skal bruke i et møte i elderrådet eller sin lokale pensjonistforening.

Til gruppe 2 finner vi eldre som kan noe om data, som kanskje har prøvd det litt hos barn eller barnebarn eller på en ”seniorsurf” dag på biblioteket. De har ikke egen datamaskin hjemme og er veldig usikre om de skal investere i en og hvilken nytte de kan ha i det daglige av å bruke data jevnlig. De er også usikre på hva dette koster, om hva bredbånd er for eksempel og på hvilket nivå de skal legge seg når de skal investere.

I gruppe 3 finner vi eksempler på personer, ofte byråkrater, som har brukt PC i sitt virke for eksempel innen regnskap eller saksbehandling på trygdekontor. De kan ha brukt programvare som er beregnet på å løse de arbeidsoppgaver de står overfor i jobben, men ofte ikke programmer i officepakker som Word eller Internett for eksempel. Et eksempel i denne gruppen er en professor som fikk en jobb på slutten av sin yrkesaktive karriere ved et universitet. Her lærte han bl.a. å bruke PC. Etter at han var ferdig der tok han kontakt med sin sekretær som hadde skrevet hans brev og foredrag ut fra det han dikterte inn. Denne arbeidsmåten tok han opp etter han pensjonerte seg og dette samarbeidet fungerer fortsatt meget bra for begge parter nå 10 år etter. Han fortsatte å gjøre det han var vant til og det var en løsning som fungerer bra ut de arbeidsoppgavene han skal løse.

I den 4 gruppen finner vi bl.a de som kjenner godt til hva man kan utføre med en datamaskin og som kanskje har prøvd litt. De tror de ikke taper noe ved ikke gå online og er svært beviste på at uansett om de fikk en datamaskin gratis, med full support, gratis oppkobling mot nettet og andre fasiliteter så er de ikke interessert i å bruke en datamaskin. De vil sette sin egen dagsorden, være uavhengig, de rutiner de har i dag rundt innlevering selvangivelse, kontakt med banken etc. fungerer bra og tilfredsstillende så de ser ikke noen grunn til å investere i noe de ikke ser vil berike deres liv.

Så tilbake til det spørsmålet om forklaringen i ulik bruk av IKT er en kohorteffekt eller en aldringseffekt. Det er jo en kohorteffekt her ettersom det er færre eldre som bruker IKT enn yngre. Yngre er oppvokst i en periode hvor IKT er et hjelpemiddel for å studere, for å beherske arbeidet og som brukes også til underholdning og søk og bestilling av feriereiser etc. Som nevnt i de tabeller vi har vist tidligere så er det en gruppe eldre som velger bort IKT av ulike årsaker, også dem som har brukt det før. Samtidig er det andre eldre som lærer seg IKT uten å ha brukt datamaskin i sin yrkeskarriere for eksempel. Dette viser at eldre er individuelle mennesker som gjør sine selvstendige valg ut fra hvordan de vil leve sitt liv som gammel. Det er jo ikke slik at andre kan bestemme hva som er det beste livet å leve og at de

vil få det bedre hvis de mestrer IKT. For de som ønsker det så skal man legge til rette for læring, for de som ønsker å bruke sin tid til andre ting så skal de få lov til det om det så vil føre til at man for eksempel i kommunene må ha en service for de som bruker IKT og de som henvender seg på ”gamlemåten”, dvs. via brev, personlig oppmøte eller telefon.

Så vil framtida vise om det også er en aldringseffekt at man velger å holde seg oppdatert i ny teknologi, at man prioriterer andre ting og at man finner sin balanse i livet på den måten også uten å bli sett ned på av andre av den grunn. Her trenger vi mer longitudinell forskning hvor vi da følger et eller flere årskull over tid.

Dette er også i tråd med hva aldersforsker Svein Olav Daatland sier (2006). Jo eldre vi blir, jo mer mangfoldige blir vi. – Vi fødes som standarder og dør som originaler.

I boken *Ageing and diversity. Multiple pathways and cultural migrations* tar han sammen med internasjonale forskningskolleger et oppgjør med den seiglivet myten om at det bare er et lite antall måter å bli gammel på.

– At vi er flere eldre enn noen gang i historien, er velkjent. Færre vet at etter hvert som befolkningen eldes, blir den stadig mer mangfoldig, sier Daatland.

Han forklarer fenomenet med at dagens eldre har hatt langt flere valgmuligheter og langt flere spor å utvikle seg langs, enn generasjoner før dem. Det skyldes blant annet at vi har bedre helse og lever lengre enn før. Det spiller også inn at velstandsveksten har gitt oss flere livsstilsvalg og at en åpnere verden har sørget for en bredere forståelse og aksept for forskjellighet. I tillegg har forskjeller som har vært der i utgangspunktet, og som kan være knyttet både til personlighet, kjønn og sosial klasse, hatt god tid til å prege hver og en av oss, argumenterer forskerne i boken.

– Jo flere år på baken, jo større muligheter har personligheten for å folde seg ut alt etter våre individuelle forutsetninger og erfaringer. Både tid og andre faktorer sørger for en større variasjon i eldrebefolkningen enn før inntil høy alder og helsesvikt hvisker ut noen av forskjellene, sier Daatland (seniorpolitikk.no).

Han understreker dette er en utvikling på godt og vondt. Ikke alle utviklingsspor er like gode. Det positive kan imidlertid være at eldre ikke lenger er en minoritet som må nøyes med å ikle seg rollen som pussig overlevning og tradisjonsbærer som avtvinger respekt.

– For noen er det utvilsomt befriende å utforske nye veier til alderdommen. Andre igjen kan oppleve det som uforutsigbart og uttrykt å ha flere roller å velge mellom enn før, sier Daatland. Selv mener han det er viktig å bekjempe stereotype oppfatninger av eldre.

– Bevissthet om at det er stor forskjell mellom eldre mennesker, bør reflekteres i politikk og praktiske tiltak som eldre ofte møtes med. Å erkjenne at det er store forskjeller mellom alder, hjelper oss til å definere forhold som står i veien for differensiering. Å slå et slag for mangfold er derfor ledd i et bredt demokratisk prosjekt, mener Svein Olav Daatland.

6.2 Bruk av IKT hos eldre sett i lys av aldringsteoriene

I teorikapitlet gjorde vi rede for de mest sentrale sosialgerontologiske teoriene som på hver sin måte har et ønske om å bidra til en forståelse for hvorfor eldre er mindre med i en del sosiale, kulturelle og organisatoriske sammenhenger. Teoriene kunne plasseres innefor tre ulike grupper. Den første gruppene som disengagementsteorien som finner forklaringen i at dette er en indre kraft. Den andre gruppen som hevder at vi finner forklaringene i de

omgivelsene som eldre lever i. Stiller vi krav og forventninger til de eldre og gir de en rolle og spille i samfunnet vil de også være aktive deltakere. I den siste gruppen finner vi teorier som henter elementer fra begge disse foregående retninger, en av de mest sentrale her er ressursmodellen som ble lansert av Solem (1985).

Tilbaketrekningsteorien som forklarer tallene vi finner med en indre kraft, et behov som melder seg vanligvis omtrent samtidig med at en når pensjonsalderen i arbeidslivet. I så fall, hvis individets behov for tilbaketrekning melder seg omtrent samtidig med samfunnets behov for at personen skal slutte i arbeid, vil tilbaketrekning føre til trivsel. En vil trives som gammel ved å søke mindre kontakt og bruke mer av sin energi på sitt indre liv.

Aktivitetsteorien ser sosial tilbaketrekning som en reaksjon på at mulighetene for delta (tilbudet av roller) blir dårligere når en blir eldre. Denne teorien finner forklaringen i omgivelsene, i en sosial utstøtning og spørsmålet vi må stille da er om de eldre opplever at det kan være grunnen til at de ikke er bruker IKT mer enn hva de gjør. Det er flere momenter som kan trekkes inn her for å belyse teorien gyldighet i forhold til vårt materiale. Økonomi kan være en årsak til at man ikke går til innkjøp av datamaskin og vi finner jo helt klart en sammenheng mellom egen inntekt og bruk av datamaskin.

I vårt materiale kan vi finne empiri som kan både avkrefte og bekrefte deler av de teorier som vi har valgt å bruke for å forstå hva våre informanter har fortalt oss. Hvis vi ser på i hvor stor grad de eldre er med i ulike aktiviteter så synker jo aktiviteten for hver aldersgruppe i vårt utvalg. Særlig markant er forskjellen mellom aldersgruppen 80-84 år mot aldersgruppen 85 år og over. Særlig gjelder dette f.eks. dugnadsarbeid, kinobesøk og reiser. Forklaringen på dette kan forstås som et ønske om mer ro og stillhet og mindre engasjement i ting som skjer rundt en, men det kan også ha sin forklaring i at dette kan være fysisk krevende aktiviteter som gjør at de ikke mestrer dem rent fysisk. Det er for eksempel bare 22% som sier at de trives best når de kan være i fred og ro for alle. Disse tallene gir jo lite støtte til tilbaketrekningsteorien for eksempel.

Teorien om Gerotranscendens bygger på bl.a Disengagementsteorien teorien og henter fram perspektiver fra tilbaketrekningsteorien (den indre naturlige drift) men avviser at denne indre kraft må føre til sosial tilbaketrekning.

Teorien postulerer at aldring, eller det å leve, medfører en prosess hvor graden av transcendens øker. Prosessen er innebygd i menneskets natur og kulturfri, men kan modifiseres av kulturen -stimuleres eller hindres. Det betyr at ved å legge press på eldre om at de skal være aktive så vil de ikke transcendere.

I vår undersøkelse brukte vi noen av de samme spørsmål som Tornstam har gjort, bl.a. disse

- Etter hvert som jeg blir eldre aksepterer jeg meg selv i større grad som jeg er
- Etter hvert som jeg blir eldre er jeg mer opptatt av å dyrke mine nære venner
- Etter hvert som jeg blir eldre er jeg mer interessert i å søke nye venner og bekjente
- Etter hvert som jeg har blitt eldre er jeg blitt mer opptatt av mitt indre liv
- Etter hvert som jeg blir eldre er jeg blitt mindre opptatt av materiell ting
- Etter hvert som jeg blir eldre betyr åndelige verdier mer for meg

Som svarene på disse spørsmålene viste så er det et klart flertall blant våre informanter som sier at disse påstandene stemmer helt eller delvis, særlig påstanden om at de er mer opptatt av å dyrke nære venner når de er eldre svarer over 8 av 10 bekreftende på. Det samme gjelder

påstanden om at etter hvert som jeg blir eldre aksepterer jeg meg selv i større grad som jeg er og etter hvert som jeg blir eldre er jeg blitt mindre opptatt av materielle ting. Vi ser også på alle disse påstandene at jo eldre våre informanter blir jo bedre stemmer påstandene. Dette kan tyde og tolkes dit hen at de er i ferd med å transcendere og er mer opptatt av sitt indre liv, mindre opptatt av materielle ting og at de åndelige verdier betyr mer og mer.

Teorien om Gerotranscendens er omstridt og som bl.a. Solem (1995) peker på så svarer også yngre det samme som eldre på disse spørsmålene. Svarene er preget av at det er en økt interesse for sosial kontakt og for omsorg for andre mennesker. Det er økt interesse for andre mennesker som er mest framtrepende. Som Solem hevder så er det slik at hvis vi skal trekke en forenklet, praktiske konsekvens av dette er det viktigere å gi eldre mulighet for sosial aktivitet enn å gi mulighetene for gerotranscendens. I lys av Laura Carstensen's studier som hevder at Eldres tilbaketrekning må forstås at eldre legger mer vekt på emosjonelt givende nettverk. Denne teorien finner man bekreftelse på i våre data, da som nevnt 81 % sier de er helt eller delvis enig i påstanden om de er mer opptatt av å dyrke nære venner. Overført til vårt område og IKT så kan det være slik at ut fra hva de eldre forteller oss her så kan data og de kontakter man evt. kan knytte seg der via chatroms etc. være et ukjent land for disse og at eventuelle nettkontakter blir for fjerne og for vanskelig å etablere.

Selv om ikke aktivitetsteorien ikke er utformet som en systematisk teori men framstår mer som en kritikk av tilbaketrekningsteorien og handlingsperspektivet i denne teorigruppen er å gi eldre mulighet til aktivitet.

I følge Solem (1991) er det en del forutsetninger som skal være til stede for at eldre skal være med som deltakere i en eller annen form for aktivitet. Dette kan oppsummeres i fem sentrale punkter:

- At ens deltakelse er ønsket. Gi uttrykk for at en virkelig ønsker å ha vedkommende med
- At en har mulighet for å påvirke det som skjer. F.eks. gjennom seniorråd, økt politisk innflytelse etc.
- At det ikke er formelle eller fysiske hindringer for deltakelse
- At man ikke forklarer all passivitet som et resultat av aldringen
- At en selv har lyst til å delta

Det er viktig at eldre ikke føler et aktivitetspress men i vår undersøkelse sier 62% av de eldre seg svært enig eller enig i påstanden om at de må være aktive hele tiden. Det er her liten forskjell mellom aldersgruppene, mens det er flere av de aller eldste som har behov for ro enn de "yngre" eldre.

Overført til bruk av IKT så er det viktig de eldre har lyst til å delta, at det er et ønske om at de er tilstede ved en opplæring og at det kanskje ikke føler at de må at det er press på at de skal være aktive på dette området.

Viktig er det også at det ikke er formelle eller fysiske hindringer på veien, da er vi over på den tredje gruppen av sosialgerontologiske teorier hvor bl.a. Ressursmodellen (Solem 1974) står sentralt. Det å motvirke passivitet eller gi mulighet for å velge aktivitet, blir etter denne modellen et spørsmål om å tilføre ressurser, eller å fjerne hindringer for bruk av egne ressurser.

Teknologi er jo en materiell ressurs som kan bety mye for manges livskvalitet og muligheten for å utfolde seg. Innkjøp av datamaskin med nettoppkobling kan gjøre at man får kontakt med personer man ellers ikke ville ha kontakt med, eller at man lettere kan ha kontakt med nære venner og familie via e-post, lynmeldinger etc. Vi kjenner til flere eksempler hvor besteforeldre kan se sine barnebarn via web kamera, eller at de får tilsendt digitale bilder eller lenker til fotoalbum med bilder fra siste ferietur mellom annet. Dette kan kalles ”protese” aktiviteter, dvs. at en aktivitet kompenseres for en annen, men at man oppnår det samme bare handlingen er annerledes.

Ressurser i form av transport, i form av god support og støttende nært nettverk kan også være eksempler på viktig faktorer som spiller inn hvis man skal få flere eldre til å ta i bruk IKT.

6.3 Eldre med teknofobi? Vår tids luddister?

Er det slik at dagens eldre er redd for å ta i bruk ny teknologi som f.eks. en datamaskin? Skepsis mot endringer er for så vidt en både menneskelig og forståelig egenskap. Den har tradisjonelt vært et kjennetegn ved for de konservative strømningene. De første konservative partiene ble dannet som en reaksjon på liberale krefter som ville ha endringer og reform. «Endre for å bevare» har alltid vært det konservative credo.

I årene 1811- 1813 oppsto en interessant bevegelse i England. En rekke vevere mistet jobben eller fikk forverret levestandard fordi nye maskiner tok over arbeidet deres. For å motvirke moderniseringen og den teknologiske utviklingen, brøt veverne seg inn i fabrikkene og gikk til angrep på vevemaskinene. Bevegelsen fikk navnet «luddittene» etter sin angivelige leder Ned Ludd.

Hvordan gikk det med luddittene? Forferdelig dårlig. I 1813 ble 14 av dem hengt i York, trolig også Ludd selv. Dermed gikk bevegelsen i oppløsning - uten å ha oppnådd noe som helst med sitt opprør mot den industrielle revolusjonen.

Det finnes ikke noen holdepunkter for å hevde at eldre er mindre ivrige i å ta i bruk ny teknologi enn andre aldersgrupper. Dette er derimot en generasjon som har opplevd at mange teknologiske nyvinninger er innført der de arbeidet eller i hjemmet. TV-en gjorde sitt inntog på slutten av 50-tallet, begynnelsen av 60 tallet og etter hvert kom det fjernkontroller og Tekst-TV etterfulgt av videospillere og DVD spillere og opptakere.

Vaskemaskiner for klær kom på slutten av 1940-tallet men ble ikke tatt i bruk av de fleste før lenge etter, dette samme med oppvaskmaskiner og miksmaster for eksempel Mange andre teknologiske nyvinninger kunne ha vært nevnt, men dette er eksempler for å vise at dette er en generasjon som har blitt introdusert for å tatt i bruk teknologiske nyvinninger som er ment for å lette arbeidet i arbeid og hjem i tillegg til enkelte(som TV) også skulle bringe nyheter, underholdning og informasjon nærmere hjemmet. Det skulle derfor ikke være noen grunn til å hevde at dagens eldre er mindre åpne for å ta i bruk ny teknologi. Det er jo i flere sammenhenger innført ulik omsorgsteknologi, dvs. teknologiske hjelpemidler som skal lette tilværelsen i hjemmet for eldre med funksjonssvikt eller med de med begynnende mental svikt for eksempel. I disse ”intellektuelle” hjemme omgis eldre av teknologi som varsler hvis noen ringer, hvis de glemmer å slå av platen eller hvis kjøleskapsdøra står oppe. Eldre ser nytten av hjelpemidler som kan lette deres mestring av hverdagens utfordringer. Utfordringer er her som ellers å motivere til bruk samt ha en metode for opplæring som er tilpasset målgruppen. Samtidig så er det ikke til å undervurdere at disse hjelpemidlene også gir pårørende en trygget og også de som jobber i hjemmetjenestene i vår kommuner.

6.4 Eldre, læring og opplæringsbehov

Tall fra vårt materiale viser at andelen som har lyst til å lære seg å bruke en datamaskin synker for hver aldersgruppe. Særlig gjelder det fra fylte 80 år og i enda større grad ved fylte 85 år hvor bare hver 5 kunne tenke seg å lære seg å bruke en datamaskin. Grunnen til dette er at de føler seg for gamle til å lære, at de klarer seg godt uten eller at de vil bruke tiden på andre ting i eldre år.

Det kan være mange årsaker til at eldre har et opplæringsbehov: (Ingebretsen 1993)

- 1) Den første er knyttet til søken etter informasjon og kunnskap som kan bidra til mestring *Kontroll* over egen livssituasjon. informasjon om rettigheter kan falle inn under denne kategori.
- 2) Når en søker opplæring ut fra interesse for og glede over selve aktiviteten, forstås dette som uttrykk for ekspressive behov.
- 3) En tredje begrunnelse for kurs og opplæring er knyttet til ønske om å *bidra* med noe i samfunnet. Dette kan være et argument for ny læring i forbindelse med frivillig arbeid og omsorgsoppgaver.
- 4) Den fjerde kategorien er knyttet til *innflytelse* og mulighet til å kunne påvirke verden omkring seg.
- 5) Den femte kategorien har med *transcendens* og selvutvikling å gjøre. Her er økt selverkjennelse og forståelse av hvem en er det sentrale. Dette kan gjelde direkte gjennom det kursene en velger eller ved at en går opp i noe en er interessert i og prøver ut nye veier og flytter grenser. Dersom en tar disse dimensjonene som utgangspunkt for utvikling av kurs og opplæringsopplegg, er det behov for et vidt spekter av tilbud. Læring blir viktig både for å styrke individets evner til å dekke sine behov, fremme mål og ha kontroll over sin tilværelse
- 6) Den sjette kategori omfatter de eldre som er en *ressurs* for samfunnet, ved at de fortsetter som yrkesaktive i bedriften, og eller som konsulenter innenfor sitt yrke.

Det er således behov for å oppdatere seg og holde seg orientert på flere områder for de eldre og det på flere områder som denne oversikten viser.

Ordtaket ”Det er for sent å lære ei gammel ku å raute” kjenner de fleste. Det er ikke så lett å forske på om intelligensen, læreevne og personligheten endrer seg med alderen. Flere studier viser at eldre er godt motiverte for å lære og utvikle seg. Det virker likevel som om senioren har et sterkt behov for ha en hånd på rattet: I en studie av Ingebretsen og Lindbom (2000), la senioren vekt på selvstendighet og selvbestemmelse i opplæringsprosessen. De likte dårlig å få standardiserte opplegg tredd ned over hodet. Dette kunne resultere i opplæringsvegring og tilbaketrekning.

I Norge har vi en forsker, Sol Seim (1913-2000) som gjennom et langt liv lærte oss en god del om akkurat dette.

I 1939 foretok psykologen Sol Seim intelligenstester og personlighetstester av 125 13-åringere i Bergen som grunnlag for sin magistergradsavhandling. (Bruun Wyller 2004) Da eksamen var vel overstått, ble hun oppfordret av eksamenskommissjonen til å ta vare på materialet - det kunne kanskje bli av interesse senere. Dette skulle vise seg å være et meget klokt trekk. Sol Seim undersøkte sine respondenter igjen da de var 30, 58 og 68 år gamle. Dermed fremskaffet hun longitudinelle data som er enestående i verdensmålestokk. Før hun døde i 2000 var hun klok nok til å utpeke to etterfølgere. Psykologene Per Kristian Haugen og Aase-Marit Nygård arvet hele materialet, og de undersøkte respondentene igjen i 2001, da de var blitt 74 år

gamle. På det tidspunktet var det 42 personer som fortsatt var i live, 39 sa seg villig til å være med. Hva sier så resultatene oss?

I korthet finner de at gruppen som helhet viser tilbakegang på intelligenstestene fra 68 til 74 år. Nedgangen ses bare på oppgaver som krever ny problemløsning og resonnering (flytende intelligens), ikke på oppgaver som baserer seg på lærte ferdigheter (krystallisert intelligens). Mer bemerkelsesverdig er likevel det nyanserte mønster som skjuler seg bak gjennomsnittsverdiene: Det er noen respondenter som trekker gjennomsnittet ned, og ikke overraskende er det dem som enten har svekket fysisk helse eller en utpreget negativ holdning til alderdommen og et svakt sosialt nettverk. Andre respondenter demonstrerer en markert forbedring i sine intellektuelle prestasjoner fra 68 til 74 års alder. Dette, sammen med andre forskningsresultater kan kort oppsummeres med at hvis man beholder helsen og ikke får en mental svikt eller blir dement så beholder man læreevnen og lærelysten langt opp i de høyere aldersklassene. Hvordan skal man så møte disse opplæringsbehovene?

Det er i dag økt fokus på livslang læring på alle nivåer. Livslang læring forutsetter fleksible og brukertilpassede opplæringstilbud på alle utdanningsnivåer og gode koblinger mellom læring og arbeid. Et kompetansesamfunn må legge vekt på den enkeltes evne til og ønske om å tilegne seg, fornye og anvende kunnskap.

Ny teknologi kan gi eldre og funksjonshemmede bedre muligheter for aktiv deltakelse i samfunnet, men den kan også skape nye barrierer når det blir et misforhold mellom individets forutsetninger og miljøets krav til funksjon på områder som er viktige for egen selvstendighet og en sosialt akseptabel tilværelse. Oppmerksomheten må rettes så vel mot individets egne behov som mot samfunnets krav til funksjonsevne. Derfor er det nødvendig å fokusere på at IKT kan skape nye hindringer.

Internasjonalt har det i økende grad blitt rettet søkelys mot eldre og læring og eldres deltakelse i kurs og studievirksomhet. (Ingebretsen 1998)

I menneskerettighetserklæringen blir rett til utdanning behandlet i artikkel 26. (United Nations, 1948). I 1983 ble det spesifisert at utdanning er en basisrettighet for alle mennesker, og gamle ble spesielt nevnt: «Som en grunnleggende menneskerettighet, må opplæring være tilgjengelig uten diskriminering av de eldre. Utdanningspolitikk bør gjenspeile prinsippet om eldres rett til opplæring ved at det avsettes ressurser og utvikles velegnede opplæringsprogrammer ».

I menneskerettighetserklæringen blir eldres rett til opplæring knyttet til den økende andelen eldre i verdens befolkning og deres muligheter til å bidra til utvikling og vekst. Økning i levealder har medført at i Norge kan 70-årige kvinner forvente ytterligere 15 leveår og menn knapt 12 år). Det dreier seg ikke bare om mange leveår, nye generasjoner av eldre synes også å få stadig bedre helse. I tillegg har eldre ofte mer tid til disposisjon enn yrkesaktive. De har dermed større muligheter til å realisere kursplaner enn de kanskje har hatt tidligere i livet.

I dette perspektivet blir arbeidet med å legge forholdene til rette for at eldre kan få opplæring sentralt. Dersom vi ser på eldre som en del av befolkningen med potensial til å være bidragsyttere på de ulike samfunnsarenaene, blir det vesentlig å utrede spørsmål knyttet til forutsetninger for læring og rammebetingelser for opplæringstiltak.

En har beveget seg fra myten om ikke å kunne lære gamle hunder nye kunster, til spørsmål om hvordan de kan læres og hvordan gamle kunster beholdes og videreutvikles til beste for eldre selv og det samfunn de lever i.

6.5 Eldrepedagogikk og krav til de som skal lære bort hvordan man bruker IKT

Barn og voksne lærer på ulike måter, men det er ikke noe grunnlag for å si at voksne og eldre lærer på ulik måte. Det skjer ikke noen endringer i de kognitive funksjoner som tilsier at man lærer på en annen måte når man blir eldre. Da handler det mer om den didaktiske tilnærmingen og hvordan man tar hensyn til at de deltakerne man skal lære noe bort til er godt voksne. Begrepet eldrepedagogikk er et forholdsvis nytt begrep som blir benyttet mht Eldres læring men også for hvordan eldre blir presentert i media og i andre sammenhenger. Eva Bonde Nielsen og Vagn Rabøl Hansen (1993) hadde denne definisjon av begrepet eldre pedagogikk.

1) Allmenn pedagogikk – medvirke til at eldre skal fortsette sin personlige utvikling gjennom tilrettelegging av meningsfulle psykiske og fysiske aktiviteter.

2)Spesialpedagogikk – kompensatoriske tiltak for å muliggjøre en fortsatt utvikling, og som bryter med forestillingen om at alderdommen er sykdom og forfall.

3)Sosialpedagogikk – Fungere som psykisk støtte i krisesituasjoner og store rolleforandringer som eldre kan oppleve

Denne inndelingen ble supplert av Kurt Wissendorf Møller (2000) med begrepet ”Kulturbasert eldrepedagogikk” – pedagogikk som tar hensyn til Eldres levde liv, og de kulturer de har vært en del av

Peterson (1990) sa at ”Eldrepedagogikk er et forsøk på å anvende hva en til enhver tid vet om aldring og utdanning for å øke antall sunne og produktive år og bedre livskvaliteten for eldre.”

Synnes (2003) innførte et utvidet eldrepedagogikk begrep. Han mente at vi hadde en eldrepedagogikk på 2 plan:

- 1) En pedagogikk som kan forløse og framelske eldre sine evner, talent og muligheter
- 2) En eldrepedagogikk som er innrettet overfor samfunnet og de yngre generasjonene.

Det er derfor viktig å ha fokus på at eldre er en gruppe med mye uforløst potensial og det gjelder å legge forholdene til rette for læring i eldre år slik at de kan utvikle seg og få de utfordringer de trenger på lik linje med andre deler av befolkningen. Utviklingen bør jo ikke ha noen aldersgrenser.

Hvilke hensyn bør man da ta når man skal legge opp til kursvirksomhet innen IKT eller opprette Seniornett klubber som Seniornett Norge er i ferd med å gjøre flere steder i landet? Vox som er et nasjonalt senter for læring i arbeidslivet og som eies av Kunnskapsdepartementet hadde i november 2005 et arbeidsmøte hvor man satte fokus på hvordan slike kurser burde legges opp for å møte målgruppen slik at man fikk til effektiv læring. Noen av de momentene som man var innom på møtet var:

1. Ressurser

Nok datautstyr: riktig utstyr i forhold til innhold i kurset, helst 1 pc pr. person (helst hjemme-pc), riktig programvare og lik programvare,

Husk forskjell nybegynner og litt vant, TID, nok veilederressurser i forhold til gruppe og kursinnhold (helst små grupper), nybegynnerkurs krever mye ressurser. Tidspunkt for kurset (klokkeslett), lengde veiledningstiden. infrastruktur
Sammenheng mellom ressurser og innhold i kurset.

2. Voksenpedagogikk

Bør ha kunnskap om voksenpedagogikk, voksne er en differensiert gruppe, møte brukeren på brukerens nivå, ta hensyn til teknikk, Vox lager et lite instruksjonshefte, pauser Ikke overdriv og vis mer enn ønskelig. Klar tydelig introduksjon til kurset, fleksibilitet,

3. Læremidler

Oversiktelig hefter eller bøker (lettlest skriftstørrelse (dysleksi), ha enkle inngangsportaler, språk,

Muligheter for hjelpemidler (font forandring syntetisk lyd osv)

Opplæring i bruk av læremidlene

Support og tilbakemeldinger, evaluering fortløpende.

4. Sosiale rom

Trygghet, hyggelig, rom for spørsmål, nok plass, kaffe og pausefasiliteter, fred og ro, møteplasser (klubber, hjemme hos noen, kafeer, eldrecenter, bibliotek)

5. Utdanning, kjønn, utdanning

Interesseområder i forhold til kjønn alder utdanning og lage eksempler i forhold til dette.

Viktig punkt, alder

6. Kartlegging

Instruktørens forkunnskap må stemme med kursets nivå, kartlegge brukernes nivå forkunnskaper(interesser i forhold eksempler) kartlegge forventninger, geografi,

7. Nytteverdi

Må være nyttig. Gi diplom belønning. Kvalitetssikring av kurset.

Lave kursavgifter eller gratis.

VOX har nå påtatt seg et ansvar for å lage materiell til instruktører som skal lære bort hvordan man bruker en datamaskin og kommer seg på nett og da blir disse momentene viktig å ta med videre inn i det prosjektet. Man må ta utgangspunkt i hvilke målgruppe man har for kurset og hvilke mål man har med opplæringen og ikke minst er det viktig å ha infrastrukturen på plass.

For mange kan det være en barriere å begynne på kurs, derfor kan det være lurt å legge opp opplæringen i tre faser:

Fase 1: Introduksjonsmøte på 1-2 timer hvor eldre blir presentert hvilke muligheter man har hvis man går til innkjøp av en PC og kommer seg på Internett. (E-post, avislesning, tekstbehandling, regneark, slektsgranskning, helseinformasjon, nettbank, lokalhistorie etc.).

Fase 2: 2 timers kurs i en datasal hvor man med god veiledning kan prøve hva det vil si å være på nett og kanskje skrive et enkelt brev eller 2

Fase 3: 20-25 avansert kurs hvor man 1-2 ganger i uken går på kurs med instruktører som har laget et vel tilrettelagt opplegg for målgruppen. Det er fint om deltakerne i etterkant kan være

medlem i dataklubber slik at de kan vedlikeholde og utvikle de kunnskaper innen IKT de har tilegnet seg. Kurs i bruk av mobiltelefon kan være en integrert del av dette kurset.

6.6 Oppsummering og perspektiver

Det viktigste resultat av denne undersøkelse om eldre og bruk av IKT er at eldre er en mangfoldig gruppe og at aldringen har mange fasetter. Vi hadde forventet og viste at de eldre brukte IKT i langt mindre grad enn de yngre, men det overrasket oss å finne at det var en gruppe eldre som hadde brukt IKT før som ikke brukte det lengre. De hadde også veloverveide og reflekterte grunner for ikke å bruke det. Argumentene var at de ville sette sin egen dagsorden som gammel og prioritere andre ting enn å fordype seg i den digitale verden. Det samme gjaldt også gruppen som aldri hadde brukt IKT og ikke hadde noen planer om å ta det i bruk. De var også svært bevisste i sine valg i all hovedsak. Hverdagen fungerer helt fint uten og de har gjort de tilpasninger som skal til for å leve det liv de ønsker.

Bruk av IKT må være et frivillig valg, og det å velge bort IKT er nødvendigvis ikke et svakhetstegn, men kan utrykke en bevisst holdning til hva man vil med sin alderdom.

Nye aldersgrupper av eldre vil antakelig være mer fortrolig med IKT, og vil ha det som en mer integrert del av sin hverdag enn hva eldre i 70 og 80 årene er i dag. Teknologien vil med all sannsynlig være i endring og det blir viktig at mennesker i alle aldre får mulighet til kontinuerlig opplæring. Den teknologi man behersker i dag vil være uaktuell å bruke på samme måte om 20-30 år. Noen vil allikevel ikke mestre det, eller kanskje bestemme seg for å legge seg på det nivå som fungerer for de og som de er komfortabel med. Det blir derfor viktig å være oppmerksom på digitale skiller som gir ulikheter i fordeling av velferdsgoder og som kan hindre noen i å få tilgang til sine rettigheter. Tilgang til bruk og opplæring i bruk av PC og Internett skjer i noen grad på eldresentre og på biblioteker. For å motvirke at store grupper av eldre framover faller på utsiden av de digitale skiller, vil offentlig tilgang til teknisk og sosial brukerstøtte være viktig.

Vi har i denne rapporten pekt på ved å vise til andres undersøkelser og innhente egne datamateriale at det er et digitalt skille i dag mellom eldre og andre aldersgrupper. De har ulik grad av digital kompetanse, en kompetanse som er nødvendig for å ta i bruk digitale medier som datamaskin og mobiltelefon. Vi har sett at aktivitet avler aktivitet og at de som bruker nettet og datamaskin også er ganske aktive på andre områder. De er som oftest friske og velutdannet og kan være oppmuntret av barn og barnebarn. Nettet kan gjøre at de får bedre kontakt med familien og hvis en sykdom skulle ramme dem så bruker de nettet som en viktig kilde til informasjonssøking.

Det å møte aldringen kan betegnes som en ”resignasjon uten fortvilelse” eller ”resignasjonens kunst”. Overført til bruk av IKT så er det ingen grunn til at eldre skal være fortvilet hvis de føler de ikke henger med i den teknologiske utviklingen. De kan få utnyttet sitt potensial uten at de innehar digital kompetanse. For de som ønsker å styrke sin digital kompetanse eller å lære seg det når de blir eldre blir det viktig å legge til rette forholdene for opplæring, ha støttefunksjoner og veiledning samt at programvaren kanskje er mer tilpasset denne brukergruppen. Dataspråket er ikke enkelt for noen. Med så mange eldre og også godt voksne som mangler digital kompetanse så kan ikke myndighetene basere seg på at alle skal bruke nettbank eller at alle skal levere inn sin selvangivelse på nettet eller via SMS. Det må heller ikke være slik at alle søknader om trygd, byggesøknader, søknad om hjemmehjelp eller sosial trygd skal skje elektronisk. Enn så lenge må man ha to parallelle ”systemer” som kan fange opp de som har digital kompetanse og dem som velger å ikke ta denne teknologien i bruk.

Det offentlige bør bidra med å legge til rette for at eldre kan utnytte sitt potensial og utvikle seg gjennom hele sin alderdom. Tilrettelagt opplæring, veiledning, kanskje en supporttelefon er tiltak som kan motivere for å kaste seg ut i den innviklede IKT bruken. Støtte til pensjonistforeninger og andre som ønsker å starte kurs for eldre i bruk av IKT kan være et annet tiltak. Innføring av en Hjemme-PC ordning tilsvarende den som arbeidstakere har kan også vurderes. En seniorportal (himmelporten.no er ledig domene!) kan tjene som et godt utgangspunkt for de eldre som trenger en guide inn i Internett.

For at eldre skal ta i bruk IKT så handler det mye om motivasjon, inspirasjon og tilrettelegging. IKT er jo ikke bare en kommunikasjonsressurs, men også er en kontroll- og serviceressurs, som kan gi eldre større service og ikke minst rettssikkerhet.

Vi har kalt denne rapporten ”De kompetente eldre” - Aldring og digital kompetanse – konflikt eller lykke? De eldre innehar en kompetanse som de har bygd opp gjennom et langt liv og som de fortjener å få all respekt for. Sykdom og skrantende helse kan gjøre at enkelte mister muligheten for å orientere seg i samfunnet og man må tilpasse seg et liv med begrensinger mht. livsutfoldelse. De aller fleste eldre har imidlertid god helse i alle fall til langt uti 80-årene og er ikke til last verken for seg selv eller andre. Det blir viktig at den eldrepolitikken som føres i tida framover tar høyde for alle typer eldre uavhengig av kulturell bakgrunn og livserfaring.

De eldre trenger ingen begrunnelse for å ta de valg de gjør på sine gamle dager. De som ønsker å skape og bygge sin identitet og verdier rundt andre ting enn de digitale må for alle del får lov til det. Realisering av mål de har satt seg tidlig vil de prøve å oppnå, reiser de har lyst til å begi seg ut på skal planlegges og gjennomføres. De vil sette sin egen dagsorden og skape et god liv for seg selv som voksen. Veien til en vellykket aldring går gjennom at man tar beviste valg som er basert på de grunnholdninger man har om hvordan et gode liv skal leves. Da bør ikke kravet om at de skal tilegne seg kunnskaper de føler de ikke trenger stå i veien for det liv de vil leve som gammel.

Negative holdninger til eldre, stereotypier og at man blir diskriminert bare på grunn av alder kan være hindringer for at eldre bidrar i samfunnet på den måten de selv måtte ønske. Aldringen pågår jo hele livet og det er viktig å ikke legge vekt bare på de negative sidene ved det at man blir eldre. Positive egenskaper utvikles som modenhet, visdom, innsikt, erfaring utvikles som gjør at de fleste eldre trives i den alderen de er i. Da bør ikke andres verdinormer egenskaper ta over for hva man selv fører og erfarer. Eldre blir man uansett sett og alternativet er som flere har sagt enda dårligere. En ferd gjennom livet hvor man står for sine valg og så er det opp til den enkelte å ta veien innom IKT av personlige eller arbeidsmessige årsaker. Det er en lykke å kunne IKT og det er en lykke også å klare seg uten å vise at man mestrer livet som gammel uten teknologi som en sentral plass i livet.

6.7 De kompetente eldre

Tittelen på denne rapporten er inspirert av Jesper Juuls bok ”Ditt kompetente barn”. Jesper Juul beskriver den grunnleggende situasjonen som er forutsetningen for all menneskelig utvikling: ønsket om å samarbeide, og behovet for å utvikle og bevare den personlige integriteten, og den konflikten som uunngåelig oppstår når disse vilkårene ikke kan forenes.

De eldre er som flere ganger nevnt i denne rapporten ikke en ensartet gruppe, men individer som har levet et langt liv som har tilført dem livsvisdom, erfaring og kompetanse på mange områder.

Hva som er det gode liv er opp til hver enkelt å finne ut av. Noen syns IKT vil berike deres liv, andre syns IKT er en pest og en plage. IKT kompetanse kan gi positive bidrag til samfunnet som helhet ved at eldre er aktive i politiske fora og samfunnsdebatter. De kan føle seg tilfredse ved at de innehar en digital kompetanse som er verdifull og som kan knytte dem opp mot barn og barnebarn ved at de snakker samme språk.

To trender er i ferd med å skje omtrent samtidig i vårt samfunn. Vi har en aldrende populasjon og vi baserer vår hverdag i større og større grad på bruken av IKT. Det å holde seg oppdatert innen den rivende utviklingen innen IKT er ikke enkelt for noen uansett aldersgruppe og det å bli eldre kan gjøre at man velger bort dette hvis ikke motivasjonen er der og man ikke ser nytten av å inneha denne kompetansen. Mange eldre har beskrevet at tidsperspektivet endrer seg når man blir eldre. Tiden kommer som kastet mot en, man får det kanskje travelt med å realisere de mål man har satt seg i livet. Det kan da oppstå en konflikt på hva man skal prioritere på sine gamle dager. Det å spre kunnskap om eldre og aldring blir således en enda viktigere oppgave i årene som kommer. Dårlig innsikt i det å bli eldre kan spre en oppfatning om at eldre ikke kan gi et positivt bidrag til oss alle. Manglende IKT-kompetanse bør således ikke være den eneste målet for hva en eldre mann eller kvinne innehar av kvaliteter og har av kompetanse.

Referanser:

Birkeland, Eva . (1999) Stadig færre 60-åringer jobber. Samfunnsspeilet. Bind nr: 13, nr 5. S. 2-6

Bond, Coleman and Peace: (1993). Ageing in Society. Sage.

Brandtzæg , Petter Bae SINTEF IKT (2006). Et informasjonssamfunn for alle - eller noen få? Foredrag på SINTEF-seminar 4. oktober 2005.

Bruun Wyller, Thomas (2004). Tidsskr Nor Lægeforen 2004; 124: 215.

Brekke Øyvind. (2004). Praktisk guide for teknisk utstyr og dataprogrammer i brukertester. Avdeling for IT og datafangst /Seksjon for datafangstmetoder. SSB.

Carstensen. L. (1991). Socioemotional selectivity theory: Social activity in life-span context. Annual review of Gerontology and Geriatrics, 11, 195-217.

Campell, Robert J and Wabb, James.(2003) The elderly and the Internet. A case Study. Internet Journal of Health; 2003, Vol 3 issues 1, p2, 16 p, 4 bw.

COPE, B. and KALANTZIS, M., (2000) Eds., Multiliteracies: literacy learning and the design of social future. New York: Routledge.

Cumming, E & Henry, W. (1961) Growing old. New York. Basic Books.

DiDuca, Deborah. (2004). ICT use and the elderly – cohort, lifestage or just irrelevant? University of Essex.

Daatland, S.O og Per Erik Solem. (1995).Aldersforskning i kritisk lys /. - Oslo : Norsk gerontologisk institutt.

Daatland, S.O. og P.E. Solem (2000). Aldring og samfunn. En innføring i sosialgerontologi. Bergen: Fagbokforlaget.

Daatland, S.O., Solem, P.E. & Valset, K. (2005). Alderen innenfra. Aldring og livsløp, 22(4):2-6.

Daatland, S.O. (2006) I Wahl, H.W., Brenner, H., Mollenkopf, H., Rothenbacher, D. & Rott, C. (red.): The many faces of health, competence and well-being in old age. Doordrecht: Springer, s. 245-254.

Eldres IT vaner i Norge. (2005) En undersøkelse gjennomført av Microsoft Norge. Notat.

eNorge 2009. (2004) Det digitale spranget. Moderniseringsdepartementet.

Erikson, Erik H. 1997. The Life Cycle Completed. New York: W. W. Norton.

Fokusgrupper. Notat SSB. (2005) (<http://www.ssb.no/omssb/oppdrag/innsamling.html>).

Erstad ,Ola: (2003) Piloter for skoleutvikling : rapport for forskningen i PILOT 2000-2003 /. Dokumentet er del av serien ITU-skriftserie : rapport / Forsknings- og kompetansenettverk for IT i utdanning, Universitetet i Oslo.

Finset,A. (1981). *Familien og det sosiale nettverk*. Cappelen, Oslo.

Fotland, Margaret Louise. (2006). ”Seniorers digitale hverdag. En studie av mennesker over 60 år og deres forhold til Internett. Hovedoppgave i kulturhistorie. Universitetet i Oslo.

Frønes, Ivar (2002): *Digitale skiller*. Oslo: Fagbokforlaget.

Fyrand, Live. (1994).*Sosialt nettverk. Teori og praksis*. Tano.

Gilster, Paul (1997): *Digital Literacy*. New York: John Wiley.

Guntvedt, Odd H., Per Erik Solem [redaksjon: Åse Sevaldson.] (1981) *Aldring : sosiale og psykologiske synsmåter /;* - Oslo : NKS-forlaget : i samarbeid med Norsk gerontologisk institutt, cop.

Hansen, Vagn Rabøl & Eva Bonde Nielsen: *Læring og utvikling hele livet*. Dansk Folkeoplysnings Samråd. *Fra viden til værktøj - Om ældre i folkeoplysning*, Odense 1993.

Ingebretsen, Reidun og Tor Endestad (1993). *På skolebenken i eldre år? : en kartlegging av interesse for kurs og studievirksomhet .* - Oslo : Norsk gerontologisk institutt.

Møller, Kurt Wissendorf. 2000. *Ældrepædagogik – et postindustrielt design*. Fredrikshavn: Dafolo.

Noack T. og Texmon I. (1994): *Gamle kvinner i dag og i morgen: Familieerfaringer, ressurser og levekår*. I *Nøkler til gamle kvinners velferd*. Rapport nr. 5, s. 23-40. Norsk gerontologisk institutt.

Nøhr, Øyvind N (1993). *Gerontologisk oppslagsbok. Ord og uttrykk om eldre og aldring*. Kommuneforlaget.

Program for digital kompetanse 2004-2008. (2003) Utdannings- og forskningsdepartementet.

Regeringens proposition1999/2000:86. (2000). *Ett informationssamhälle för alla*. Stockholm den 28 mars 2000.

Riegel.K. (1977). *Past and future trends in gerontology*. *The Gerontologist*, 17, 105-113.

Rønning, Rolf . (1992) *Vår velferdsskute er lastet med - : verdivalg i sosialpolitikken*. Oslo : Ad notam Gyldendal.

Saunders, Edward J. (2004): *Maximizing computer use among the elderly in rural senior centers*. *Educational Gerontology*, 20: 573-585.

Seim, Sol. 1997. *Tenåringen blir gammel*. NOVA-rapport 23/97.

Skole for digital kompetanse. (2003). Om fremtidig behov for bredbånd

i utdanningssektoren. En utredning for programstyret i HØYKOM Oslo.

Slagsvold Britt og Per Erik Solem. Morgendagens eldre.(2005) En sammenligning av verdier, holdninger og atferd blant dagen middelaldrende og eldre. NOVA Rapport 11/05.

Solem, Per Erik (1974). Tilgang til ressurser og sosial deltagelse blant eldre : særtrykk fra Nordisk psykologi, 26. Oslo : Norsk gerontologisk institutt, 1974. - s.137-144.

Solem.Per Erik (1991). Forelesningsnotat fra Videreutdanning i gerontologi NKSH.

Solem, Per Erik, Reidun Ingebretsen, Odd H. Gundtvedt (1991) "Kan ikke få lært nok" : om kommunenes opplæring av hjemmehjelpere . - Oslo : Norsk gerontologisk institutt.

Solem, Per Erik og Thomas Hansen: (2005) Økt bruk av IKT - gjør det en forskjell for morgendagens eldreomsorg?. I: Slagsvold, Britt og Per Erik Solem: Morgendagens eldre. En sammenligning av verdier, holdninger og atferd blant dagens middelaldrende og eldre. Oslo. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring: NOVA rapport nr. 11.

Solem, Per Erik. (2005). Alderisme, aldring og sosial deltakelse. Nordisk Psykologi, 57(1):47-63.

St.meld. nr. 30.(2003-2004) Kultur for læring.

Svensson, Torbjörn, Marita Pitkänen, Reidun Ingebretsen, Hans Jörgen Scheel, Jan-Erik Ruth (1998) Vuxenutbildning för de äldre i Norden. København : Nordisk Ministerråd, 1998. - 94 s.(TemaNord ; 1998:521).

Synnes, Oddgeir (2002) Kva er eldrepedagogikk, og kvifor treng vi det? *Artikkel i Norsk Pedagogisk Tidsskrift 1/2002.*

Søby, Morten . (2003) Digital kompetanse: Fra 4. basisferdighet til digital dannelse. ITU problemnotat.

Tornstam, Lars. 1992. «The Quo Vadis of Gerontology: On the Scientific Paradigm of Gerontology». *The Gerontologist*, 32, 3, 318-326.

Tornstam, L., (1994), Gerotranscendence - A Theoretical and Empirical Exploration, in Thomas, L.E., Eisenhandler, S.A., eds., *Aging and the Religious Dimension*, Greenwood Publishing Group, Westport.

Tornstam, L., (1996), Gerotranscendence - a theory about maturing into old age, *Journal of Aging and Identity*, 1:37-50.

Tornstam, L., (2005), *Gerotranscendence: A Developmental Theory of Positive Aging*, New York: Springer Publishing Company.

Thorsen, Kirsten. (1990) *Alene og ensom, sammen og lykkelig?* Ensomhet i ulike aldersgrupper. NGI-rapport nummer 2-1990.

Thorsen, Kirsten. (2005). Flere ensomme? Om ensomhet i den senmoderne tid. Aldring- og livsløp nr 3-2005.

TNS Gallup april 2005

Tyner, Katheen (1998); *Literacy in a Digital World*. Lawrence Erlbaum: New Jersey.

UNESCO. 1996. *Learning: The Treasure Within*. Report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-first Century. Paris: UNESCO Publishing.

Wikipedia (2006)

Vedleggstabeller:**Tabell 1. Aldersfordeling. Prosent. N= 596**

64 år og yngre	65-69 år	70-74 år	75- 79 år	80- 84 år	85- 99 år
3,9%	12,6%	27,2%	27,7%	19,7%	8,9%

Tabell 2. Fordeling av respondenter etter fylke. Prosent og absolutte tall. N = 637.

Fylke	Antall	Prosent
Finnmark	22	3,5
Troms	16	2,5
Nordland	47	7,4
Nord Trøndelag	26	4,1
Sør Trøndelag	38	6,0
Møre og Romsdal	46	7,2
Sogn og Fjordane	28	4,4
Hordaland	34	5,3
Rogaland	19	3,0
Aust Agder	9	1,4
Vest Agder	22	3,5
Telemark	35	5,5
Vestfold	21	3,3
Buskerud	30	4,7
Oppland	43	6,8
Hedmark	24	3,8
Akershus	74	11,6
Oslo	69	10,8
Østfold	23	3,6
Ikke svart	11	1,7
Total	637	100,0

Tabell 3.. Bosted før og nå. Prosent N= 589

	Bor i dag	Vokst opp
By	34	20
Tettbygd strøk	36	22
Spredtbygd strøk	29	58
Total	100	100

Tabell 4.. Antall barn. Absolutte tall og prosent

Antall barn	Antall	Prosent
0	51	8,0
1	73	11,5
2	192	30,1
3	196	30,8
4	77	12,1
5	23	3,6
6 eller flere	13	2,0
Sum	625	100

Tabell 5. Beskrivelse av egen økonomiske situasjon. Etter hvordan man opplever sin egen situasjon. Prosent N =538.

	Veldig romslig	Romslig	Må være forsiktig, men klarer meg	Problemer med å få pengene til å strekke til	Svært vanskelig økonomisk situasjon	Totalt
Under 100.000 kroner	0	25	58	11	6	100
101.000 - 200.000 kroner	0	26	68	5	0	100
201.000 - 300.000 kroner	4	63	32	1	0	100
301.000 - 400.000 kroner	4	78	18	0	0	100
401.000 - 500.000 kroner	9	75	15	0	0	100
mer enn 500.000 kroner	22	73	3	3	0	100
Sum	4	52	41	3	1	100

Tabell 6. Oppfatning av egen økonomi mot utdanning. Prosent

	Ingen fullført utd.	Grunnskole-nivå	Gym-nas	Høgsk-utd.	Universitets-utd.
Veldig romslig	0	2	4	9	12
Romslig	45	47	63	54	73
Må være forsiktig, men klarer meg	47	49	29	34	12
Problemer med å få pengene til å strekke til	9	1	4	2	2
Svært vanskelig økonomisk situasjon	0	1	0	0	0
Total	100	100	100	100	100

Tabell 7. Opplevd helse. Etter kjønn. Prosent. N=619.

	Mann	Kvinne	Total
Svært god	12	15	14
God	45	42	43
Middels	34	35	34
Dårlig	9	7	8
Svært dårlig	1	1	1

Tabell 8. Opplevd helse. Etter utdanning. Prosent. N=619.

	Ingen fullført utdanning	Grunnskole-nivå	Gymnas	Høgskole-utdanning	Universitets-utdanning
Svært god	19	10	15	21	20
God	30	44	43	45	49
Middels	40	36	35	28	24
Dårlig	11	9	5	6	7
Svært dårlig	0	1	1	0	0
Total	100	100	100	100	100

Tabell 9. Ensomhet. Etter sivil status. Prosent. N=619.

	Gift	Enke/enkemann	Skilt/separert	Samboer	Ugift
Ofte	2	13	6		- 13
Av og til	19	48	31	10	63
Sjelden	43	29	50	25	13
Aldri	36	11	13	65	13
Total	100	100	100	100	100

Tabell 10. Andel som har datamaskin hjemme. Prosent. Etter utdanning . N= 608

	Ja	Nei	Total
Ingen fullført utdanning	22	78	100
Grunnskolenivå	37	63	100
Gymnas	62	38	100
Høgskoleutdanning (max 3 år)	62	38	100
Universitetsutdanning (3 år eller mer)	76	24	100
Sum	46	54	100

Tabell 11. Andel som har datamaskin hjemme. Prosent. Etter inntekt . N= 593

	Ja	Nei	Total
Under 100.000 kroner	9	91	100
101.000 - 200.000 kroner	27	73	100
201.000 - 300.000 kroner	47	53	100
301.000 - 400.000 kroner	67	33	100
401.000 - 500.000 kroner	81	19	100
mer enn 500.000 kroner	76	24	100
Sum	46	54	100